

MÓRA FERENC
HANNIBÁL FÖLTÁMASZTÁSA

EZEK AZ ÉVEK
1914-1933

A SZÖVEGET GONDOZTA VÉSZITS FERENCNÉ

TARTALOM

HANNIBÁL FÖLTÁMASZTÁSA

EZEK AZ ÉVEK 1914-1933

ISTEN,
ESZKÖZ AZ ISTEN KEZÉBEN

1916

HUSZONHÁROMMILLIÓ
A HADITÉRKÉP MINT TANESZKÖZ
„HISZEK AZ EMBERBEN”

A MUH-BORJÚ
BŐRHARANGOK
HEREPFEDÉNY

A TURÁNOK

SZABÁL

ANGYALOK HETÉBEN

HAMVAZÓRA

A KEDVES GONDOK ÜNNEPE
PÓTLEVÉL A JÉZUSKÁHOZ

LEVÉL JAPÁNBA

NAGY HEDZSRA-FUTÁS VÁROSUNKBAN

MARÁN ATHA...

TERTILLA

ÉDES KICSI JÉZUS...

MAGYAROK SZENT KARDJAI
SZEGÉNY KIS NÉPCSÁSZÁR!

KULTÚRFÖLÉNY

MAGYAROK TANULMÁNYÚTON

AKASZTATUNK

NAGYEMBERÍTLENSÉG

NAGY EMBERTELENSÉG ESETT VELEM
A VILÁG LEGKITŰNŐBB JOGTUDÓSAI CÍMÉRE

NEMZETÜNK FEHÉR ELEFÁNTJA

TEKINTSÜK ANGLIÁT...

A MENNYDÖRGŐ GYÍKOK

BÉKESSÉG FÖLDÖN AZ EMBERNEK...

FÖLTÁMADÁS VASÁRNAPJA

KARÁCSONYI MISZTÉRIUM 1928-BAN

MONOLÓG

FORRADALMI EMLÉKEK

FAJVÉDETLENEK

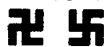
JÉZUSKA ÖLTÖZTETÉSÉRŐL LEVÉL ÖNEKI MAGÁNAK

ÚT A HAJNALBA

A HAJNAL ELLEN

A VILÁGÍTÓ SZERETET

BENONI



CIVILIZÁCIÓ...

HANNIBÁL FÖLTÁMASZTÁSA

1

Ahogy a magyar határon leszedtek bennünket a vonatról, a nyakába ugrottam az első fináncnak, és akkorát cuppantottam a képére jobbról-balról, hogy beletántorodott. Ugyan nem tudom, finánc volt-e, éntőlem lehetett fegyőr, postás, tűzoltó, akármilyen fegyvernem, a színes posztón akkor se igen tudtam eligazodni, amikor magam is azt hordtam.

Dia kerekre nyitotta álmosan hunyorgó szemét:

- Testvéred talán? - kérdezte oroszul.

- Hogyne volna testvérem, hiszen magyar ember - feleltem neki én is oroszul. Mert akkor még kevés volt a magyar tudománya ahhoz, hogy a magunk nyelvén értethettem volna meg vele, micsoda fürgeteges öröm lehet az, amely egy magyar emberrel még a fináncot is megcsókolhatja.

- Ó, te szegény ember - simogatta meg Dia gyöngéden a bal karom helyét. (Mert a bal karom ott maradt a taganrogi kórházban. Éppen a Dia apja vágta le. Odahozta Diát az ágyamhoz, elmagyarázta neki, hogy mikor kell levenni a kötést, és ránk parancsolt, hogy csókoljuk meg egymást előtte is, ha már a háta mögött egymásra akadtunk. Azt mondta, igen okosan tettük, mert így mégiscsak lesz kettőnknek három keze, s az több, mint külön az egy meg a kettő.)

Ha nekem csak a ruhámhoz ér is Diának a keze, mindjárt zúgni kezd a vér a halántékomban. Magamhoz szorítottam a simogató karját, megkerestem az ujjammal az ütőerét - ugyan nem kellett keresni, egyszerre odataláltam a prémkesztyű alatt lüktető halk folyóra -, és együtt skandáltam a vére ütemével:

*Hoc erat in votis...*¹

Mögöttem a háború, előttem a béke, a karomon a világ legdrágább asszonya, a csizmámban hír, dicsőség, akadémiai levelezőtagság és talán a hetedik fizetési osztály is! Ugye, meg lehet érteni, hogy egy rokkant klasszika-filológusnak Horatius szaladt ki a száján élete legboldergabb pillanatában?

A finánc azonban nem volt hajlandó megérteni.

Kirántotta a karomat a Diából, és valami silbakos bódé felé lódított.

- Ne beszéljenek itt zsidóul!

- De kedves szemlész úr - próbáltam felokosítani -, hát nem ismer rá, hogy ez diákul van? Mondja, maga sohase volt ministránsgyerek?

- Jó, jó - tessékelt tovább a könyökével -, ismerjük már az ilyesmit. Majd, ha a vizsgálat megvolt, akkor virginálhatnak, ahogy akarnak, de azt nem engedhetem, hogy előre összebeszéljenek. Na, haladjunk csak befelé!

Csöndes megadással ballagtam a bódé felé, amelynek ajtaját egy csillagos finánc támogatta. Csak a küszöbről fordultam hátra:

¹ *Hoc erat in votis...* - minden benne volt vágyaimban (Horatius hatodik szatírájából)

- Hát a feleségem?

- Aztat is viszi az illetékes - nyugtatott meg a mérges finánc.

Az illetékes, aki egy másik bódé felé terelte Diát, egy marcona, öreg néember volt. Az orosz népmesékben baba jagodinának² hívták az ilyent. (Magyarul is meg tudnám mondani, de hatósági személyről nem akarok tiszteletlenül nyilatkozni.) Szegény asszonykám, kergetett galamb módjára pihegett új honfitársnője előtt. Odakiáltottam, hogy felbátorítsam:

- Csak férfiasan, Profimova!

Úgy tett, ahogy vártam: mosolyogva intett vissza. Ha meg akartam nevetetni, csak a vezetéknévén kellett szólítanom. Sokat öltem vele, hogy milyen furcsa etimológiája van az orosz neveknek. Valahol azt olvastam, hogy Turgenyev „tevebőr”-t jelentett eredetileg, és Dosztojevszkij „sapkaleffentyű”, mások szerint „üstborító”. Mit tudhatom én most már, mit mondok neki, mikor Profimovának hívom? Azt jelenti-e az, hogy „macskafarkinca” vagy azt, hogy „medvetalpacska”. Akár az egyiket teszi, akár a másikat, én ilyen csúnyát nem mondok, csak annak, aki rosszat tesz, például teafőzéskor a mahorkás skatulyába csippent bele a teás helyett, vagy Ciceróval támasztja föl az asztal lábát.

Mindig csak ilyen komoly vonatkozásban szólítottam a családi nevén, különben Diának hívtam, mert Lidia Alekszejevna volt a keresztnéve, és otthon Lidovkának hívták.

Én Diát jobban szeretem. Abban benne ragyog az egész Olümposz, és azt hiszem, hogy négyszemközt Horatius is Diának hívta a maga Lídiáját.

Sajnos, a bódében megint meggyőződtem róla, hogy hazámban nem nagy becsülete van a klasszikus kultúrának.

- Mennyi pénze van készletben? - kérdezte tőlem a csillagos pénzügyőr.

Őszintén szólva jólesett ez a kérdés. Nem lehet az olyan veszni tért ország, ahol a hivatalos nyelv ilyen szépen megmaradt a maga régi integritásában.

- Nincsen nekem, barátom, egy megveszekedett garasom se. Százötvenhat korona negyvenhat fillér tisztí lénung volt nálam, mikor hadifogságba estem, azt őrizetbe vették Perekopban, kaptam róla írást is.

- De az írása megvan róla?

- Nincs.

- Akkor ez irányú bejelentése nem vétetik figyelembe.

Egy darabig imponálón harsogott a toll a papíron, aztán következett a punctum saliens.³

- Tiltott írássok, propagandanyomtatványok, izgató röplapok vannak önnél?

- Azok sincsenek.

- János, motozni!

Nem vagyok csiklandós, nyugodtan álltam, hogy János kicsipcsipcsókázza magát rajtam. Csakhogy a vak varjúcska még hátra volt.

- Vetköztesse le!

² *baba jagodina* - vasorrú bába

³ *punctum saliens* - döntő mozzanat, az ügy veleje

Csak most jutott eszembe, hogy micsoda kincseken járok én a csizmámban. Odaléptem az asztalhoz önkéntes vallomástételre:

- Kérem, előadom én úgyis, ami nálam van. Tessék elhinni, nincsen semmi aktualitásuk.
- Majd elvállik! - intett a csillagos ember, és a csillagatlan János gyakorlott kézzel lekapta a csizmáimat. A bélés közül kiszedegette az apósom receptpapírjain írt jegyzeteimet, és mint gyanús objektumokat előállította őket az asztalon.
- Persze, muszka betűk - villant föl diadalmasan a hivatalos ember szeme, ahogy felemelte az egyik kutyanyelvet.
- Nem úgy, könyörgöm, lábbal tetszik fölfelé tartani.
- Mindegy az, muszka írás ez, akármerről nézem. Engem nem tesz bolonddá az úr, gyermekkoromban Zomborban is ilyenek voltak a Mitetszik boltosnak a siltjén.

A dolog csak annyiban lepett meg, hogy az én írásomat rendesen török írásnak szokták nézni, oroszoknak még nem mondta senki se. Hidegvérrel felhúztam a csizmáimat, és elmagyaráztam a fináncnak, hogy az újkori klasszika-filológia legnagyobb szenzációjában turkál. Egy kaffai karaita templom padlásán régi római pergameneket találtam, amiket valószínűleg az arabok hurcoltak el az alexandriai könyvtárból. Az egyik pergamen Hannibál haláláról szól, akiről eddig úgy tudtuk, hogy arra a vidékre menekült Pruszasz királyhoz Bithüniába, és ott mérgezte meg magát, mikor a rómaiak a kiadatását követelték. Ebből a pergamenből azonban, amit én szó szerint lemásoltam, az derült ki, hogy Hannibál tulajdonképpen egy karthágói forradalomnak esett áldozatul, mikor az arisztokraták kérelmére új alapokra akarta fektetni az adórendszert. Tehát tévedett Wiegand kollégám, mikor húsz évvel ezelőtt a Fekete-tenger partján Hannibál sírját vélte megtalálni, ellenben közel járt az igazsághoz Dodge kollégám, aki már a kilencvenes években azt sejtette, hogy Hannibál felett nem Scipio aratott győzelmet, hanem a forradalom.

Éppen a karthágói adórendszer igazságtalanágait akartam kifejezni, mikor vizsgám elnöke nagyot ásított:

- Ez a hely nem arra való, hogy itt forradalmi propaganda-előadást tartson, és én különben se vettem részt a forradalomban. Az öregapámnak meséljen ilyeneket az úr, ne nekem.
- De ember... - csaptam össze a kezem. - Hát magának ez mese? Hát maga sose tanult Hannibálról?
- Maga mer engem vallatni? - nézett rám szigorúan. - Hát ha tudni akarja, igenis hallottam Hanni Pálról. Benne van a kislányom emlékkönyvében is, hogy - „Ki önmagának ellen áll, nagyobb vitéz, mint Hanni Pál.”

Nem beszéltem már én semmit, csak azt kérdeztem, hogy ezek után szabad-e elajánlanom magamat?

Azt felelték, hogy sose volt jó az a nagy sietség. Itt a barakkban várjam meg szép nyugodtan, míg folyamatra tett ügyem elintéződik.

- Mikorra várhatom ezt?
- Kell neki két hét, mert komplikált az ügy. Örüljön neki az úr, mert addig az állam kosztolja.
- Hát a feleségemmel mi lesz addig?
- Ne tessék félni, az is a mi vendégünk lesz.
- De legalább összezárják velem?

- No még csak az kellene - nevetett össze a csillagos János a csillagtalannal. - Hát minek tetszik nézni a vesztegzárt? Ő a női barakkban lesz, vagy az is lehet, hogy már ott is van, az nem mihozzánk tartozik. Mi csak jelentést teszünk a felsőbb hatóságnak.

Öthetes házasok voltunk, és ebből öt órát se töltöttünk egymástól külön Diával. És most a hazai nászút azzal kezdődik, hogy elválasztanak bennünket, két hétre, asztaltól és ágytól.

Sose voltam káromkodós ember, legfőljebb azt szoktam mondani, ha nagyon megharagítanak, amit az öreg Neptunus az *Aeneis*-ben: Quos ego...⁴ Most azonban kiszaladt a számon, amit a Zlota-Lipánál tanultam a polyák testvérektől:

- Jaszna sztrela gladova!

Ami magyarul nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy üssön meg benneteket a magos mennykő.

- János, hozza csak vissza a jegyzőkönyvet!

Persze hogy be kellett venni a gyanús ténykörmények közé azt is, milyen gyanúsan káromkodtam.

2

Ha jól utánagondolok, be kell ismernem, hogy a legnagyobb jótevőm mégiscsak az volt nekem, aki ezt a kéthetes karantént kitalálta. Soha életemben nem voltam akkora úr, és nyilván nem is leszek többet. Kvártély, koszt kifogástalan, mikor először kaptunk gulyáslevest; belecsordult a kanálba a könnyem - és a társaságban se volt kivetnivaló ember. Orvosok, ügyvédek, tanárok hamar összeemelegedtünk, és csak annyiban volt közöttünk pártkülönbség, hogy az egyik felekezet alsópárti volt, a másik felekezet durákpárti. Én természetesen durákpárti voltam, mert szerény véleményem szerint ez jobban megfelel a klasszika-filológus elmélyedésre hajlamos pszichéjének.

Hamarosan kiderült, hogy a Jánosok nem olyan kutyahitű emberek ám, mint amilyeneknek hivatalosan mutatják magukat. Más az, amikor rubrikás papírokat töltenek ki a felsőbb hatóság használatára, és más az, ha nem az előírással szemükkel néznek körül a világban, hanem az istenteremtette szemükkel. Például az a csillagos János, aki oly kevés megértést tanúsított Hannibál adóreformjaival szemben, aminőt legfeljebb természetrajz-professzorban vagy filozófusokban tételeztem volna fel, pár nap múlva a tulajdon gyíklesője hegyébe nyársalt sült kukoricával ütött oldalba.

- No - nevetett hozzá -, szereti-e a csemegét?

Ha lotofagoszok asztaláról csent gyümölcs lett volna, nem haraphattam volna mohóbban bele! Mégiscsak a mi földünknek az édessége pattogott ebben ki. Hát még ha Diával osztozhatnék rajta. Úgy, ahogy minden falaton osztozni szoktunk: most én harapok, most te harapsz...

Kétfelé törtem a kukoricacsövet, és fölágaskodtam a kerítésre. Így át lehetett látni a női barakk udvarára, és egyszer már át is telegrafáltam Diának. Kétszázszor nyitottam szét és csuktam össze a tenyeremet, ami ezer csókot jelent a világ minden nyelvén. Gondoltam, megpróbálom a fél kukoricacsövet áthajítani neki. Könnyebb lesz ez sokkal, mint mikor kukoricagránátot hajigáltam, ette volna meg, aki kitalálta.

⁴ Quos ego... - majd adok én nektek! (Vergilius: *Aeneis*)

Elkeseredve kushadtam vissza, mert a terepviszonyok nagyon kedvezőtlenre fordultak. Két kötél volt az akácokhoz kötve a barakkok közt húzódó töltésen, és azokon mindenféle fehér vásznak száradtak. Még egyszer felkapaszkodtam, hogy ha már Diát nem láthatom, legalább azt találgassam, melyik lehet az övé, az asszonyi himmi-hummi közül. De aztán megint csak visszatottyantam, mert Polüphémosz legyen az, aki ekkora fehér nyájban egy bárányt ki tud választani.

Kedvetlenül rágesáltam a csutkát, mikor rám szól valaki: - Édes-e, uram, édes-e?

Hát János volt, nem a csillagos, hanem a taszigálós János.

Micsoda konfidencia ez? Feleljek, ne feleljek neki?

De olyan bizodalmasan mosolygott rám a becsületes, barna szemével, hogy muszáj volt emberséggel felelnem.

- Tudnék én ennél édesebbet is, fiam.

- Teszem azt, például ezt-e? - nyújt felém egy lapulevélbe takart valamit.

Hát a valami egy fél cső sült kukorica volt. Nézek Jánosra, int a lapulevélre, hogy azt nézzem csak. Nézem a lapuleveget, hát számok vannak belevakarva: 1001.

Már erre megint csak meg kellett ölelgetnem a félkarommal a taszigáló Jánost.

- A feleségem? Ember, a feleségem küldte?

- Csakis - bólintott János -, kóstolja no, édesebb-e ez?

Egy kicsit megszégyelltem magamat. Kukoricámnak a vékonyabb végét tettem el Diának, ő meg az övének a vastagabb végét küldte el nekem. Lemondás, asszony a neved. Igaz, hogy beleharapott, de azt csak azért tette, hogy a fogacskája helyét benne hagyja. Persze hogy ott folytattam az istenek lakomáját, ahol az ő szája érintette.

Két szerelmes szív a kukoricacsutkán is megtalálja egymást.

- De én tudok ám édesebbet, ennél is - kacsintott János a kerítés felé.

- Az elébb, hogy eljövök a női barakk előtt, látom, hogy nyitva van az ajtó. Hát ez mért van nyitva, kérdem attól a fehércselédtől, aki ott ácsingózik. Azt mondja, nyitva felejtette a Mari néni. Hát hol a Mari néni? Azt mondja, bement a faluba egy guriga selyemcérnáért. Hát aztán kinek kell az a selyemcérna itten? Azt mondja, öneki. Akkor nézek jobban a szemébe, hát látom, hogy ez meg az úrnak a menyecskéje. Az ám, azt mondja, ő az, és nagyon megköszönné, ha ezt a konfektet elhoznám az úrnak. Hát mért ne vinném, mondom, csak el ne csellengjen ám az asszonyság messzire innen az ajtótul. Nem ő, azt mondja, csak vigyáz itten a ruhákra, míg vissza nem ér a Mari néni. No, pedig abba beletelik egy fertályóra is. Hű, a teremtesít neki, a barakk tehene belement az eklézsia herésibe.

Nagyon kellemesen lepett meg, hogy János így szívéen viseli az eklézsia érdekeit. Még inkább az, hogy futtában ő is nyitva felejtette a mi ajtónkat.

- Látod, kedves, ilyen emberek a magyarok! - mondtam büszkén Diának, ahogy a pimpimpárés fűben az ölébe hajtottam a fejemet a fehér vászonsátorban.

Attól fogva János olyan találékony pártfogónk volt, hogy nem győztem csodálni az invencióját. Meg is kérdeztem tőle, hogy milyen katona volt a háborúban.

- A vezérkarban voltam én kérem, mint afféle teddide-teddoda puccer.

Persze az volt a baj, hogy János volt a puccer a teddide-teddoda emberek között.

Egy hét múlva annyira összebarátkoztunk, hogy János már tekintetes úrnak szólított, és megmutatta a Rózsi arcképét. Szép, nagy darab lány volt Rózsi, a széle-hossza egy fajtaból, és nagy testi erőre vallottak a betűi is, amikkel dedikálta a képet: „Lajcsikámnak”.

- Nini, hiszen magát Jánosnak hívják - néztem rá értetlenül a patrónusunkra.

- Hiszen éppen ez az én bánatom, hogy nem én vagyok a Lajcsi. Kollégám a Lajcsi, és ő levelezte mostanában Rózsit, holott azelőtt engem levelezett a Rózsi. Húsvétkor bújt bele az ördög a leányba, mikor szabadságon voltam Pesten, és megismertettem vele a kollégát. Látta, a képet is a Lajcsinak ajánlotta, pedig nekem ígérte.

- Hogy kerül akkor magához?

- Úgy, hogy Lajcsi kihajította aládájából. Neki már nem kell, se testének, se lelkének, mert itten veszi el a papgazdasszony leányát, azzal két tehén is jár.

- Akkor hát a kutya se sánta, fiam. Lajcsié a két tehén, magáé az egy Rózsi, ez csak tiszta munka?

- Az ám, ha azt tudhatnám, hogy ő mi szándékban van.

- Hát mért nem kérdezi meg tőle? Nem látszik maga olyan szégyenlős embernek.

- Nem is az van abban, uram, hanem karácsonyig nem lesz szabadságom. Az pedig nagy idő az olyan fehércelednél, akin úgy kap a szem, mint a Rózsinn.

- Nono, de hát a levél mire való?

János elfanyarodott mosollyal vakarta meg a fületövét:

- Hiszen, ha én írástudó volnék, akkor én sokra vittem volna a háborúban. (No, János, nem sokra vitte ott egy írástudó se.) Még tán könyvet is írnék róla a maradékaimnak, hadd tudják meg, hogy ki fia-csikaja volt az ősi. (Jól van, János, ezt hívják a kitanult emberek memoárnak. Csakhogy ahhoz meg végképp nem kell írástudás.) De hát nem tudok én egyéb írást, csak a nagybetűket a silteken, azokat is csak a nagykörösi piacon. De látja, már a pesti silteket nem tudom elolvasni.

- Hát ez már baj, János.

- Az a baj, tudja, hogy a Lajcsi már nem levelezi a Rózsin. Mert azelőtt ha írt neki, engemet is mindig beleírt a levélbe, de mióta föl hagyott vele, azóta nem vagyok nyilvántartásban a Rózsinnál. Azt se tudja, élek-e, halok-e?

Cyrano jutott eszembe, és föl biztattam Jánost; hogy ha levélpapírt szerez, írok én az ő nevében olyan levelet a józsefvárosi Roxánnak, hogy összeszalad rá az egész Óriás utca. Nem próbáltam még ugyan ezt a mesterséget, de ha az embernek a Liber Heroidum⁵ volt a szakvizsgai dolgozata, akkor csak tud szerkeszteni egy szívszaggató szerelmes levelet.

Szép, rózsás, rozmaringos, vadgalambos levélpapírt szerzett János, de mi volt az ahhoz képest, amit én beleraktam a botanikából meg az ornitológiából. Mikor elolvastam Jánosnak, nem győzte az orrát törölgetni.

- Halhatatlan szép, valóságos vőfélyköszöntő. Ha márványkőből volna annak a nőnek a szíve, akkor is meglágyulna, tőle.

⁵ *Liber Heroidum* - könyv, amely mitológiai hősnők távollévő kedveseihez írott verses leveleit tartalmazza

Nem olyan nőnek látszott Rózsi a képen, mint aki márványkövet hord a szíve helyén. De azért mégis meglepett a levelem eredménye. Válasz ugyan nem jött rá, de harmadnapra megjött Rózsi Pestről, akkora kosárral, mintha a hadtáp géniusát akarná szimbolizálni. Nekünk is jutott belőle olyan libacomb, hogy a régi jó háborús világban megjárta volna buzogánynak. Már akkor tudtam annyit a hazai közállapotokról, hogy aki ilyenekkel dokumentálja a szerelmét, az vagy kanonokok testi jólétéről gondoskodik vagy bankigazgatókérről.

Meg is kérdeztem Rózsit, hogy van-e jó helye.

- Ó, igen kérem, áldott jó nagyságám van, egész nap a szomszédban ül a kávémérésben, és lesi az urat, hogy mikor hozzák haza agyonverve.

- Hát micsoda az úr?

- Plakátragasztó, kérem. Élhetős foglalkozás az nagyon, alig győzi, csak hogy hol a turulisták verik fejbe, hol az ébredők, mert hogy azonos nemzetiségű szegény.

Hát ez micsoda új színfolt lehet Magyarország etnográfiai térképén? Ránéztem Jánosra, és János egy kicsit megzavarodva mosolygott rám egy mandulás pitéből szerkesztett pajzs mögül.

- Rózsika azt gondolta, hogy szintén izraelitának tetszik lenni. Ámbár, utóvégre az is csak istenteremtése.

De a torkához is kapott János rögtön, ahogy ezt kimondta, mert megakadt rajta a pite. Így veri meg az Isten, aki nem szívéből beszél, hanem konjunktúrázik. Az is megijeszthette azonban a derék fiút, hogy rosszkor konjunktúrázott. Nem jó, ha valaki meghallja az ilyen meggondolatlan nyilatkozatot, és különösen nem jó, ha felsőbb hatóság hallja meg. Márpedig most egy valóságos felső hatóság lába alatt ropogott a homok. Mert van ám a homoknak is magához való esze, és tudja, mikor zizzenjen, mikor roppanjon. Kitapasztalta ezt az én fülem már a fogolytáborokban.

A felsőbb hatóság különben ezúttal valami biztos volt - később rájöttem, hogy honfitársaim közül azok, akiknek más címük nincs, vagy biztosok, vagy elnökök -, aki mindenféle írásokat szedett elő a táskájából. Egy részüket aláíratta velem, és visszarakta, más részüket ő írta alá, és ideadta nekem, hogy jól eltegyem őket, és vigyázzak rájuk, mert azokra még sokszor lesz szükségem. Tudniillik azokkal igazolhatom, hogy minket itt megmostak izsóppal, és fehérebbek lettünk, mint a hó.

Most pedig obsit, amerre a nap süt, kitelt a koszt, kvártély, világítás.

- Hova állítsuk ki az utazási igazolványt?

- Pesti tanár vagyok, oda megyünk. Nem tetszik tudni, megvan-e még az *Egyetemes Philologiai Közlöny*?

- Nem, azzal igazán nem szolgálhatok - nézett rám úgy, ahogy udvarias ember szokott nézni a nem egészen épelméjű emberre, aki nem tudja, mit beszél.

Pedig nagyon tudtam én, mit beszélek. Hannibál halálát akartam előhozni. Hadd lássa a hivatalos ember, hogy a krími tatárok közt is a haza dicsőségén dolgoztam én.

Hirtelen a homlokomhoz kaptam. Ó, én mafla! Hát nem majd itt felejtettem a jegyzeteimet!

- Kérem, biztos úr, éntőlem itt elszedtek az alantas közegek bizonyos tudományos jegyzeteket...

- Igen. Állítólag tudományos jegyzeteket. Pardon, tanár úr, ez csak a tényálladékok feltüntető jegyzőkönyv kifejezése, eszem ágában sincs kételkedni önben.

- Köszönöm szépen. És a jegyzetek?

- Azok felterjesztettek a felsőbb hatóságokhoz, de nyugtát tetszett róluk kapni, ott van azok közt az írások közt, amiket átadtam önnek. Tessék rá vigyázni, mert annak ellenében fognak visszaszármaztatni az irományai.

Dia tipegő lábai alatt muzsikált a homok; és asszonykám piros szája a nagy hadvezér komor árnya felett megsemmisítő győzelmet aratott.

- Mehetmük?

Sohase hallotta hírét a *Halotti Beszéd*-nek a drága, de idegenek előtt, ha zavarba jött, mindig úgy ragozott, mint a legrégibb magyar nyelvemlék. Azt hiszem, ez a legragyogóbb érv amellet, hogy a *Halotti Beszéd*-et olyan tisztelendő magiszter hagyta ránk örökbe, aki nem lótejen nevelkedett, hanem méhsörön.

A biztos úr, amint Diát meglátta, a jobb kezével negyed ívben emelte meg a kalapját, a bal kezével pedig rántott egyet a mellénye alján. Nincs az a Hannibál, akit egy magyar vesztegzár-biztos így megtisztelne. Latiatuc feleim mic vogmuc...

3

Utólag mindig kiderül, hogy a felsőbb hatóságoknak igazuk van. A közérdeket szolgálták akkor, mikor elszedték tőlem a krími jegyzeteket, amelyeknek hivatása volt megrázni az ókori történelem alapjait, és alájuk temetni Mommsent és Ferrerót. Mi lett volna a történelmi receptemből, ha nekem kellett volna gondjukat viselnem abban a tabáni kubikulumban, amelybe a Rózsi élelmessége beprotezsált bennünket, mint negyedrendű elkárhozottakat. (Már úgy értem, hogy albérlőket.)

A kubikulum egy földszintes háznak az udvari szobája alatt volt. Bezárni nem lehetett, csak becsukni, mert nem ajtaja volt, hanem teteje. Azt nappalra kitámasztottuk egy meszelőnyéllel, hogy levegőt raktározzunk bele éjszakára. Akkor persze le kellett csukni, ha másért nem, már csak azért is, mert erre tették be éjszakára a konyhából a Bierhuber úr vaságyát, aki menekült méhésztanító volt Torontálból, és mint másodbérlő bírta a szobát. (Az első albérlőt Tera máminak hívtuk: abból élt, hogy másodalbérlőt tartott, és kint hált a konyhában a sublót-fiókban.)

A vaságy a Bierhuber úré volt, de nem ő hált benne, mert ő éjszaka aktuális politikai kérdésekkel foglalkozott a Tuhutum-Vérszövetségben. Az ágy Netumák bácsi testi kényelmét szolgáltatta, aki dohánybevéltő tiszt volt valahol Turócban. Leromlott állapotában is másfél mázsát nyomott, integer korában kettőt is, azt hiszem, tulajdonképpen ellensúly gyanánt alkalmazták az állami dohánymázsán. Akárhogy volt, nekünk csak hasznunkra volt, hogy a sors őt rendelte fölénk. Először azért, mert megóvott bennünket a nagyvilági élet kísértéseitől. Se mozi, se kávéház minket este el nem csábíthatott, mert Netumák bácsi már esti harangszóra lepihentette fáradt testét, tehát nekünk úgy kellett igyekeznünk, hogy legalább öt perccel előbb már búcsút vegyünk a felvilágtól. Mert nem volt emberi hatalom, amelyik Netumák bácsit kimozdíthatta volna a vaságyból, ha egyszer megszállta. Egyszer esett meg velem, hogy két ifjú honfitársam igazoltatott az utcán, emiatt késtem három perccel, s az egész éjszakát az asztalon kellett végigkucorognom, mint Bierhuber úr szobájának legtöbb

kényelmet nyújtó bútorán. Próbáltam én Netumák bácsit leemelni, de a klasszika-filológia doktorátus nem képesít ekkora teherbírásra. Az keserített azonban legjobban, hogy még csak egy kis megnyugtató kopogást se bírtam szegény Diához lejuttatni; ahol Netumák bácsi hortyogott, ott semmi erőművi zaj nem érvényesülhetett. Mi volt ehhez képest, mikor Kronión egy szemöldökrántással megrázta a nagy Olümposzt! Ha a titánoknak eszükbe jutott volna Netumák bácsit bevenni a bandába, nem kellett volna se Ossza, se Pélion, egy horkantással szétugrasztotta volna az egész isteni gyülekezetet!

De jó volt ez nekünk nagyon, hogy Netumák bácsi ilyen virtuóza volt a bőrhúzásnak éjszakáról éjszakára. Legalább nem kellett szégyellnünk magunkat, ha néha egy kicsit hangoztabban viháncoltunk, mint illett volna. Mert bizony minekünk nagyon kinyílt a szemünk, ha a gyertyát eloltottuk, azt pedig igen hamar megcselekedtük. Egyrészt azért, mert nappalra is kellett, másrészt azért, hogy ne hárman osztozzunk azon az oxigénen, amelyikből kettőnknek is szűken jutott. Ámbár éh azt hiszem, hogy ahol szerelem van jelen, ott a kémia megbukik. A szerelmesek olyanok, mint a virágok, nem fogyasztják az oxigént, hanem termik.

Mi legalább úgy éltünk a kubikulumban, mint a fehér egerek az üvegharang alatt az oxigénben, legalább, ami a virgoncságot illeti. Attól nem kellett félnünk, hogy kárt teszünk valamin, mert minden bútorunk, egy láda volt meg egy ágy. De egészen megfelelt az a mi szerény igényeinknek, ha pedig házi előadásokkal kárpótoltuk magunkat a színház és mozi helyett, díszleteknek is nagyszerűen beváltak. Az egyik volt Kréta, a másik Naxosz, amikor Thészeuszt és Ariadnét játszottunk, vagy Kolchisz és Iolkosz, ha Jaszón és Médeia került színre. A szín gyakran változott, s hogy a téma nagyjából ugyanaz maradt, azért a görög mitológia a felelős.

Helené elrablása - mert az élet akkor is csupa rablásból állt, mikor még istenek jártak a földön, csakhogy akkor még nem volt különbség rabolnivaló az asszonyoknál. Ezt a gonoszkás megjegyzést Dia tette, mert ha én tettem volna, akkor Dia egyszerre Dianát játszott volna. Különben őszinte örömet talált a hitregetanban, amelyet a leánygimnáziumokban mindenütt elnagyjázva tanítanak, holott sokkal jobban lekötné a növendékek érdeklődését, mint az *accusativus cum infinitivo*.⁶ Ezt nem elfogultságból mondom, mert én például az elemzést mindennek elébe teszem, és a mitológiát csak mint segédtudományt kezeltem. Dia azonban, akinek semmiféle előiskolázottsága nem volt, ebben is mesternek tekintett.

A budai tudóstársaság dolga azt megállapítani, hogy királyokat temettek-e valaha a tabáni kubikulumba, vagy vakszemen ütött disznókereskedőket hajigáltak bele a néhai rác kocsárosok. Én csak annyit mondhatok, hogy három hónapig az istenek üzték ott bohó játékaikat, abban az időben, mikor kint az utcákon is feléledt a klasszikus ókor. Ha például Cicero is feléledt volna, és körülnézett volna a fórumon, lépten-nyomon találkozott volna Clodius és Milón *ventosa plebs*ével,⁷ s hálát adhatott volna a lareseknek, ha nem a Lánchídon találkozik velük, mert ott bizony megmártották volna a tógáját a vízben. Ugyan nem tudom, amilyen szélkakas volt az öreg, még tán Tuhutum is lehetett volna belőle.

Én magam különben nem sokat tudtam a felső világról, mert boldog infernómból csak olyankor kukkantottam ki, ha a családi láda érdekei úgy kívánták. (Tűzhelyet nem mondhatok, mert a kubikulum ezt az intézményt nem ismerte. Leginkább gyöngé túrón, zöldpaprikán, sárgarépan és más ilyen cereáliákon éltünk, amiket a ládában tartogattunk.) Sokat ácsorogtam a hatóságoknál is, amelyek addig löcsöltek egymás nyakába, míg végre kineveztek tanárnak a

⁶ *accusativus cum infinitivo* - tárgyeset főnévi igenévvél

⁷ *ventosa plebs* - széllelbelelt népség

régi iskolánkhoz, már a harmadik hónapban. Igaz, hogy latintanár létemre rajztanítást osztottak rám, de ebbe hamar belebékültem, mert láttam, hogy nem én vagyok egyetlen olyan fia a hazának, aki abból él, amihez nem ért. Az volt a fő, hogy végre ki tudtam tölteni a bejelentő-lapon a „foglalkozás” rovatot.

Megvolt a munkám, és a nagy égzengés után, amit a háború jelentett, szerettem volna békességben élni. Megmondtam az iskolában, a kollégáknak is, hogy ne kapacitáljanak engem se jobbra, se balra, nem veszek részt a kötélhúzásban, mert én anélkül is félkarú ember vagyok.

- Nono - figyelmeztettek jóakarattal -, baj lehet még ebből a nagy semlegességből! A történelemtanár is azért van felfüggesztve, mert semlegesen tanította a világháborút.

- Hát pedig én az apám lelkének se politizálok! - De persze nem ilyen kiabálva mondtam én ezt akkor, hanem csak úgy lento risu,⁸ ahogy Horatiustól tanultam. S igyekeztem mindenkinek igazat adni, hogy magam maradhassak, ami sikerült is, mert tudvalevőleg a klasszika-filológusok is nagy diplomáták meg a rajztanárok is, hát még a klasszika-filológus-rajztanár!

A fizikaprofesszor, aki a nehézkedési törvény értelmében mindig oda ült, ahol nagyobb volt a rakás, azt kérdezte egyszer tőlem, hogy mi az őszinte véleményem a numerus claususról. Okos törvénynek tartom-e, mit gondolok, meg fog-e maradni?

- Kérem, az én tudományom szerint a legokosabb törvényt a Caracalla idejében hozták, de azután mindjárt ez következik.

- Bravó! És hogy szól az a Caracalla-törvény?

- Elrendeli, hogy a római birodalomban az utakat mentől jobban el kell hanyagolni, mert mentől lassabban bírnak utazni az idegenek, annál többet költenek a birodalom határai között. És tetszik látni, a gyakorlatban, ez a törvény nálunk mai napig is érvényben van.

A logika tanára azt a ravasz kérdést adta fel, hogy tulajdonképpen ki az én ideálom a ma élő európai államfők közt?

Tekintettel arra, hogy a bajuszkötő vége mindig kipipiskedett a kolléga szivarzsebéből, nem kellett a válaszáért a fejemet törni.

- Vilmos császár.

- No, ugyebár? Igazán örülök. Nekem is mindig ő volt az ideálom, mióta trónra lépett.

- Ó, nekem azóta ideálom, mióta nem folytatja a mesterséget.

Egyszer óra közben nagy vitát provokált a hittantanárunknak az az állítása, hogy korunk erkölcsi színvonalát semmi se emelné annyira, mintha újra alkalmazásba vennék az egyházi átok muzeális villámain. Némelyek lelkesen fölkarolták az eszmét, sőt, szükségesnek tartották azt pótértékezet elé vinni, mások ellenben határozottan tiszteletlenül nyilatkoztak róla. Én az asztal végén ültem a rajztáblámmal, amelyen az epiciklois szerkesztését próbálgattam.

Ez a görbe vonal, amelynek semmi egyéb rendeltetése nincs a világon, mint hogy tizennégy éves fiúk sírva fakadjanak miatta, sokkal jobban érdekel korunk erkölcsi színvonalánál, de éppen olyan kevésbé akart sikerülni, mint az. Különösen, mikor az asztal verdesésére került a sor, ami erkölcsi problémák eldöntésének bevett eszköze ugyan, de az epiciklois szerkesztésének nincs éppen hasznára. Ott is akartam hagyni a zsinatot, de a hitoktató rám harsant:

⁸ *lento risu* - csendes mosollyal (Horatius)

- Kolléga, maga is adja bele az eszét! Mi a véleménye a szőnyegen forgó kérdésről? Lehet-e a mi korunkban az egyházi átoknak foganatját várni?

- Hogyne - ocsúdtam föl a cikloisok bűvköréből -, ahol megfogja az embereket, ott föltétlenül van foganatja. De például a medinaiakon nem fogott, mert mikor azok megharagították Mohamedet, és látták a szentről, hogy most mindjártátkozódik, akkor mind leguggoltak, hogy ne érje őket az átok.

Ez végét vetette a vitának, de végét vetette a hitoktató irántam való szimpátiájának is. Sose érdeklődött nálam az iránt többet, ami pedig állandóan foglalkoztatta, hogy turáni testvéreink közé tartoznak-e az arabok vagy nem.

A magyar irodalom professzora volt az egyetlen kolléga, akit nemcsak hogy el nem idegenítettem magamtól, de még hálára is köteleztem. Mégpedig éppen akkor, amikor azért duruzsolt, hogy nem vagyok elég határozott.

- Az mondja Propertius, csak a halottak határozottak - bújtam egy régi középiskolai tekintély háta mögé. De hát korunkban minden tekintély megingott. A kolléga nyomban letromfolt.

- Azt is Proppernek hívták azelőtt! (Zajos derűtség a ház minden oldalán.)

Okos ember, ha letiporják, kedvét keresi a győztesnek.

- Az bizony nem lehetetlen. Horatiusnál is érdekes dokumentumát találni annak, hogy már Rómában is megmagyarosították nevüket a zsidók. Ott van például a Judaeus Apella, az ötödik szatírában. Bizony az is Ábelesz volt azelőtt.

- Nagyszerű, barátom! - kapta elő a noteszt. - Ha megengedi, ezt följegyzem magamnak. Vagy maga akarja megírni?

- Írja az ördög. Nem értek én ahhoz.

- Hát én megírom. Nagyszerű téma, akár vezércikknek, akár humoreszknak.

Nagyon melegen szorítottunk kezét. Én tán még jobban örültem, mint ő, mert jobb adni, mint kapni. Ki tudja, hátha olyan pályán indítottam el a kollégát, amely az irodalomtörténetbe ível!

Örömben vettem az alagút szájánál egy szál pletykafüvet. Az a kilencedik fizetési osztály dísznövénye. Szaporodik, mint a parancsolat, és nem kell neki se föld, se cserép, csak egy pohár víz meg egy kis napocska. Annak pedig nem vagyunk szűkiben, mióta a kubikulumból a magasabb régiókba emelkedtünk.

Ez körülbelül összeesett a tanári kinevezésemmel. Mikor az megjelent a hivatalos lapban, Bierhuber úr kikerített a kapuban, és kért, hogy legyen szerencséje hozzám estére a „Három Dudás”-ban. (Más nevet mondott, de azt nem hozhatom nyilvánosságra, magasabb érdekből.) Egy kis ünneplés a hazáért meg nem árt.

Nagyon szépen megköszöntem a kedves figyelmet, és őszinte sajnálatomat fejeztem ki, hogy én ezt nem tehetem.

- Ja, ja, Tehetem! - ragyogott fel a Bierhuber úr vérbe borult szeme. (Nem a vérszomj veendő gyanúba, hanem a sörszomj!) Én is Tehetem, te is Tehetem! Krisztigott, Bruder!

És akárhogy kapkodtam vissza a kezem, el nem eresztette addig, míg külön-külön végig nem ropogtatta minden percét az öt ujjamnak.

Ez a rituális ujjropogtatás érette föl velem ésszel, hogy alighanem a vérszövetség titkaiba vagyok belecsöppenőbe. A Töhötömöt torontáli vándorméhész dialektusban úgy mondják, hogy Tehetem, s Bierhuber testvér ezen az alapon gondolja, hogy én is olyan szittyá táltos

vagyok, mint ő. Elmagyaráztam neki, hogy szerény közpolgár vagyok én, nem ünneplésre való, s amúgy is nagy akadálya van annak, hogy én a testvérgyűlésen megjelenhessek. Tisztelet, becsület Töhötöm apánknak, de a Netumák bácsi százötven kilója se kutya ám!

A hun ivadék rám vigyorodott, és számárfület mutatott. (Úgy látszik, ez is olyan jel volt, amiről a szövetség tagjai megismerték egymást.) Micsoda gondolat az a részemről, hogy engem akarnak ünnepelni? Ő, Anton Bierhuber lesz az est hőse, akit ma avatnak kánná, mert eddig csak mirza volt. Hetvenheten vannak a mirzák, és heten a kánok, ő soron kívüli kán lesz, mert soron kívül szerzett rá érdemeket. Kidolgozta Magyarország szabaddá tételének egyetlen keresztülvihető tervét. Pszt! Erről egy szót se, mert mindenütt kémek vannak! Tudom-e én, mi az: egy méh? Ja, ja, eine Biene? De nem egy méh kell ide, hanem százezer, millió méh! Minden családba legalább egy kaptár. Ha jön az antant, és megkérdi, hogy minek nekünk az a sok méh, azt mondjuk, hogy nemzeti eledelünk a mézes kenyér. Na, mi lesz ebből? Az lesz, hogy mikor minden családba be van vezetve a kaptár, akkor hajrá az ellenségnek! A méh, az szurony, repülőgép, az minden. Akinak az megcsípi az orrát, az kiszalad a világból. Akié a méh, azé a jövő! Biztosítva van a jövő háború győzelme. És nem kell hozzá más, csak egy energikus szakember, egy lelkes Bienenvater. Az csak megérdemli azt a rongyos kis napidíjat, mi? Majd estére a többi függő kérdéssel együtt megtárgyalják ezt a kánok, csak én is ott legyek. Legkésőbb nyolcra, mert akkor lesz a pajzsra emelés. Holnap ilyenkor pedig már a Duna-Tisza közén szervezi Anton Bierhuber a nemzet megméhesítését.

- És mi lesz a lakással? - kérdeztem dobogó szívvel. Belátom, cudarság volt ilyen csiribiri dologra gondolni, mikor a hazám jövőjéről volt szó, de hát esendő az ember.

- Hja, asztad mék nem dutog - vont vállat a Bienenvater. - Arról gel kontoskottya a mótyor kormány.

- Én ezt a lakást értettem. A mienket.

- Esztet? - köpött a küszöbre a soron kívüli kán. - Esztet itt hatyok, neket, mint Tehetemnek. Egy patriót méltó a bárdfogásra.

De bizony, ezért lettem volna én akkora patrióta is, mint Thonuzoba! Egy valóságos szobáért, amelynek igazi ajtaja van, és azt igazi kilinccsel lehet csukni, nyitni! Az ablakon reggel besüt a nap, és este betartja a lámpást a hold! Mindjárt el is határoztam, hogy bővítjük a műsort, és színre hozzuk Endümiont és Dianát. Csakhogy olyan Endümiont, akit fel lehet ébreszteni, és olyan Dianát, aki ráakasztja az övét a hold sarlójára.

- Holtig hálás leszek, testvér. De van itt még egy megoldandó jogi kérdés. Hát Netumák hova menjen?

- Mid Netumák? Asz nem érszi a mi mótyor faldallmung, etet ki gell dopni!

No, a Netumák kidobásához sok mirza kell, gondoltam magamban. Majd szót értünk velük estére.

De hát menni se kellett értük, mert alkonyatkor a helyünkbe jött két mirza. Igen, főmirzák lehettek, mert nagyon keresztbe állt a szemük, és különben is kegyetlen tatár nevük volt. Az egyiket Hirhägernek hívták, a másikat Vidrozsilnak. Megtört szívvel jelentették, hogy Anton Bierhuber nem fog többet hazajönni, mert elvitte a turulmadár. Délutáni sörözés közben lefordult a székről, már be is szállították a Bonctani Intézetbe. Őket azért küldte ki a szövetség, hogy az asztalfiából elvigyék az elhunyt hazafi politikai hagyatékát, amint azt az alapszabályok előírják. El is vittek egy méhész-álarcot meg egy proklamációtervezetet, amely méhészkerületek szervezésére hívta föl az Alföld hazafiasan gondolkodó népét.

Így dőlt sírba az új rendszerű háború győzelmének reménye, és így lettem én rövid úton másodalbérloje Tera mamának, aki a gyászeset alkalmából tízszeresre emelte a lakbért.

- Nézze, nagyságám - adta elő az indoklást a házi kincstárt kezelő Diának -, maguk meg úgy adják ki az alsó helyiséget az öreg tatának, ahogy akarják.

Egy kicsit felhődztem tőle, hogy az öreg tata nagyon a szívére fogja venni menekült társa halálát. De kiderült, hogy Észak és Dél közt nagy ellentétek lappangnak.

- Szerb spion volt ez a torontáli sváb, kérem - tért napirendre a nemzeti gyász felett Netumák bácsi, és sokkal nagyobb érdeklődést tanúsított az iránt a kérdés iránt, hogy hol fogja ő ezentúl kinyugodni a nap fáradalmait.

Felajánlottuk neki a kubikulumot, de Netumák bácsi ettől nagyon megijedt. Azt mondta, hogy először is nem felel meg a társadalmi állásának, másodszor nagyon nehéz bele lemenni, harmadszor, föl bírjuk-e őt onnan húzni reggelenként?

Tekintettel a kettőnk három kezére, ezt nem mertük vállalni, és így Netumák bácsi kiesett az életközösségünkől. Egy hétig még föl-följeddünk rá éjszakánként, hogy nem halljuk-e horkolását, de az ember lassanként mindent megszokik, még azt is, hogy a felesége szíve dobogásán aludjon el Héphaisztosz fűjtatója helyett.

4

Pár hónap alatt gyönyörűen elbokrosodott a pletykafű az ablakunkban, és éppen annak a szárazát csipkedtem ki, mikor Dia egyszerre csak elneveti magát krumplitisztítás közben.

- Hát te? - fordulok oda hozzá - tán az angyalokat látod?

- Nem is képzeled, mit álmodtam az éjszaka. Lermontov térdelt előttem a bahcsiszeráji forrásnál.

A költők akkor is veszélyes vetélytársak, ha száz évvel ezelőtt meghaltak. Ajánlatosnak éreztem odaülni az asszony mellé a kisszékre.

- Az ám, de... ej nem kötök én neked mindent az orrodra!

- Egész bátran! Nem vagyok én féltékeny.

- Nem is ajánlom - ölelt át Dia a fél karjával. - Én még álmomban is hű vagyok hozzád.

Az ilyen asszony megérdemli, hogy az ember az ölébe vegye. Még akkor is, ha a krumpli mind kigurul a kötényéből.

- Hát aztán, hogy volt az, azzal a Lermontovval?

- Képzeld, meg akarta csókolni a térdemet.

- Ejnye, tarrka szarrka farrka. (Ezt Dia valami klasszikus káromkodásnak gondolta.) De csak nem engedted meg neki?

- Te csacsi, hát hogy engedtem volna, mikor nem volt még harisnya sem a lábamon!?

Az ilyen szemérmes asszony megérdemli, hogy a valóság kárpótolja az álomért. De eltaszította a fejemet.

- Sicc, te! De tudod mit mondott arra Lermontov?

- Azt mondta, hogy te egy kőszívű kis majom vagy. Olyan, amilyent a kínaiak faragnak nefritből.

- Ó, dehogy! Gavallér ember volt az a dámához. Azt mondta, hogy ha legközelebb megint vele álmodok, akkor hoz egy pár selyemharisnyát a Fő utcából.

De most már nagyon komoly káromkodást eresztettem meg.

- Hű az allelujáját, az alelölülőnek! Majd lesz gondom rá máskor, hogy ne olvass elalvás előtt lírai költőket. Hérodotoszt hozom én neked haza a tanári könyvtárból, abból megláthatod, hogy milyen egyszerű toalettekben járnak a puritán szarmata hitvesek.

Felugrott az ölemből, és csípőjére rakta a két kezét, összeráncolta a szemöldökét. De azért csak Aphrodité volt ő Pallasz Athénének is.

- No csak az kellene még, hogy azt a vén pópát idehozod! Nem elég az az egy, akit éjszaka a fejed alatt tartasz?

Csupa nagy szakállú pópának képzelte a drága a klasszikusokat, és nagyon irtózott tőlük, mert csak a mitológiát tartotta szépnek az egész antik világból. Mindig keresztet vetett, ha reggeli ágyazáskor a Livius kiesett a vánkosom alól. (Mert azt tartogattam a fejem alatt, noha nem sok eredménnyel. A pun háborúk háttérbe szorultak a mitológiai stúdiumok mellett.)

Elébeem térdelt, és komoly, aggodalommal nézett a szemembe:

- Tudod, hogy megijesztettél az éjszaka? Nagyon kínosan nyöszörögtél, mi volt az?

- Rosszat álmodtam. Megjelent előttem Hannibál, és szíven akart szúrni a lándzsájával.

A szívemre borult, és betakart széthulló haja arany zuhatagával.

- Csúnya álom rosszat jelent, féltelek, emberkém.

- Sose félt engem, asszonykám - hajtottam bele fejemet az aranyfolyóba. - Ha még egyszer eljön Hannibál, megmondom neki, hogy menjen a felsőbb hatóságokhoz a jegyzeteimért. Én-velem nem állnak szóba, ő katona, tán jobban imponál nekik, különösen, ha a táborszernagyi ruháját veszi magára.

*Ezerrel kezd a csókot, arra százat,
még ezret és még százra nyújtsd a szádat,
s, ha még ezer és még száz ahhoz adva,
végül hibásan lenne összeadva,
addig kell újra kezdenünk,
míg a hibára nem lelünk.*

Innen-onnan kétezer esztendeje, hogy Catullus ezt a receptet csinálta az asszonyok megnyugtatóására, de azóta se igen találtak ki hatásosabbat a doktorok. Dia már majdnem teljesen megnyugodott, mikor fölkrárogott bennünket Menyus, az iskolaszolga.

- A méltóságos igazgató úr kéreti a tekintetes tanár urat, hogy azonnal tessék hozzá fölfáradni az irodába.

Ez a csókaszemű ember, ez a Menyus, mindig idegessé tett a sunyi nézésével. (A rómaiaknál bizonyosan haruspex lett volna belőle; azt hiszem, azoknak is úgy el volt görbülve a szemük a sok bélbe nézéstől.) Aztán az igazgató úr, mi a szösz akar tőlem vasárnap? Hát még ilyenkor is elvillamosozzam az ebédrevalót?

- Látod, az álmod? Mondtam, ugye? - súgta a fülemben Dia, míg nyakkendőkötés örve alatt megölelt.

- Álom: esős idő - haraptam meg a füle cimpáját sűgás örvé alatt. - Hátha egy kis előléptetés van a hivatalos lapban? Nézd, Menyus rá is tüsszentett.

Menyus csakugyan tüsszentett, de azt horkantásnak is lehetett venni, s hozzá még ki is tátotta a száját. Mindegy no, lesz, ami lesz, azért hogy méltóságos úr, derék ember az én igazgatóm, nem kell nekem attól félni.

Azzal fogadott, hogy kényes ügyben akar velem beszélni: azért hívatott vasárnap délelőtt, mert ilyenkor nincs benn senki, zavartalanul beszélgethetünk.

- Tessék parancsolni.

- Kérlek alássan, te... hogy is mondjam... hát igen... ugyebár... te katolikus vagy? Mert hivatalos irataid szerint az vagy. Vagy legalábbis az voltál.

- Persze, az vagyok én most is. Ha parancsolod, elmondom az egész katekizmust, még a kilenc idegen bűnt is.

- Ó, kérlek! De talán a kedves nejed önagysága... vagy az se zsidó?

- Az én feleségem? Archimandrita vagy mi a mándruc volt a nagybátyja, akkora aranykereszt lógott a nyakában, hogy elég volt hordani neki.

A jó embernek felderült az arca. Mind a két kezével megszorította az egy kezemet.

- Nagyon örülök. Gratulálok. Mármint ahhoz, hogy alaptalanul megrágalmaztak benneteket. De mondd csak, mi az ördögért szoktatok ti otthon zsidóul imádkozni?

Akkorára tátottam a szám, hogy majd kiesett rajta a fejem.

- Mink? Egy őszám volt, aki szombatos volt az Apafi Mihály idejében. Legfőljebb az imádkozhatott volna zsidóul, de azt hiszem, az egyáltalán nem imádkozott sehogy se, mert lovasok hadnagya volt.

- Nem értem - csóválta a fejét a direktor. - Pedig a Menyus a saját szemével látta, amikor a minap valami körözzvényt vitt hozzátok. Te keresztben ültél a széken, a nyakadban volt a talesz, a fejedben valami kapele, a nejed önagysága előolvasott valami héber imát, te pedig utánamormogtad, s még a fejed is billegetted hozzá. Azt mondja Menyus, nagyon megijedtetek, mikor ő benyitott, s te olyan mérgesen néztél rá, hogy attól félt, hogy megharapod.

Hát, amit a filológiában homéri kacajnak neveznek, az félénk mosolygás volt ahhoz képest, amit én véghezvittem. Egyre recsegett a kanapé, míg előadtam a tényállást.

- Szórol szóra úgy volt, ahogy a Menyus jelentette. Keresztbe ültem a széken, mert én azt mindig úgy szoktam, mikor a tükör előtt borotválkozom. Igaz, hogy akkor már túl voltam rajta, de a törölköző még mindig a nyakamban lógott: az volt nyilván a talesz. A fejemet is mostam, látod milyen tuskés sertém van, ezt szelídítettem le a feleségem rossz, fekete selyemkendőjével, ez volt a kapele. A feleségem is csakugyan előimádkozott: az ábrázoló geometriából olvasta fel a kúpszeletek törvényét, ami nekem valóban zsidóul van írva, mert már a fél osztályt beszekundáztattam belőle, mégse értem. Az asszonynak az a nagyszerű gondolata támadt, hogy tán énekelve könnyebben beszédném őket, azért ő beállt elődúdolónak, én pedig utánamorogtam, és a fejemmel vertem hozzá a taktust. - De itt már velem együtt prusztihaházott a direktor is. Azt hiszem, méltóságos úr korában nem is nevetett még ekkorát. Mikor aztán letörölgette a könnyeit, megint visszaméltóságosodott, de most is majd sírva fakadt.

- Látod, fiam, ilyen világot élünk. Ez a Menyus telekürtölte vele az egész iskolát, hogy a te feleséged a jeruzsálemi főrabbinak a lánya, és a tanárok egyre maceráltak, hogy helyeztessék el innen. Nahát, most már majd megmondom nekik a magukét. Bennem emberükre találunk.

Hanem azért az ajtóból visszaintett, és a lelkemre kötötte, hogy a Menyustól óvakodjam.

- Tudod, fiam, ez a legnagyobb tolvaj az egész kerületben, még a sógorának a keresztkomája is az iskola szénével fűt, de nem tehetek ellene semmit, mert valami befolyásos főtúrul.

No, én nagyon tiszteltem is Menyust, előre köszöntem neki mindig, és minden alkalommal megkuckuztam azt a lépcső alján mászkáló kis varas békát, akihez atyai jogokat formált, s akit az egész iskola főigazgatónak hívott. (Tudniillik, ha a földszinten ordított is, fölhallatszott a második emeletre.) Még azt is megtettem, hogy a szivarvégeket Menyusnak adtam, holott otthon pipában magam is delektálhattam volna velük.

Még ez se ért semmit, már nem tudom, azért-e mert Menyus catói jellem volt, vagy azért, mert a szivarvégek csak rövid szivartól vették eredetüket. Menyus csókaszeme egyre élesebben fűródott veséimbe, s a kollégák egyre kínosabb csöndbe dermedtek, ha hirtelen betoppantam közéjük. Azért kezdődő asztmámra támaszkodva, már a folyosón fullasztó köhögési rohamokat produkáltam, mert nem szerettem zavarba hozni embertársaimat, s talán örömet is szereztem nekik, amikor konstatálhatták rólam, hogy „no, ebből is ugat már a halál kutyája”. Az élet mindig ad rá alkalmat az embernek, hogy jót tegyen a környezetével.

Hanem, akárhogy igyekeztem jóba foglalni magamat, az igazgatóm egyre kapta a névtelen leveleket, amelyek részben előttem is ismeretlen adatokat szolgáltatottak életrajzomhoz. Még az is kitudódott, hogy hol én hordom a feleségem szalmakalapját, hol a feleségem megy a vásárcsarnokba az én szvetteremben, ami világos bizonyítéka annak, hogy mi a közösségi elv alaptételeit a gyakorlatban is megvalósítjuk.

A direktorom rendesen eldobálta a névtelen leveleket, matematikus volt, és a logaritmus örök törvényei bizonyos erkölcsi bátorságot adnak az embernek; egyet azonban megmutatott:

- Nézd csak, ez nőírás.

- Az, de férfidiktandóra készült. Látod, itt dolgozatjavításhoz szokott férfikéz rakott bele helyesírási hibákat, hogy olyan legyen, mint egy spontán elhatározásból született, női levél.

Végre is férfikéz vágta el a nyakamat, asszonyi segítséggel. Hannibál szövetkezett az elbuktatásomra Emese anyánkkal.

Húsvéti konferenciát tartottunk, egy kicsit meg is késtem, mert nagyon elácsorogtuk az időt a kirakatok előtt. Húsvét hetében mégiscsak tartozik egy szerető férj a feleségének azzal, hogy megmutatja neki, mennyi szépség van a világon az Attila körüttől a Retek utcáig.

- Tessék, tessék! - integetett az igazgató az asztalfőről, mikor restelkedve bekeszegeltem az ajtón - már csak a kollégára várakoztunk.

Szegény feje nem is sejtette, mennyire énrám várakoztak!

A magyar irodalom professzora napirend előtt kért szót. Azt mondta, fontos bejelentést akar tenni. Ez abból is látszott, hogy a cvikkerét nem az orrán tartotta, hanem a kezében.

- Megengedik az urak? - kérdezte udvariasan a direktor.

Én bólintottam elsőnek, hogy „meg”.

- Kölcsény mondása szerint félve szólamllok meg, méltóságos elnök úr és nagytekintetű tanári kar! Egy olyan hallatlan kegyeletsértést vagyok kénytelen a nagyérdemű testületnek a tudomására hozni, amely nemcsak felháborodással, hanem fájdalommal is eltölti keblemet. Amint hazánk nagy költője, Jókai Mór írja, őseinknél, a varchonitáknál az anyagiylkosságot oly elképzelhetetlennek tartották, hogy szavuk sem volt rá, ezt a gonosztettet névtelen bűnnek nevezték. Uraim, mély megdöbbenéssel jelentem, hogy az egyik megtévelyedett kartársunk,

aki sorainkban ül, elkövette ezt a névtelen bűnt, elkövette a szellemi anyagiilkosságot! Engedelmet kérek.

A kolléga azért kért engedelmet, hogy szájára vehesse a vizes poharat az asztal közepére elhelyezett tálcáról. Mint gyakorlott szónok, a megszakítással is fokozni óhajtotta a hatást.

- Halljuk! Halljuk! - kiabáltak a kollégák. Sőt, én magam is halljukoztam, nemcsak udvariaságból, hanem őszinte kíváncsiságból is. (Sőt, az igazgatón kívül én voltam az egyetlen kíváncsi a társaságban.) Ki az ördög lehet az, e között a sok gentleman között, aki megölte az édesanyját. Magamra természetesen nem gondoltam, nem is gondolhattam. Először is, mert az én édesanyám még él, hála istennek; ő a levélhordó Kutanyakon, ami nagyon szép állás volna. Csak az a baj, hogy darabszám fizeti a postamester. Mivel pedig Kutanyak levélforgalmi statisztikájában egyetlen levél szerepel havonta: az, amit én küldök haza minden elsején, abba kénytelen vagyok beletenni a fizetésem harmadát. Másrészt, ha anyagiilkos volnék is, a szónok azt köteles volna nekem megbocsátani, hiszen nekem köszönheti nagy irodalmi sikerét. A Judaeus Apella nélkül nem írhatta volna meg a nagy feltűnést keltő értekezését „Horatius antiszemitizmusáról” különös tekintettel a magyar ódaköltészetre. Igen nagy sikere volt, különnyomat is készült belőle, németre is le van fordítva (kéziratban). Igaz, hogy a tanulmány heves polémiára is okot adott, amelynek során kiderült, hogy Horatius maga is zsidó volt, ennél fogva az antiszemitizmusa nem lehetett őszinte, de hát ezért igazán nem lehetett engem okolni.

Úgy látszik pedig, mégiscsak ezért kellett lakolnom. A szónok néhány korty ihlet után most már felém fordulva folytatta:

- Kérdezem a jelenlevő megtévelyedett kollégát, meri-e tagadni, hogy Emese volt a magyarság ősanja, mert az ő álmával kezdődik nemzeti történetünk? És meri-e tagadni, hogy mikor két nappal ezelőtt hazafelé menet az Emese-egyesület művészi plakátjára tettem figyelmessé, amely e kisázsiai álmodat ábrázolja, amelynek nyomán nagynevű elődeink Ázsiából Európába költöztek, ezzel a kvalifikálhatatlan, léha megjegyzéssel válaszolt: „az álom nem lett volna nagy hiba, de tette volna inkább lutribal!” A nemzeti érzésem ellen intézett orvtámadás egy pillanatra megnémított, de amint elváltunk, rögtön följegyeztem ezt a példátlan blaszfémiát, s két jelenlevő kollégával tudom igazolni, hogy az szó szerint így hangzott el.

Nagy láрма támadt, az igazgató halálsápadtan rázta a csengőt, végre megkérdezte, hogy kíváncsi-e szólni.

- Csak azt vagyok bátor megkérdezni az előttem szólott kollégától, hogy nem azon a napon történt-e az én sajnálatos elszólásom, mikor kolléga úr mint a tanári könyvtár őre hazahozta a Jókai költeményeinek második kötetét, amelyet fél évig magánál tartott?

- Kikérek magamnak minden meggyanúsítást! Imádom Jókait, s idején értesítőnk számára programértekezést írok a költészetről, amiért alaposan kellett vele foglalkoznom.

- Bocsánatot kérek, azt én egy pillanatig sem vonom kétségbe. Csak azt legyen szabad még megjegyeznem, hogy az inkriminált rigmusokat én szó szerint idéztem hazánk nagy költőjének; Jókai Mórnak Emese ősanjánkról szóló költeményéből, amelynek az az alapeszmébe, hogy igen nagy kár volt nekünk Ázsiából kijönni. Enyhítő körülményül szolgáljon a nevezett költő javára, hogy nem most írta ezt a verset, hanem ötven évvel ezelőtt, amikor a közállapotok igen elkeserítőek voltak.

Némi zavart csend támadt, aminek az igazgató vetett véget, szemmel látható megkönnyeb-
büléssel jelentvén ki, hogy áttérünk a napirendre. Van szerencséje bemutatni a kultusz-
miniszter úr önmagyméltósága leiratát a pornográfia elleni küzdelem pedagógiai vonatkozásai
tárgyában.

Ez máskor nagyon érdekes téma szokott lenni, amelyhez kor- és világnézeti különbség nélkül
hozzászól mindenki, most azonban senki se hallgatott oda. Halk torokköszörülések, nem
egészen véletlen könyökösszeértetések és tenyérbe hajtott homlokok alól való összekacsint-
gatások tettek róla tanúbizonyságot, hogy a legőszintébb öröm a káröröm.

Az ülést a szokott amábilis konfúzió fejezte be, amelynek során irodalomtörténész kollégám
lépett meg elsőnek, mellőzvé az elköszönés formaságait. Amint elment, az igazgató újra
összecsődített bennünket.

- Uraim, baj van. Imént eltávozott kollégánk közölte velem, hogy egyéb elfoglaltsága miatt
nem vállalja az értesítői programértekezést. Ki hajlandó most már feláldozni magát a haza
oltárán?

Mindenki a szomszédját noszogatta, csak engem nem noszogatott senki. De mikor jelent-
keztem, még meg is éljeneztek. Az igazgató majd megölelt. Látszott a szeméből, hogy úgy
veszi a dolgot, mint nekem kijáró elégtételt.

- Mi lesz a címe?

- A zámái csata és következményei.

- Mikor kapom meg?

- Az ünnepek után. Most legjobban ráérek.

5

Csak kint az utcán jutott eszembe, hogy reggel az ágyban, egészen más húsvéti programot
csináltunk mi Diával: kankalinszedés a Kecske-hegyen, kökörcsinszedés a Sas-hegyen,
Adóniszszedés a János-hegyen. Csókszedés minden virágos kökénybokorban. Hímestojás-
festés viaszeljárással. Hadd lássa az orosz menyecske, hogy értünk ám ahhoz itt is. Aztán azt
is megígértem Diának, hogy megfoltozom az atlaszcipőjét, már abban viszem a Föltámadásra
meg húsvét hétfőjén a Gellérthegyre, búcsúra.

Hát persze, mindebből most már nem lett semmi se. Hannibál és Scipio letaposták vascsiz-
máikkal az egész húsvéti flórát. Csak Dia maradt meg drága, virágzó, mosolygó kökény-
bokromnak. Azt mondja, nem bán ő semmit, csak odakuporodhasson a lábamhoz, mikor írok.

Hanem azért azt hiszem, nagyon örült, mikor húsvéthétfő estéjén eltakarodtak az asztalomról
az öreg „pópák”, Livius, Polübiosz meg az újabbkori minisztránsgyerekek, akik ezeket az öreg
mesemondókat kommentálták. Mink csak akkor mondtuk el egymásnak, hogy „Vosz
Chrestos”,⁹ és csak akkor hajtottuk be egymáson a húsvéti csókokat. Igaz, hogy azt jó
kiadósan.

⁹ *Vosz Chrestos* - (Chrisztosz voszkren!) Krisztus feltámadt! (Húsvéti templomi üdvözlés a görög-
keletiekénél.)

- Te - mondom az asszonynak, ahogy kisimogatom a haját a szeméből -, nem kívánczol most haza? Nálatok ilyenkor keresztényi kötelessége az embernek mindenkit megcsókolni, akivel találkozik?

- Ej, házi kutya - „kutyaházit” akart mondani, miközben meghúzta a fületem -, azért gondoskodtál te róla, hogy itt csak olyan vén medvékkel találkozzak, mint a Scipio meg a Hannibáloed?

Még a kezében volt a fülem, mikor kaparássza valaki a kilincsünket. Ugyan ki lehet az ilyen késő este, ebben a vadidegen városban, ahol mi a világon senkivel se járunk össze. (Utóvégre, nem szedhet az ember minden vizitelt az ölébe, márpedig egyéb megoldás nemigen van olyan helyen, ahol két székből áll az egész komfort, azt is a saját terveim alapján készítettem valódi uraságoktól levetett ládákából. Tudniillik, a padláson valami gyógynövénykereskedőnek a raktára volt, s annak az inasai rövid úton szállították le a megvett üres ládákat.) Nem zengett éppen ősi magyar vendégszeretet a hangomban, mikor azt mondtam: „szabad!” De mikor a vendég belépett, bizony úgy megörültem neki, hogy mindjárt odacuppantottam a képére a „vosz Chrestos”-t.

- Hozta Isten, Rózsi fiam, mi jót hozott nekünk?

- Hát ezt hoztam, e! - tett le az asztalra egy fonatos kalácsot - meg ezt is hoztam, ni!

Azzal kinyújtotta a kezét az ajtón, és berántotta az udvarról a Jánost. A taszigálós Jánost, mind ez ideig egyetlen patrónusunkat a hazai földön.

- Ne, ezt meg nekem küldte a jó isten! - nevette el magát Dia, s most meg ő adott húsvéti csókot a fináncnak, de kettőt. Az egyiket azért, mert ez kijárt Rózsiért, a másikat meg mit tudom én, miért. Filológus vagyok én, nem pszichológus. A rómaiak nem ismerték a csókot. Már nem azt a kellemes ténykörülményt értem, amely vörös fonálként húzódik végig az emberiség történetén, hanem magát a szót. A latin úgy hívja a csókot, hogy „osculum”, „szájacska”. Tehát Dia szájacskát adott a fináncnak. Nem sajnáltam szegénytől, legalább életében egyszer főszemlésznek érezhette magát.

Amúgy se lehetett rá semmi kilátása szegény fejének, hogy majd őbelőle is csillagos János lesz valaha. Háromszor is nekirugaszkodott már az ábécének, de sose jutott tovább annál, hogy „úr, ír, rí, úr ír”. (Az se volt ám úr, aki ezt kitalálta. Aki „úr”, az nem ír! Tudja ezt minden írástudó ember.) A káplán már a fonomimikát is kipróbálta a János eszmetehetségén (ezt a szép szót is tőle tanultam) - de az ő feje még ezt sem vette be. Mikor a fülét kellett volna megfogni, akkor az orrához kapkodott, és mikor a homlokáról kellett volna a legyet elhajtani, akkor a hasán morzsolgatta a mündérgombot a kincstári cérna erős veszélyeztetésével.

- Márpedig, ha írni, olvasni meg nem tanulsz, akkor a próbaesztendő után oda mehetsz, ahol a part szakad - mondta neki a fölöttes hatósága.

- Márpedig én inkább leteszem a panganétot, de engem kukorékolni meg kását fűjni ne tanítgassanak - jelentette be János a fölöttes hatóságának a véghatározatot.

Mivel a próbaesztendő most már a vége felé járt, János lejött húsvétolni Pestre, hogy a Rózsi segedelmével valami olyan polgári foglalkozás után nézzen, ahol nem macerálják az embert a tudományokkal.

Ha követválasztásos idő lett volna, akkor tudtam volna valami neki való pályát ajánlani Jánosnak, így azonban csak azzal biztattam, hogy becsületes ember a jég hátán is megél. Aztán mikor eljőéjszakáztak, utána szólaltam, hogy csak nekem szóljon ám megint, ha szerelmes levelet akar íratni!

- Hiszen csak az kellene! - karolt bele Rózsi nevetve. - Majd megtanítanám én a betyárt a nyújtófával úgy, hogy mindjárt elmondaná az ábécét.

János kihúzta magát, mert rendkívül emeli a férfi önérzetét, ha női ajak betyárnak nevezi. De énhozzám is volt ám elismerő szava Rózsinak!

- A tekintetes úr meg úgyse tudna többet olyan szép levelet írni! Azóta mindig itt hordom a kebelemben.

Kerek, fekete szeme megcsillant a holdfényben, ahogy almapiros arcát visszafordította.

- Te - mondom Diának, ahogy becsuktuk az ajtót -, észre se vettem eddig, hogy az a Rózsi egész jóképű némbor volt, ha a többit nem nézné az ember.

- Én meg azt néztem, hogy milyen formás szája volna ennek a legénynek, ha az a nagy rozmárbajusz el nem takarná - tromfolt vissza Dia.

- Na - csücsörítettem előre az ajkam -, azt hiszem, szép szájért nem kell a szomszédba menned.

- Hát, ami azt illeti - nevetett Dia a szeme sarkából -, én a tiédnek a felét elengedném!

- Mit? - húztam össze a számat. - Így is kisebb, mint a tied!

- Próbáljuk össze!

Miután több ízben mértéket vettünk egymás szájáról, megint visszatértem a fináncra.

- Te, én azt hiszem, hogy ez a János éppen úgy beletartozik az életembe, mint Hannibál. Ő szedte ki a csizmámból Hannibált, mikor hazaértünk, s most éppen azon a napon jelentkezett újra, mikor Hannibált föltámasztom haló poraiból. Nem érdekes?

- És neki is olyan bundabajusza van, mint Hannibálnak - rúgott Dia a papucs hegyével Montanarinak az asztal alá söpört könyvére, amelyben benne van a nagy pun állítólagos képe. (Szerintem, ez a másik Hannibált ábrázolja, az admirálist, akit a saját emberei feszítettek keresztre Szardíniában, mikor Duillius elcsákyázta a flottáját. Az a borbélycímerbe való császárszakállas, tengeri borjú, akit ez ábrázol, nem kelhetett át az Alpeseiken.)

- Csacsikám - állítottam meg Dia lábának karcsú ingáját -, te nem tudod, milyen fordulópont volt az emberiség életében a zamai csata. Látod, ha akkor Hannibál veri meg Scipiót, nekem talán most nem lóg üresen az egyik kabátom ujja, s te tudod azt, amit így sose fogsz tudni ebben az életben: hogy milyen érzés az, mikor egy asszonyt két karral ölelnek át. S akkor nekem se kellene mindig arra gondolnom, mikor megölellek, hogy nem vagy jól bekerítve, s nagy baj lehet még egyszer abból.

Most már Dia mondta nekem azt, hogy csacsi vagyok - és megcsókolta az üres kabátujjat.

- Hát, hogy volt az a zamai csata?

- Úgy, mint hogyha én kiállnék birkózni a Jánossal, és addig zötyögtetnénk egymást, míg parasztle be nem törné az én szép, finom koponyámat.

- Csakhogy ennek a drága szép, finom koponyának van ám annyi esze, hogy nem megy neki annak a vastag csontú medvének! - helyezkedett Dia történetfilozófiai álláspontra, és olyan helyen adott oltalmat a szóban forgó koponyának, ahol az igen szeretett tartózkodni.

Nem tudom, Diának ilyen intervenciója mennyiben befolyásolta volna a zamai csata sorsát - bizonyos, hogy ő abban az időben istennő lett volna -, de azt nagyszerűen kifejtettem tanulmányomban, hogy a világ képe egészen másképp alakult volna, ha Zámánál Ábel teríti le

Káint. Mert Ádám fiainak örökös versengésében kétségtelenül Karthágó volt a finom szellem, a messzi horizontokig érő ész, a világokat átfogó civilizáció, a puha és rafinált Ábel, és Róma volt a nyers és durva Káin, a korlátolt kecskepásztor, aki zöld gallyakból rakta a tüzet, és csodálkozott azon, hogy füstje nem száll az ég felé.

Bár a jegyzeteim nyilván rég eladták makulatúrának a felsőbb hatóságok, mint más megsemmisítésre ítélt *corpus delicti*ket,¹⁰ Hannibál igen meg lehetett velem elégedve. Mindent megtettem érte, ami tőlem telt. Még a nyomdába is személyesen mentem korrektúrát csinálni, nehogy sajtóhibák tegyék csúffá a pun Napóleont, akit én olyan szépen megtisztogattam a római historikusok keze szennytől. Pedig húzódoztam a nyomdától, mert azt hittem, hogy ott mind olyan elkeseredett, mérges rabszolgák vannak, mint amilyeneknek azokat a scriptorokat elképzei az ember, akik éhen-szomjan sokszorosították Horatius ódáit a circei osztrigáról meg a falernumi bort szikráztató kráterekről. Nagyon meglepett, hogy a nyomdaigazgató milyen jól táplált, hasba vállas emberke, és nagyon jólesett, hogy olyan szívélyesen fogadott. Persze, aki betűk közt él, az éppen olyan magától értetődően intelligens, mint ahogy a molnár lisztes, és valószínűleg a tanulmányomat is olvasta már a levonatban, sőt, talán már kéziratban is élvezte. Hiszen átment a kezén, s aki abba belenéz, az le nem teszi a „Használt és idézett forrásokig”.

Bemutakoztam neki, ez és ez vagyok, Hannibálról írtam egy kis értekezést, talán a névre tetszik is emlékezni...

- Hogyne, hogyne - nagyon örülök -, mivel lehetek szerencsés szolgálatára lenni?

- A kefelevonatokat, ha szabad volna átnéznem, sok a görög és latin idézet.

- Te, fiú! - intett oda egy álmos nyomdászínaskát - szaladj a korrektor úrhoz, mondd meg neki, hogy itt van Hannibál tanár úr, valami görög históriának a levonatát kéri. Han-ni-bál tanár úr, megértetted, te állat!?

Ez volt az első siker, amihez Róma rettegetője hozzájuttatott. Valami szimbolikus jelentőségét találtam annak, hogy az a kövér rabszolgafőnök éppen rabszolgának nevezett ki. Csakugyan van valami hannibálos abban, amit csináltam. Szembeszállni a világtörténelemmel, nem a kisbetűssel, hanem a nagybetűssel, amit a kultuszminiszter engedélyezett a középiskolák negyedik osztálya számára: van ez olyan merész vállalkozás, mint kétszáz elefánttal átkelni az Alpeseiken. S talán Hannibálnak is voltak olyan későn támadt skrupulusai, mint nekem. Méltó keret-e ilyen tudományos szenzációhoz egy középiskolai értesítő? Nem lett volna-e jobb a *Budapesti Szemlé*-hez menni a cikkel? Vagy nem kellett volna-e várni vele, míg olyan helyzetben leszek, hogy egy-két részletkérdésnek alaposabban utánajárhatok? Például, sok homályt tisztázna egy ásatás a zámai csatatéren, s Dia is nagyon örülne egy tuniszi kirándulásnak. Ostobaság. Először is, azt se tudjuk biztosan, hol volt Zama, másodszor, az állatkertbe is gyalog mentünk ki Diával, mert kettőnknek nagy rublika lett volna a villamosköltség. Most már majd igen, ha a tanulmányom napvilágot lát.

Az a legkevesebb, hogy egy fizetési osztályt ugrok. Talán a kormány ki fog küldeni tanulmányútra Karthágóba. Esetleg a külföldi akadémiák szólítanak föl rá. Persze, nem tudják a címemet, kénytelenek lesznek a Magyar Tudományos Akadémiának írni. No, az nagyszerű lesz, mikor Berzeviczy Albert fütől-fától kérdezzetni fogja, hogy „kicsoda ez az ember? Hogy nem szóltatok nekem erről eddig? Utóvégre, én nem kísérhetek mindent figyelemmel, de mégis különös, hogy ezt a nevet sose hallottam, úgy látszik, ezt még senki se érte plágiumon”.

¹⁰ *corpus delicti* - bűntárgy, bűnjel

A kétségeimet nem közöltem Diával, de az álompalotához együtt hordtuk a köveket. Péter-Pálra építettünk olyan *Turris Maecenatiana*-t,¹¹ hogy abban még hintaszék is volt. Csak azon nem tudtunk megegyezni, hogy milyen színű plüss legyen rajta a takaró. Dia vöröset, én meg attikai ibolyaszínt ajánlottam, de az nem tetszett Diának, mert ez a szín annak a kijevei kolostornak a gyóntató papját juttatja eszébe, amelyikben nevelkedett. (Ohó, gyere, gyónd meg csak, micsoda penitenciákat szabott neked ez a trifurcifer?! De lélekre!)

Péter-Pálkor hazavittem neki az értesítőt, s mutattam a tábláját:

- No, nézd, ez a tengerszín, tetszene neked takarónak?

- Ez tengerszín? De hiszen ez borszín.

- No, igen. Homérosznál az a tengernek a jelzője, hogy „borszínű”.

- Ahá! - nevetett Dia - azért voltak hát részegesek mindazok a görög tengerészek, akik a Krím-ben megfordultak. Szárazon is mindig tengerszínt akartak látni.

Végre is abban egyeztünk meg, hogy a takaró egyik oldala lilászvörös lesz, a másik meg vöröseslila.

- De hát mikor gondolod, hogy bútorozkodhatunk?

- Azt hiszem, két héten belül tele lesz a nevemmel az itthoni sajtó. Holnaptól kezdve mindenestre figyelemmel kísérjük a lapokat. Két trafikot is tudok a hídfő körül, ahol szabad megnézni az újságokat. Majd megosztozunk rajtuk.

De úgy látszott, hogy az egész mai kor fináncszemmel nézi az ókort. Álompalotánk tornyai egymás után omladoztak be. Egyszer, amint hazaértem az újságböngészésből, észrevettem, hogy a falról eltűnt Hannibál kétes hitelű portréja, amit Dia kivett a Montanari könyvéből, és belerakott a nádkeretbe, amelyet saját kezűleg szerkesztettem védőszentünknek. Bántott a dolog, de nem mertem szólani. Be kellett látnom, hogy Hannibál förtelmesen viseli magát.

6

Pár nap múlva arra ébredek fel reggel, hogy besuhog valami az ablakon. (Július vége felé járt, nyitott ablaknál aludtunk.) Kiugrom az ágyból, fölveszem: újság.

Máig sem tudom, ki dobta be, de az bizonyos, nem Hannibál szelleme volt. A karthágóiak kegyetlen emberek voltak, de a megkékcseruzázott cikkek nem tartoztak a kínzóeszközök közé.

„Óriási botrány a parlamentben egy értesítő miatt. Propagandaértekezés a sémi világalomról. Orosz bérenc a katedrán.”

Ez csak a cím volt, többet nem is olvastam, összegyűrtem a lapot, és odakaptam a meglevő karommal a meg nem levőhöz, mert rettenetes fájdalmat éreztem benne, a vállamtól az ujjam hegyéig. Aztán a fájás átugrott a fejembe, onnan beleütött a szívembe. Az orrom cimpájába mintha tűt szúrtak volna, és vízesés suhogott a fülemben, abba néha beleszisszentek a srapnelek, aztán a vízesés egyre messzebből hallatszott, elaludtam.

¹¹ *Turris Maecenatiana* - a mecénási torony; az anyagilag független költő jelképe (Horatius)

Arra ébredtem, hogy vizes a vánkosom, és Dia törölgeti a szememet. Már felöltözve ült az ágy szélén, ölében a kisimogatott újság.

- Kicsoda ez a képviselő, aki interpellált a cikked miatt? - mutatott rá egy névre.

Odanéztem, és elnevettem magam.

- Hát a Morognám volt? Ismertem az abroszt, szöszből fonták!

Az interpelláló képviselő osztálytársam volt, akit azért hívtunk „Morognám”-nak, mert még nyolcadikos korában is így mondta a monogramot. A történelemmel különben már akkor is nagyon egyéni szempontok szerint bánt.

- No, Misa - fogta meg egyszer óra közben a történelemtanár a folyosón -, sorold föl hamar a római császárokat! No, ne ijedj meg, nem élek én számárhússal! Mondjuk szépen: Augustus...

- Szeptember, Október, November... - folytatta Misa habozás nélkül, de tovább már nem volt benne biztos, hogy ki következik.

És ez rakta most énalám a máglyát? Ez szögez engem az Országház kapujára bőregérnek? Ez a nagy fülű oroszlán akar engem elnyelni? No, megállj, majd keresztbe fekszem én a torkodon! Eh, örület, nem lehet ezt komolyan venni! Olyan ez, mint hogyha egy papmacskahernyó azt mondaná Hannibálnak, hogy „hamm, mindjárt bekaplak a kétszáz elefántusoddal együtt”.

Egészen földerülten búcsúztam el Diától.

- Hoci csak az újságot, szívem! Hadd viszem el azt is a direktornak. Nagyon szívből tud nevetni, mikor mer.

Az iskola kapujában Menyus tartott világnézeti előadást az utcai cipőpucolónak. (Azért gondolom, hogy világnézeti előadás volt, mert hallottam az „akasztófa” szót.) Ahogy engem meglátott, rám vigyorodott.

- Szolgája tanár úr. Már vártuk.

Azzal előrevetette a fél lábát, nyilvánvalóan azzal a szívbeli kívánsággal, hogy milyen jó lenne, ha én abban orra buknék.

A folyosón a magyar irodalom szakossal találkoztam. Mióta az anyagyilkosság vádja alól tisztáztam magam, azóta nem álltunk egymással köszönési viszonyban. Most azonban elkapta a kezemet, és rázta, mint a szivattyúkat.

- Gratulálok, kollégám. Olvastam az értekezését. Mondhatom, remek. Különösen ahol rámutat a karthágói kultúra fölényére. Élveztem, kérem. És az irálya is pompás, még a feleségemnek is megdicsértem. Különben hogy tetszik érezni magát? Azt hittem, haza tetszett utazni a kedves nejével Oroszországba...

Nem vagyok haragtartó ember, s aki bajba jut, különben is minden jó szóért hálás. Visszaszorítottam a kezét, s odaadtam neki az újságot.

- Hát ezt tetszett-e már olvasni?

Hamar átfutotta, s fejcsóválva adta vissza.

- Gyalázat, kérem, mondhatom szégyen, gyalázat! Hja, most ilyen a világ. Az ember jól teszi, ha még a kocsonyát is megfűjja. No, ajánlom magam, jó nyaralást kívánok.

- A direktor itt van?

- Fogalmam sincs róla. Csak a kutyafejű botoméért jöttem be, bent felejtettem a múltkor, tetszik tudni, mindenemet elhagyom.

Az ám, vettem észre, mert amit a direktor asztalán legelőször megláttam, az a kolléga szalmakalapja volt. A direktor lenyaklott fejjel ült a dívány sarkában, és sötéten nézte a cipője orrát. Marius lehetett ilyen Karthágó romjain. Bizonyosan az is ilyen dühösen ugrott volna fel, ha Sulla megjelent volna előtte. Csakhogy Marius nyugalmazott generális volt, a direktor pedig kedves, lágy, naspolyaember.

- Ön az? (Magunk között eddig mindig tegezett.) Hallatlan bátorság kellett hozzá, hogy még ide mert jönni! Hogy mert ön a bizalmammal visszaélni?

- De bocsánatot kérek - feleltem támolyogva. - Hát olvasta direktor úr az értekezésemet?

- Nem; nem is akarom olvasni. Elég volt az újságot elolvasnom. Éppen az előbb járt itt vele az egyik kolléga. Tudja, hogy tönkretett engem, tudja, hogy fegyelmit indíthatnak ellenem?

Láttam, hogy nekem itt semmi keresnivalóm nincs. Otthagytam Mariust, cipője orra és a fekete szalmakalap társaságában, de őszintén szólva, egy cseppet sem sajnáltam. Nagyon fáj, hogy nem olvasta a dolgozatomat.

Szügyembe vágott fejjel kódorogtam az utcákon. Nem mehetek haza Diához elégtétel nélkül. De hát hol kapom ezt meg? Utamba esett az a könyvkereskedés, ahol a gyerekekkel a rajzeszközöket szoktam vétetni, s ahol engem mindig szívesen fogadtak, tekintettel arra, hogy nekem nem volt rajzeszközökkel felszerelendő fiam. Kértem egy cím- és lakjegyzéket, s míg a személyzet összesúgott a hátam mögött, kikerestem a Morognám barátom lakását. Én ma „megverek valakit vagy engem valaki”, de az igazamat nem hagyom.

Csak attól féltem, hogy nem fogad, ha a névjegyemet meglátja - de hát ezen a napon nekem mindenkiben csalódnom kellett. Kitárt karral jött elébem, s mindjárt betömte a számat egy trabuco especiallal. (Persze morognamos tárcából.)

- Nahát, ez igazán kedves tőled, hogy végre felkerestél, pajtás. Csak nem a miatt a bolond interpelláció miatt jöttél? Ugyan, hagyd a fenébe, szóra sem érdemes, ingyen reklámot csináltam neked, hehehe! Őszintén szólva, én nem is olvastam azt az... izét... milyen csata is? No, mindegy, én készen kaptam az egész interpellációt, és szó sincs róla, nekem nagyon jól jött, nézd, már üdvözlő sorokat is kaptam a kerületből. Bungyósi kalapos... nagyszerű, mi...? Hiszen emlékszel rá, tudod, az a nagy marha ember! Szép lánya van, barátom! Hű de kutya szép lány, és nagyvérű! No, aki azt elveszi... De mit is akarok mondani? Ja, igen, eszem ágában se volt neked kellemetlenséget szerezni, te tudod, barátom, ez a politika. Ugye, hiszen együtt tanultuk: Julius Caesar politikából a saját fiát is leszúrta? Mi? De hát minden csuda három napig tart, öregem, aztán a varjú se károg rólad többet. Hát egy kicsit megijedtél, mi? Ha akarod, szólok a miniszternek, hogy ne számárkodjanak, de légy nyugodt, kánikula van most, a kutya se törődik ezekkel a dolgokkal... Szoktál-e a Dunára járni? Te, öreg, gyere föl egyszer a parlamentbe, onnan lelátni a fürdőbe, a kellős közepébe... vagy te most is olyan szegénylős vagy még? Nana, kópé: szent életű vasfazék, csak a füle kormos! Te, ma püspökkel vacsorázom együtt, azzal a hónod alá nyúlhatok, ha kell! És én is boldog leszek, ha rendelkezésre állhatok, akármelyik vállalatomnál abban a percben elhelyezlek, amikor kívánod. Kiviteli üzlet, sajtógyár, sertéshizlaló, temetkezési vállalat, ciroktenyésztő, hősök albuma, van itt minden, amit akarsz. Becsületszavamra! Parancsolj még egy szivart az útra, ha ízlik ez a vacak. Sajnálom, hogy most nem tudok jobbal szolgálni, de az este elszívták a vendégeim a havannáimat, fene beléjük. No, pá!

Eszembe se jutott az utcán, hogy kiköpjem a számból a pántlikás szivart. Hiszen jó fiú az, aki adta, ha bolond is. Aztán, ha nekem ártani nem akart, mért ne használt volna magának? Jól mondta, hogy, ez a politika. Legalábbis mostanában. Az utolsó becsületes politikus uticai Cato

volt, mert az a maga nyakát vágta el. Igaz, hogy az is leginkább azért, mert más nem esett a keze ügyébe.

Otthon Dia kisírt szemmel szaladt elébem. Becsapta szegényt valami pokolra való tojásos kofa, hat közül négy tojásban csirkét talált.

- No - mondom -, azért nem kell sírni, anyókám! Majd levonjuk a béredből elsején!

- Nem is azért sírtam én, hanem azért, mert megijedtem a kiscsirkétől. Nem láttam én még olyant sose.

- De hát még a csirkék, hogy megijedhettek tőled! Ők se láttak ám még ilyet sose! - ültem föl a konyhaasztalra.

Hogy a jó kedvemet látta, az ő szemében is kisütött az öröm.

- Jó hír? Jó hír?

- Bizony. Olyan nagy úrral barátkoztam, hogy énvelem ma nem lehet gyalog beszélni.

Az ölembe ugrott, és addig lovagoltattam, hogy a spenótba is beletenyereztem. (Külön öröm, mert azzal is kevesebbet kell belőle elfogyasztani.)

- Nincs semmi baj, félreértés volt az egész, az interpelláció inkább hasznomra vált, mert felébresztette irántam a figyelmet, és most lesz már belőlem igazán híres ember.

Nem is gondoltam, milyen jó próféta voltam.

Negyednapra Diát lefektettem ebéd után, el is altattam, kihajtottam a szobából a legyeket is, az ablakot is besötétítettem a kabátommal. Én magam meg csak úgy ingujjban kiültem a konyhaküszöbre Horatius epódusait olvasni. De olyan meleg volt, mintha olvasztott ólom csurogna az égből, bele-belebóbiskoltam a könyvbe. Ötször is nekiveselkedtem, de mindig megakadtam ennél a sornál:

Flebit et insignis tota cantabitur urbe...

„Sírva fakad, s az egész város nyelvére kerül majd!” A szavakat össze tudtam rakni, de azt nem bírtam kisütni, ki az a nyavalyás, akiről az egész városban kántálnak.

Nagyot csapódik az utcaajtó, fölkapom a fejem, Rózsi kopog végig sebesen a téglaudvaron, de sárga a képe, mint a citromalma.

- Tekintetes úr... - kotyogott belőle a szó el-elakadozva -, már tessék megbocsátani, hogy ilyen kacarkán szaladtam ki... jaj istenem, még a kötő is előttem maradt... tessék már megnézni... most raggatja tele a gazdám a várost, ezzel a statáriummal vagy mivel... azt mondja, a tekintetes úr is benne van, de hát nem látom én ebben a nevit... mondtam neki, hogy nem Júdásnak hívják a tekintetes urat... de csak azon erősködött, hogy az az úr, mert az újságban is benne volt.

Epeszínű plakátot kapott ki a blúzából, mely megparancsolta minden igaz hazafinak, hogy másnap délután négy órakor legyen ott az iskolánk tornatermében, és felháborodása láng-ostorával verje ki a Júdást a tudományok csarnokából. Hazafias üdvözlettel - - - - az én Morognám barátom legfölül, alatta a minorum gentium.¹² Csupa kán és mirza, akiknek szemmel láthatólag az ókor története a legkedvesebb stúdiumuk üres óráikban.

- Hát biz ez én vagyok, lelkem - hajtogattam össze a plakátot, és tettem be olvasójegynek az epóduszokba. (Tudom már, ki az a nyavalyás, aki az egész város nyelvére kerül.)

¹² *minorum gentium* - újabb nemzedék, utódok

Hanem, aki sírva fakadt, az mégse én voltam. Rózsának tört el a mécsese. Úgy látszik, asszonyi körökben nem föltétlenül diffamáló az emberre, ha Júdas. Úgy magához ölelt a jó lélek ijedtében, hogy becsületes apostolnak se érdemeltem volna többet.

- Jaj, dehogy hagyom levágni azt a szép, fekete fejét! (Akkoriban látta a moziban - Dantont. Azt hitte, engem is ilyen ceremóniával fejetlenítenek meg.) A mi spájzunkban bújjon el a tekintetes úr, ott meg nem találják a tarhonyás zsákok között.

A jajgatásra Dia is kijött, és értesülvén a helyzetről, kijelentette, hogy a házból ki nem ereszt. Együtt élünk, együtt halunk, akár a kubikulumban, akár a szárított pipacsok és pipitérek közt a drogista padlásán.

Én csak nevettem őket, és előszedtem Cicero beszédeit. Felháborodás kell nektek? Gyertek csak *Catilinariák*! Mutassak nektek egy semmirekellőt, aki a „fórumon csatangol kacér módon fészült és szagos kenőcstől fényes hajjal”? Gyere csak *Pro Roscio*! Akartok látni egy horgas ujjú jómadarat, aki miatt „jobb a vadállatok közé költözni, mint Rómában élni”? Ide csak, *Anti Verrem*!¹³

Éjfélig fordítottam, kivonatoltam, jegyeztem, akkor is csak azért hagytam abba, mert kifogyott a lámpából a petróleum. Akkor kimentem az udvarra, és a holdfényen elrendeztem a gondolataimat a retorika szabályai szerint. Arányosan elosztottam az étoszt és a pátoszt, szétbontottam altételekre a főtételeket, összeecsirizeltem a dedukciót, és szerkesztettem olyan szillogizmusokat, hogy Arisztotelész eltátotta volna rájuk a száját. Mióta kánok és mirzák vannak a világon, még ennyit nem fáradt értük a klasszika-filológia.

Mikor mindennel készen voltam, felálltam a kútkáva tetejére, és a csillagokra szegezett fejjel elmondtam első nyilvános beszédemet. A csillagok nem mondtak rá semmit, mert ők, mióta katalógusba vannak foglalva, nem ártják magukat a halandók dolgaiba. Ellenben, noha a próbát félhangon tartottam, fölébresztettem vele a Tera mama nőstény gerlicéjét; és az azt mondta rá, „hihihi! hihihi”!

Egészen átáztatott a harmat, mire odabújtam Dia mellé, akinek fehér alakja fel-felvillant előttem az ablaknál, míg Démoszthenész művészetében gyakoroltam magamat. Most már meg mertem neki mondani, hogy mit csináltam. Fölkészültem Sámsonnak a filiszteusok közé.

- Mit? Te oda akarsz menni közéjük? - pattant föl az ágyban, és ahogy fölém hajolt, láttam elfehéredni az arcát a hajnal lángolásában. Keze, mint jégbe mártott bársony csúszott végig a homlokomon. Attól félt az ártatlan, hogy az eszemre ment az izgalom.

- De oda is megyek, szívem. Hát hogy lángostorozzanak meg szegények, ha ott nem vagyok?

Míg bolondnak gondolt, anyáskodott velem, mikor látta, hogy eszemen vagyok, bolondnak nevezett. Azt hiszem, ilyesmi más házastársak közt is megesett már. S talán abban sincs semmi meglepő, hogy utoljára mégis „kis hősmennek” mondott, ami nekem sokkal jobban esett, mint mikor a vezércikkek neveztek annak néhány milliomod magammal. Olyankor mindig a fogamat csikorgattam, és legjobban szerettem volna addig menni, míg meg nem találom a kiváló publicistát, és hősi halált nem halatok vele a tulajdon tintatartójában. Most ellenben nagyon büszke voltam rá, hogy hős vagyok, és álmomban olyan fidélisen diskuráltam Hannibállal, mint ahogy hősök szoktak egymás közt.

- Én, ha neked volnék, lovon mennék holnap az akasztásodra - tette váltamra a kezét. - Fogadj szót egy tapasztalt hadvezérnek.

¹³ *Catilinariák; Pro Roscio; Anti Verrem* - Cicero vád-és védőbeszédeinek címe

- De hát miért? - néztem a mellén a sok hadikitüntetést.

- Azért, mert lovon könnyebb lesz elszaladnod.

Elcsodálkozva néztem rá, és csak most vettem észre, hogy nem is Hannibállal beszélek, hanem Tacitussal. Igen szigorúan bökdöste a stílusával a bordáimat.

Persze, Dia vékony ujja kopogtatta a szívemet.

- Kelj föl már, te hétalvó! (Ezek nevezetes szentjei a keleti egyháznak. Magam is igen tiszteltem őket.) Tizenegy óra. A reggelit eszed meg ebédre vagy az ebédet reggelire?

- Egyiket se - ugrottam ki az ágyból -, csomagold be drágám, dolgom van az egyetemi könyvtárban, majd ott eszem meg.

Nem ok nélkül álmodtam én Tacitussal. Van neki egy értekezése a szónoklatról. Azt még át kell futnom, mert úgy rémlik, abban is ráláthatok igen hasznos utasítások. Hadd lássák a kánok, hogy micsoda ember az, akinek ők el akarják koppantani a gyertyáját!

Már a kalap is a kezemben volt, amikor eszembe jutott a sok hadifityegő a Hannibál mellén.

Bizonyosan nem ok nélkül mutogatta azokat ő se énnekem. Hátha én is előszedném őket? Mert nekem is volt belőlük négy darab, persze csak az aprajából. (Mert én csak a fronton szolgáltam.) Kettőt Rácországban szereztem, kettőt a polyákföldön.

- Hozd ki csak őket, fiam! - fordultam vissza a küszöbről. - Ott vannak a kanalas kosárban. (A kés, villán kívül ezek voltak minden fémértékeink, hát együtt tartottuk őket, mint a többi grófok.)

- Mit akarsz velük? - csudálkozott az asszony.

- „Vagy ezzel, vagy ezen!” - idéztem a spártai anyát, ahogy a zsebembe süllyesztettem őket, a rajzpapír mellé, amibe az ebédem takaródzott.

- Siess vissza, emberkém! - csókolt meg Dia. - Olyan nem jól érzem magam, a hideg is borzongat, émelyeg a gyomrom.

- Nem lesz semmi baj se - nyugtattam meg az utolsó csókkal. - Majd meglátod, fehér lobo-góval jövök haza, mint Thészeusz Krétából. Leharapom a fejét az összes minotaurusoknak.

7

A pesti hídfőig kétszer is elmondtam magamban a beszédemet, s egyre biztosabbra vettem, hogy miszlikbe vágom vele az egész tao-tájt vagy kurul-tájt, vagy a macska tudja jobban, minek tisztelik a kánok ivadéakai a parlamentjüket. Ha aztán Góg és Magóg hadaival elbántam, illetékes helyről könnyen megszerezhetem az elégtételt.

De nini, hátha mielőtt a Krethi és Plethi elé állnék, megtudnám, hogy mit gondolnak rólam az illetékes helyen? Elszántam magam, hogy fölmegegyek a minisztériumba, szót értek a pártusok előtt az európai emberekkel.

Sose láttam ugyan, akihez készültem, de hallomásból úgy tudtam, hogy ő a legeurópaibb szittya, és ő az a szalonna-fölső, aki mindenről jó. A klasszikussal szólva: „Nyelvbúvár, szónok, író, festő, tudós, jósló, kennei, jól kötélen táncol, törvényt hoz, népet igazgat.” Olyan sokoldalú ember hírében áll, hogy egy vicc lap egyszer tetrakontraoktaédernek rajzolta meg. (Tudniillik, a kartonpapírból készült mértani testek között ez az, amelyiken legtöbb oldal takarja be az

ürességet. Sok papír kell hozzá, és annak a ragasztásához sok kovász. Én mint rajztanár, hatályon kívül is helyeztem, és csak olyan növendékkel készítettem el, akinek lisztkereskedő van az atyafiságában.)

No hát, ez a tetrakontraoktaéder lesz az én emberem!

Kérem a portást a minisztérium kapujában, fönt van-e már az illetékes mértani idom? A kérdésre kérdéssel felel: Hogy hányadik fizetési osztályban van az az illető uraság?

- Tán ügyosztályt akart mondani, öregem?

Nem akart ő, erősítette a janitor, hanem fizetési osztályt. Merthogy ő nem kapus. Irodaszolga a népjólétiben, aktát hozott, és a kapus megkérte, hogy vigyázzon a házra, míg ő megautóztatja egy kicsit az unokáit. Személy szerint tehát itt senkit nem ismer, de annyit tud, hogy mindenki a fizetési osztálya szerint jár fel a hivatalba. Ki mentül magasabb, annál később. Ez a törvény Dunán innen, Dunán túl.

Kisütöttük, hogy az én emberem fizetési osztályának körülbelül az egy óra felel meg, tehát szerencsét próbálhatok. Szerencsém is volt. Ott találtam, csak egy kicsit várakozni kellett, mert vendége volt. A lictor, aki az ajtóban állt, azt mondta, hogy valami angol újságíró van bent nála villásreggelin.

- Jön ide kérem, mindenféle nemzet, angol, francia, olasz, holland, az isten se győzi őket.

Nem mondta, hogy mivel, én meg nem kérdeztem. Annyit én is tudok az illendőségről, hogy a nagyurak szolgálainak a leereszkedésével nem szabad visszaélni.

Ahogy a Mr. Nemtomki kijött, megláttam a nagyúr mosolygó arcát. Amikor engem állított elő a lictor, akkor már nem mosolygott. Hűvösen fogadott, de nem udvariatlanul, nem ültetett le, de legalább ő is felállt.

- Mivel szolgálhatok?

Mikor elmondtam neki, micsoda krédóba keverték engem Pilátusnak, felcsillant a szeme.

- Á, ön az? Az ön témája engem is érdekel. Nem olvastam, de hallottam róla. Én is többször foglalkoztam a Krisztus előtti második század véres üstökösével, aki kétségtelenül pregnáns kifejezője volt a nacionalizmus eszméjének. Mondanom se kell, hogy én híve vagyok a tudományos kutatás szabadságának, de azért nincs igaza önnek, édes barátom. Nem elég jó hazafinak lenni, az mindenki lehet. De intelligens embernek azt mutatni is kell. Látja, ha ön nemzeti alapra helyezkedett volna a tanulmányában, magyar nemzeti alapra...

- De könyörgöm, a pun háborúkat nagyon nehéz magyar nemzeti alapra helyezni - tettem egy sápadt ellenvetést.

- Téved, tanár úr! - lépett közelebb hozzám. - Mindenbe bele lehet, és egy kis csalafintasággal bele is kell vinni a magyar vonatkozást. Próbáljuk csak. Scipio. Ugyebár, erre bátran mondhatja az ember, hogy egy kicsit csángósan hangzik? Hazai magyar nyelven ezt a szót Scsipiónak ejtjük. Ennek aztán már nagyon könnyű olyan etimológiáját találni, amit a laikus is egyszerre elfogad. Scipio, Csipió, Csipijó, azaz Csípi jól, vagyis, aki jól megcsípi Hannibált.

Az előbb sápadt voltam, most már kezdett a vér a fejembe tódulni.

- De engedelmet kérek...

- Várjunk csak, barátom. Hannibál, Hannibál -... Mire emlékezteti ez önt? Érdekes, magam is csak most jövök rá! Hannibál, Hanni bál, Honni bál, Honi bál. A karthágóiak, az ókor degenerált franciái úgy fogják fel a háborút, mint egy bálát. Rendkívül jellemző a mentalitásukra,

hogy főistenüket is Bálnak hívják. Ugye, mennyi magyar kölcsönszó, már a világtörténelem hajnalán? Látja, ha ezekre mutatott volna rá, akkor a mindig gyanakvó nemzeti érzés nem érthette volna önt félre. A nemzeti önérzetre való nevelés, barátom, ez legyen az alapja a pedagógiájának. Ért ön engem?

Nagyon barátságosan kapaszkodott a vállamba. Egy lelkesedés volt az egész ember, a füle hegyéig. Csakhogy énbélém akkor már belém bújt a Bál ördöge. Elnevettem magamat.

- Hogyne érteném. Hallottam én már ilyesmiről gólya koromban. Tarquinius, azaz Tar-quin, vagyis Tárkony, ami Tarkán, vagyis kopasz főnök.

- Aha, Ön a Jules Martha könyvére gondol, az etruszkokról! Ismerem, érdekes könyv.

- Nem arra gondolok én, instálom, hanem a Kakas Márton nagy naptárára, ami minálunk megvolt a padláson. Kakas Márton már a Bach-korszakban önérzetre nevelte a nemzetet azzal, hogy Nabukodonozor is magyar volt meg Salmanassár is. Az egyik Nagy bunkóval hadonászó úr - a másik meg Nagy szalmaszár. Halhatatlan magyar típus mind a kettő.

- Maga pedig mételyes vörös! - harsant rám a „kedves barátom”, pedig ő volt olyan vörös, mintha csalánba esett volna a képével.

Hátat fordított, dühösen legyezgetve magát a zsebkendőjével, én pedig úgy bevágtam az ajtót magam után, hogy bizonyosan lekérdzkedett a szemöldökfa fölül a vakolat. Ebből megláthatta a nagy Szalmaszár, hogy mégse vagyok én teljes híjával a magyar karakternek.

Hanem aztán lent az utcán megcsendesedtem. Hová a poklok fenekére menjek én mármost? A könyvtárban már nekem semmi keresni valóm sincs, mert az bizonyos, hogy a tudomány meg én nem eszünk többet egy tálból. Hiszen az ajtót nemcsak a nagy bunkóval hadonászó úrra csaptam rá, hanem a kenyéremre is. Tudta azt már Seneca is, hogy „fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia”. „Ahol a harag a hatalom nadrágjában jár, ott mindig kéznél van a ménkü.” Tisztában voltam vele, hogy engem már meg is ütött, most már csak az a kérdés, hogy énmiattam nem csapják-e ki Hannibált is az ország összes középiskolaiból.

Jó darabig csavarogtam az utcákon, körülbelül abban a lelkiállapotban, amelyikben a bukott vezér lehetett a zamai csata után. De, azt hiszem, azért Hannibál is csak megebédelt, amikor megéhezett. Leültem a Deák-szobor talpára, és kihúztam a zsebemből a menázsit. Rosszat sejtettem, ahogy bontogattam a rajzpapírt, és semmi áruló zsírfoltot nem láttam rajta. Micsoda puritán étel lehet az, amely ennyire kerül minden feltűnést? Bizony, ez nagyon kis probléma, de az ember ilyenekkel bugyborékol vissza az életbe, mikor a nagy problémák a víz alá buktatják.

Hát, lekváros kenyér volt a papírban, két karajka, szépen összeborulva a ragadós oldalával. Én igazán nem vagyok az az ember, aki metafizikát csinál a lekváros kenyérből is, de most akaratlanul a végokok tudományára terelődtek gondolataim. Ha Schopenhauer meg nem előzőtt volna, hajlandó lettem volna értekezést írni az élet semmiségéről és gyötrelmeiről, amit az én szememben már ifjúságom hajnalán is a lekváros kenyér szimbolizált. Már akkor is áhítatos tisztelője voltam Platónnak, de azt sejtettem, hogy Szókratész halálának körülményeit tévesen jegyezte fel az utókor számára. Nem bürök lehetett az, amivel az igazság bajnokát megétették, hanem valami híg dzsem. Persze, biztosan még akkor nem tudtam, mert a kutya-nyaki dzsemet lekvárnak hívták, s az szilárd halmazállapotú, masszív, magában is harapható anyag volt, amely levált a kenyérről, ha az ember a falhoz veregette. Most már azonban tisztán láttam magam előtt Szókratész halálát. Az attikai bürök ilyen pesti dzsem lehetett, ilyen savanyú, keserű, émelygős, földi bodzából possajtott, bolti pempő, amely lassan keveredett a filozófus vérével, azért tudott még a bevétele után is félórás disszertációt tartani a halhatatlanságról. Szilárd meggyőződésem, hogy a metafizika eredetét a rossz konyhában kell

keresni. Azok a gazdag csiszlikék, akik Szókratészt halálra ítélték, fenyvesrigót vacsoráztak fuvolaszó mellett, thaszoszi bort ittak rá, és a táncosnők lábáról cseréltek eszmét, nem a lélek halhatatlanságáról.

Mivel szakítottam a klasszikusokkal, akik romlásomat okozták, nem tartottam kötelességemnek Szókratész példáját követni, és visszacsavargattam a lekváros kenyeret védőburkába. Gondoltam ugyan rá, hogy talán az ég madarainak táplálására kellene fordítanom, és kísérletet is tettem rá, hogy feldobom a haza bölcsének ércölébe, de az első kísérlet nem sikerült, a másodikat meg nem mertem megkockáztatni. A rendőrposzt nagyon gyanakodva nézett rám, s meg is állított, ahogy a motyómmal a hónom alatt elhaladtam előtte.

- Mit akart az úr azzal a szoborral?

A *conscia mens recti*¹⁴ nyugalmával mutattam neki a lekváros kenyeret.

- Kedves biztos úr, egy bölcse van a hazának, akit nem is kell féltetni, hogy megtagadja a múltját, hát csak nem gondolja, hogy azt is fel akarom robbantani?

Lecsellengtem a vízpartra, odakuporodtam a legalsó lépcsőre, és belebámultam a sárgászöld tükörbe. Pedig nekem se vízbe, se tűzbe nézni nem jó, mert mind a kettőben ígézet lakik, és én annak nehezen tudok ellenállni. Valami ősi ösztön hajt a lelék felé, akik a vizek fenekén hancúroznak, és az láttat vélem táncoló lidérceket a tűzben is. Talán az őseim sámánok lehettek sátoros korunkban, és addig bűvöltek vízzel és tűzzel, míg a törzs népe vízbe nem hánnya vagy tűzbe nem dobálta őket, mikor Ukkó isten rosszkedvű volt, és nem adott halat meg menyétkét. Talán most is ők morognak fel rám a Duna fenekéről, hogy „gyere haza, gyerek, majd meglátod, hogy ide nem jönnek utánad a kánok meg a mirzák!” Kuttyanyakon nem volt ilyen nagy víz, de azért abba is bele lehetett fulladni, és a lelék már ott is csalogattak, hogy ugorjak közéjük. Csakhogy a lóusztatóban piócák is laktak, azoktól pedig félttem, azért nem mentem le a lelékhez, de játszani nagyon szerettem velük. Ha kerek, lapos kavicsot dobtam a vízre, azt négyszer-ötször is visszapattantották, míg a többi gyereket mindjárt lekapták magukhoz. A pajtásaim mindig irigykedtek rám, hogy én jobban tudok „szőni”, mint ők, de én tudtam, hogy ez csak azért van, mert a lelék énvelem jobban szeretnek játszani.

Ahogy egyre közelebb csúsztam a vízhez, olyan együgyű gondolatokkal, amelyek talán nem illettek volna a klasszika-filológia doktorához, de természetsszerűleg ébredtek fel a munkanélküliek statisztikájának egyik alanyában, megcsörrentek a zsebemben a hadimonéták.

- Nini - mosolyodtam el -, ugyan tudnék-e még „szőni”?

- Platy! Platy! Platy! Platy! - bronz, vas, kisezüst, nagyezüst, egymás után potyogtak a vízbe. De a lelék nem pattantottak belőlük vissza egyet se. Térdemig csapó, haragos hullámmal üzenték, hogy nem detailokban kellek nekik, hanem angróban.

- No megálljatok - álltam fel -, mindjárt megkaptok, csak előbb hazamegyek az asszonyért, elhozom azt is. Összefogódzunk, jó szorosan, aztán Kustendség meg se állunk. Ott is csak addig, míg hírt adunk Ovidiusnak, hogy most már megírhatja Jaszón és Médeia hazatérését Kolkhiszba. Igen szép költői elbeszélés lesz belőle, pályázhat vele a Nádasdy-díjra.

Ahogy a lépcső tetejére értem, nagy csődületet találtam a vaskorlátnál. Izgatottan mutogattak az emberek a vízre, és összevissza kiabáltak.

- Hullá, hullá! Koponya az csak! De bizony hullá! Persze, megint ismeretlen holttest! Disznóság! Telefonálni kellene a rendőrségnek!

¹⁴ *conscia mens recti* - akinek tiszta a lelke (Ovidius)

Egy nagy, sárga fej bukdosott a hullámokon. Néha megállt, mintha azon gondolkodna, hogy érdemes-e még idefönt nézelődni, aztán megint csak nekilódult. A híd felől lecsapott rá egy varjú, de alig vágott hozzá, mindjárt elrepült - Biztosan megint egy összedrótozott zsidónak a hullája! - vetette közbe egy uborkáskofa a divatos faji kérdést.

- Igaza van! Az az csakugyan! - erősítették a jobb szeműek. Amire a hadra kelt seregek le-szereltek, de az izgalom egyre fokozódott.

A halálfej lebukott a víz alá, éppen mikor az egyik úszóházból valaki utána vetette magát.

- Csáklyát kellene hozni! - ajánlgatták.

A fej megint felmerült, a koponyahalász magához rántotta két karjával, aztán fülig szaladt a szája a nevetéstől.

- Fogják meg! - röhögött ki a partra, és nagyot lóbálva a jobb karján, felhajította a koponyát.

Az emberek szörnyülködve szétrebbentek, és az aszfalton nagyot pukkant egy félig rothadt tők. Az érdeklődésnek egyszerre vége volt, a publikum elégedetlenül távozott, volt aki reménykedve vissza-visszanézett, de a tők makacsul állta az egy helyet. Igaz, hogy akkor se igen csinált volna mást, ha koponya lett volna, de azért a töktől mégiscsak rossznéven vették az emberek, hogy fejnek tetteti magát.

Egy ember azonban nemcsak visszanézett, hanem vissza is fordult, a hóna alá kapta a „gondolatok elhagyott dómját”, és elbicebócazott vele a villamosmegállóig. Csak akkor kaptam észbe, mikor már elnyikorgott vele a kocsi, hogy nini, hiszen ez a Menyus volt, a mi Menyusunk!

Nézem a hajóállomás óráját: négy óra. Abbiz isten, most fonják nekem a lángostort a tornacsarnokban! De már oda mégiscsak elmegyek, csupa becsületből is. Ha már betanultam a filippikát, nem viszem, le a lelék közé. Aztán különben is, meggondoljuk még ezt a vízi utat. Nem tudom én, a lelkemre merjem-e venni, hogy derék honpolgárok az én kobakom miatt bicskát eresztgessenek egymásba.

A tudományok csarnokán semmi se mutatja kívülről, hogy belül történelmi esemény játszódik le. Ha csak az nem, hogy a kapuban elhagyatva állott a cipőpucoló standja.

- Ejnye - néztem körül -, hát ez a jó ember itt meri hagyni ilyen gazdátlanul a kefeit meg a kenőcseit? No, akkor mégse lehet ez a Budapest olyan bűnös, ha már a cipőpucolók is úgy bíznak az ősi erényben.

Ahogy ott ácsingózok, lesuttyan az útszéli fáról egy szurtos kis fityfiritty, begurul a kapu alá, és besüvölt a tornacsarnok irányába: - Hé, Gazsi bácsi, van egy pasas!

- Van, ángyod térde! - lódítottam odább a cipőfényesítő gyakornokot. (Mert bizonyos, hogy legalább ennyi címe van.) - Hát már engem is úrnak nézel, te bőrembukk? Hol a majsztered?

- Ott bent eszi a frász, ni!

- Mit csinálnak ott?

- Nem tom. Sokan vannak. Alighanem ütik a zsidót.

No, azt meg kell adni, hogy nagyon csendben ütötték. Morognám barátom ugyan kitett magáért, az összes nemzeti táncokat eljáarta, míg a „határozati javaslatot” felolvasta - már ott tartott, amikor besompolyogtam a szertorna-tudományok templomába -, de a szittyák sehogy se akartak parazsat abrakolni. Az ünnepi csendet nem zajos helyeslések zavarták, csak elkeseredett ásítások. A mirzák és kánok nagyobb része édesdeden aludt. Mikor az előadó végre föltette a kérdést, hogy el méltóztatnak-e fogadni a határozati javaslatot, az igaz hazafiak csak nagyon szórványosan és nagyon kényszeredett „elfogadjuk”-kal válaszoltak. De

hát nem is csoda. A határozati javaslat az volt, hogy az országháborító értesítőből, az összes társadalmi egyesületek bevonásával máglyát kell rakni a Vérmezőn. Máglyát rakni a kánikula derekán, harmincöt fokos melegben, mikor a békasó is magától izzad! Az egyik kán - kövér, jó módú mézeskalácsos - pótindítványt terjesztett be, hogy a határozat csak a jövő év januárjában hajtassák végre, amikor a máglya nemcsak intő példa lesz a destrukciónak, hanem legalább a budai szegény gyerekek is melegedhetnek nála.

Egy másik kán azonban - mindjárt kiderült, hogy fakeskedő volt - a határozatot legkésőbb Szent István napján végre akarta hajtatni. Nem akart senkit se gyanúsítani, de szerény véleménye szerint az anarchiának tesz szolgálatot, aki ennek a nagy horderejű határozatnak a végrehajtását halogatja. A mézeskalácsos nagyon röviden, de velősen kívánt nyilatkozni. Neki se kenyere a gyanúsítás, de az ő szerény véleménye szerint a kántárs a maga üzleti érdekeit félti a téli ingyen máglyától. Végre, ő meghajol a többség határozata előtt. De, kérdi, nem lehetne ezt a megtorló intézkedést ezáltal is emlékezetessé tenni a tanulóifjúság körében, hogy ez alkalommal jutányos árban beszerzett mézeskalácsot osztogatnának szét a jelesebb előmenetelű növendékek között?

- Szavazzunk! Szavazzunk! - kiabálták a kevésbé érdekelt szakmák. Egy petróleum-nagykereskedőt, aki az irányban tett módosító javaslatot, hogy a hatás fokozására minden értesítőt külön locsoljanak le petróleummal, azzal hurrogtak le, hogy ő még csak mirza, s a mirzáknak nincs indítványozó joguk. Ez ellen többen hevesen tiltakoztak, s mivel attól féltem, hogy a tiltakozás ürügye alatt a többség elhagyja a tudományok csarnokát, felugrottam a pódiumra Morognám barátom mellé, és felemeltem a karomat, mint Agamemnón a megkeveredett achájok és argivok felett.

- Patres és conscripti!¹⁵ Akarom mondani, tiszteletre méltó kánok és mirzák! Én vagyok az az országpusztító kalefaktor, ezzel a fél kezemmel, akit az önök bölcsessége máglyára szentenciázott!

Ebben a pillanatban, mikor minden száj rám tátódott, nagyot koppant valami a pódiumon.

- Bomba! - ordította el magát Morognám barátom, és a teremben örült kavarodás támadt. Mindenki egymás hegyén-hátán szaladt az ajtó felé.

- Nyugalom, uraim! - ordítottam én is, és felemeltem a pódiumról a változatos pályafutása, rothadt tökök. - Tessék ide nézni! Úgy látszik, valamelyik jelenlevő, tisztelt polgártársunk elvesztette a fejét!

Olyan fürgeteges nevetést a tatárjárás óta nem látott Hunnia, mint amilyen a kánok és mirzák visszafordultak. Csak Menyus somfordált ki, mint a leforrázott macska, feldúlt lelkiállapotának úgy adván kifejezést, hogy lerúgta a lépcsőről tulajdon kis varas békáját.

De nekem most már nem Menyus volt a fontos, hanem a főkán, a Batu kán, az én kedves konskolárisom. Ő is el akart oldalogni, mert parlamenti gyakorlatból tudta, hogy aki a neveltetés kötelén fogja az embereket, az oda is elvezeti őket, ahová nincs mehetnéjük.

- De nem úgy van az, kedves képviselő úr! - fogtam marokra a mellén a selyeminget. - Addig innen el nem megy, míg ez előtt a nagyérdemű közönség előtt nem tisztázzuk a kérdést, hogy Scipio volt-e a jobb hazafi vagy Hannibál. Én nem adok az Akadémiára, se nemzetgyűlésre semmit, hanem ezekre a jelenlevő urakra adok, mert ezek sine ira et studio¹⁶ ítélnek!

¹⁵ *Patres és conscripti!* - atyák és egybegyűltek! (római szenátorok megszólítása)

¹⁶ *sine ira et studio* - harag és részrehajlás nélkül (Tacitus)

- Úgy van! - dördült meg a mézeskalácsos hangja, és utána fölhangzott az első zajos helyeslés.
- Halljuk! Halljuk!

- Először is tessék elereszteni az ingemet! - rángatózott a Batu kán, akárcsak Galvani békája - engem véd a képviselői immunitás...

- Tessék! - eresztettem el a prédámat, akit már vert a halálveríték. Pedig még csak most kezdődött az inkvizíció! - Mindenekelőtt sorolja fel a képviselő úr a római császárokat: Augustus...

- Uraim! - fordult lihegve a boldogtalan a hívei felé - az idő nagyon előrehaladt... máskor nagyon boldog leszek rendelkezésükre állhatni, és meg vagyok róla győződve... illetve meg lehetnek önök győződve... vagyis beláthatják önök... hogy nekem most nagyon sürgős ankétom van. A haza üdve kívánja távozásomat... okvetlen vigyáznom kell a nemzet érdekeire... a marhakiviteli ankét... tetszik tudni, okvetlen ott kell lennem.

De ezt már az ajtóból mondta, s nem hallotta, mikor valamelyik próbamirza utána kiáltott, hogy „maradjon is ott”.

A próbamirza nem az osztatlan közóhajnak adott kifejezést: többen pisszegtek, mint helyeseltek neki. Most már ez nekem igen mindegy volt, mert az ütközetet kétségtelenül én nyertem meg. De ha már benne vagyok, gondoltam, nem ismétlem meg Hannibál hibáját, aki nem használta ki a cannae-i győzelmet. Én bizony kihasználom az enyémet, ha semmi hasznom nem is lesz belőle. Azt már elérteni, hogy Batu kán megfutamodott: most megmutatom, hogy még tevehajcsárnak se veszik be többet a „Három Dudásba”. Fülemben voltak a szavai: „Hja, barátom, ez a politika!”

- Uraim! - emeltem fel újra a karomat - csak egy perc türelmet kérek. (Halljuk, halljuk!) Önök bizonyára igen jól tudják, hogy ki volt Hannibál. (Tudjuk, tudjuk! - egy cénahang azt kiáltotta, hogy „portás”). - Igen, jól van értesülve a tisztelt polgártárs, mert a nagy államférfi és hadvezér változatos pályáját csakugyan mint portás kezdte meg. A közpolgári osztály, amelynek példát adott arra, hogy becsülettel és szorgalommal az egyszerű ember is mennyire viheti, így is őrizte meg az emlékezetét: „Hannibal ante portas.”¹⁷ Hannibál azelőtt portás. (Hosszú, elnyújtott, kottára szedhető ásitás. Rokon érzelmüknek többen pártoló mosollyal adnak kifejezést.) Pár szót leszek bátor mondani erről az ideális férfiúról, az ókornak erről a sans peur et sans reproche-lovagjáról.¹⁸ (Ellen nem vető köhögések és csoszogások, többen a könyökükkel azt kérdik a szomszédjuktól, hogy hány óra, ami a távozási szándék kétségtelen jele.) Ő volt az, aki kétezer évvel ezelőtt megakadályozta a forgalmi adó behozatalát! (Éljen! Halljuk! Halljuk!) Sajnálom, hogy az önök szeretett elnöke, az én igen tisztelt barátom, eltávozott. Ő a kérdésnek ezt a részét tüzetesebben tanulmányozta, mert úgy tudom, hogy a forgalmiadó-javaslatnak ő lesz az előadója a parlamentben, s úgy vagyok értesülve, hogy tulajdonképpen most is a titkos forgalmi ankétra sietett. (Szégyen, gyalázat! Le vele!)

Akkoriban már fűjt a forgalmi adó szele, ahogy a kiadóhivatalok kirakat újságpéldányaiból láttam, s tudtam, hogy ezt a gebulát mindenki beveszi. Nem az adót, hanem az ellene való tiltakozást. (Cicero az ilyesmit mendaciunculumnak nevezi, azaz olyan kecses kis hazugságnak, s a szónoki művészetben a hatás megengedett, sőt ajánlatos eszközének tartja. Ő feleljen érte, hogy egy kicsit bőven bántam vele, de hát amim van, azzal én sose szoktam fukarkodni.)

¹⁷ *Hannibal ante portas* - Hannibál a kapuk előtt

¹⁸ *sans peur et sans reproche* - félelem és gáncs nélküli

- Uraim, ha esetleg önök közt talán akad valaki, aki olvasta szerény munkámat (mert eddig még ilyennel nem találkoztam), amelynek tűzhalálát megszavazta, az szíveskedjék jelentkezni. (Szusszanni sem mer senki. A kerek világon egy ember van, aki jelentkezhetett volna, a magyar szakos kolléga, de azt a tanári szoba ablakában törte a kíváncsiság. A pódiumról láttam fel-felvillanni a cvikkerét.) Megértem, ha önök bokros teendőik közt eddig nem bírtak neki időt szentelni. Amint Hannibál mondta: az az állam, amely adókönyvet nyom a városi polgárok kezébe, nem várhatja tőlük, hogy házi tűzhelyükön még egyéb könyvet is forgasanak. (Taps.) Ennélfogva, meg fogják önök engedni, hogy in nuce¹⁹ rámutassak Hannibálnak mint az ipar és kereskedelem vértanújának halhatatlan érdemeire. (Csukják be az ajtót! - kiáltott a fakereskedő. A kis varas gyík még mindig vartyogott a lépcsőről való legurulás következtében.)

Most következett az, amit a régi rétorok *narratio rerum*nak²⁰ neveztek, a mai ügyvédek pedig szintén madárnnyelven „tényálladáknak” mondanak. Eszerint Scipio a gazdák vezére volt. Hannibál pedig a merkantilistáké. Scipio semmi egyéb nevezetes dolgot nem csinált, mint hogy megszavaztatta az általános választójogot. Hannibál ellenben legnagyobb törvények egész sorával ajándékozta meg hazáját. Például kimondotta, hogy a fa- és szénkereskedők csak szemmérték szerint tartoznak kimérni a portékájukat, és a közönség köteles azt a szemmértéket akceptálni. A gáz- és villanyvilágítást beszüntette, és a petróleumvilágítást tette kötelezővé, mert amellet nem kíváncsoznak sokáig fönnmaradni az állampolgárok, hanem hamar lefekszenek, és az több szempontból üdvös a hazának. A pékek közt állami jutalmat tűzött ki a legkisebb zsemlére, mert arra kevés vajat lehet felkenni, s ezáltal nagy megtakarítás eszközölhető a nemzeti vagyonban.

A nagy aranyérmet az a pék nyerte el, aki olyan kis zsemlét sütött, hogy amikor egyet kikapott a szél az inasa kosarából, és belefújta a karthágói plébános szemébe, az alig bírta kidörzsölni a zsebkendőjével. Elrendelte az általános, kötelező alkoholfogyasztást, és pedig úgy, hogy mindenki tartozik naponta legalább egyszer kolbászt vagy karmonádlit enni, mert az egyrészt erősíti az izmokat, másrészt megkönnyíti az alkoholtörvény végrehajtását. S hogy a lábbeliszakma és a cipőpucoló Gazsi is ki legyen elégítve, olyan törvényt is hozattam Hannibállal, hogy a lakosság kerületenként minden héten tartozik egy-egy pár cipőjét égő áldozatul bemutatni Moloch oltárán, aki abban az időben a civilizált népek közös istene volt, és igen gyönyörködött az égő bőr szagában.

Az egyre megújuló tapsviharok közepette csak két kán ült szigorúan összeráncolt homlokkal a helyén, mégpedig két hangadó kán: a női szabó meg a mézeskalácsos. Szerencsére idejében észrevettem őket, és siettem jogos igényeiket kielégíteni.

- Hannibál reformjai közé tartozott az is, hogy a hadsereget női ruhába öltöztette, ami azért volt jó, mert az ellenséget mindig elbizakodottá tette, továbbá a prófuntot mézeskalácsból süttette, mert így a katonák sokkal jobban elhitték, hogy édes a hazáért meghalni!

Azt fölöslegesnek tartottam részletezni, hogy mennyi küzdelmébe került Hannibálnak ezeknek a törvényeknek az elfogadása. Annál jobban kidomborítottam azt a végzetes harcot, amelyre az adóreform-javaslatok vezettek. Hannibál azt követelte, hogy emeljék fel a földbirtokok adóját, Scipióék azonban a forgalmi adót eszelték ki. Az ellentétek polgárháborúra vezettek, és Zámánál volt a döntő csata, amelyre Hannibál a céhekkal vonult ki, Scipio pedig a földbirtokosokkal. Sajnos, mint a történelemből ismeretes, a nyers erő győzött az intelligencia

¹⁹ *in nuce* - dióhéjban, röviden

²⁰ *narratio rerum* - a dolgok elbeszélése, előadása; a szónoki beszéd egyik jelentős része

fölött. Hannibál az ellenség kezébe került, s irtózatoss bosszút álltak rajta. A fél szemét kiszúrták, a szájába korpát tömtek, végre elevenen megnyúzták, és kitömött bőrét madárijesztőnek állították ki Scipio kölesföldjére, a nyakába pedig táblát akasztottak ezzel a felírással: *Vae Victis!*²¹ Természetesen a törvényeit mind eltörölték, ellenben életbe léptették a forgalmi adót, amely aztán úgy elpusztította Karthágót, hogy csak romja maradt meg, s ezen épült fel, mint a neve is mutatja, Róma!

A retorika törvényei szerint most a befejezés következett volna, a szívhez szólás és az ilyen súlyosabb esetekben, mint az enyém, a térdre borulás és az „*egybegyűlt atyák*” háziisteneire való hivatkozás. De ez mind fölöslegesnek látszott most már. Az egybegyűlt atyák ugyanis tisztában voltak már vele, hogy itt mire megy ki a pakli: a kormány azért tört felettem pálcát, mert rámutattam a forgalmi adó várható következményeire. Igaz is! Tessék elgondolni, hol tartanánk, ha törvényei életben maradtak volna, és nézzék meg, mi lett a világból, amióta azokat eltörölték.

- Uraim - hajlongtam, külön-külön a nyújtó, a mászópózna, a korlát és gyűrűhinta, a ló és az ugródeszka felé, amelyek körül kánok és mirzák bizonyos árnyalatok szerint csoportosultak -, uraim, azzal fejezem be, amivel Hannibál kilehelte nemes lelkét, a nyúzógerendán: Isten áldja a tisztességes ipart!

Nem voltam ott, mikor a római szenátus Cicerót kikiáltotta a „Haza atyjá”-nak, de majdnem olyan lehetett, mint mikor engem felültettek a tornalóra, és kikiáltottak tiszteletbeli kánnak. Még a fabuzogányokat is összeverték a tiszteletemre, ami szegény Anton Bierhubert juttatta eszembe. (Tudniillik, a Három Dudásban ezt a szertartást üres söröspalackokkal végezték.)

Aztán nívós vita indult meg arról, hogy Hannibálnak az arcképét festessék-e meg vagy szobrot állítsanak neki. Egy szeme legyen-e azon vagy kettő, ki tartsa a leleplező beszédet, kik vezessék a társadalmi gyűjtést, és a zsidóktól fogadjanak-e el pénzt? Ez az egy pont volt az, amelyben mindenki igennel szavazott, a többiekre nézve azonban nagyon elágazók voltak a vélemények, azért nem is vártam meg az eszmecsere végét, hanem angolosan megleptem kán és mirza testvéreimtől.

Ha tógám lett volna, azt minden bizonnyal az arcomra húztam volna, mikor kiléptem a kapun. A Coriolanus anyja érezhette így magát, mikor megtudta Plutarkhoszból, hogy Rómát megmentette, de a fiát elvesztette. A kenyeremet tán én is megmentettem, de Hannibált elvesztettem, éppen, mikor föltámasztottam. Meghamisítottam, eltorzítottam, csúfot üztem belőle, maskarába öltöztettem, és bukfencet hányattam vele a cirkuszban. Ehhez fogható gonosztett nem volt azóta, mióta az elvetemült Tullia a saját apja holttestén végigkocsikázott a Via Scelerátán. A tisztelt című kánok talán kijárhatnák a megkegyelmezésemért a nagyságos és méltóságos kánoknál, de én soha meg nem bocsáthatok magamnak.

A varas béka ott csúszott-mászott a celtisz alatt, arcoskáján nem annyira a kiállott szenvedések, mint inkább a különböző cipőkenőcsök nyomaival. Fölhasználva a Gazsi bácsi politikai elfoglaltságát, belekóstolt minden suvicskos skatulyába. Most azzal foglalkozott, hogy az ölében levő számtanfüzetből kitépett egy levelet, csinált belőle staniclit, telerakta éretlen celtiszbogyóval, azt onnan kiszedte, és beduggatta a fülecskéjébe, orrocskájába. Így sokkal rafináltabb volt az élvezet, mintha közvetlen a földről raktározta volna az orrába a bogyókat.

- Nekem adod-e ezt az irkát, pajtás? - kucorodtam le hozzá.

²¹ *Vae Victis!* - jaj a legyőzötteknek!

- Mitatöteneteme? - kapadozott a zsebembe. Ebből értettem meg, hogy a varas béka az alkudozások terére lépett, és azt kérdezi, hogy milyen ellenértéket kínálok az irkáért.

Egyebem nem volt a noteszemenél, azt ajánlottam fel, ami nagyon szép volt tőlem, mert a noteszben sokkal több volt a kitépni való, mint az irkában. De hát nekem a notesz már úgyse kellett többet, az irka meg nagyon kellett, legalább egy tiszta levele. Azon írtam meg ott nyomban a lemondásomat a tanári állásomról. Be is dobtam mindjárt az igazgatói iroda ajtaján levő levélszekrénybe. Ennyi engesztelő áldozattal tartoztam Hannibál meggyalázott szellemének.

8

Szolid és udvarias ember vagyok, aki még a gyógynövény-kereskedő kandúrjának se mondom, hogy „sicc, te!”, hanem azt, hogy „cicuskám, nem lennél szíves más irányba orientálódni?” A gúnyolódásra se volt sohase kedvem, se különös tehetségem. A római szatirikusokat és a görög komédiaírókat sokat forgattam ugyan - a doktori disszertációm Arisztophanészről szólt, de inkább csak nyelvi szempontból, s az iróniájukat nem tudtam sem élvezni, sem helyeselni. Sőt, például Arisztophanészt határozottan elítéltem azért, hogy kiváló talentumát a tekintélyek lerombolásába állította. Nekem hiába mondják, hogy ő nem volt a hibás, hanem a kor, amely Kleónokat termelt. Az nem úgy van, aki igazi költő, az a suszterokról is tud pindaroszi ódákat írni, sőt csakis az az igazi költő, aki ezt meg tudja csinálni. A marathóni győzőkről nem kunszt szépet írni.

De hát akkor mi bújt énbelém, hogy így eljárattam az áprilist ezekkel a derék, becsületes háromdudásokkal, akik végre is nem akarnak semmi rosszat, csak jól akarnak lakni a hazából? Hol itatták én velem azt a boszorkányos filtrát, amelyik úgy kiforgatott magamból? Hiszen nem ez volt az én szándékom. Szép cicerói szónoklatra készültem én, nem ilyen labériusi mimusra. Hol maradt le a lábamról a kothurnus, és mikor került rá a soccus? Nem, nem én voltam az, aki mindenkibe beleeresztettem a fullánkot. Sőt, magára Hannibálra is számbábórt húztam. Ez valami révület volt, valami megszállottság. Persze, így jár az ember, ha sámánok ivadéka: egyszerre megperdül a szívében az ördögös dob, és járattja vele a kutyakopogóst.

No, most már aztán igazán elmehetünk a lelékhez örökös vizitre. „Ultra Sauromatas fugere hinc et glaciale Oceanum! Fussunk túl Szkítián, túl észak zord árján.”

Szegény Dia se gondolta, hogy az útiprogramunkat csináljuk, mikor pár héttel ezelőtt Juvenalist fordítgattam neki. (No, nem az asszonyokról valót, csak a képmutatókról szólót!)

Az Erinnüszök akkor se maradtak el tőlem, mikor a kapunkon beléptem. De nagyon is az arcomra vetődhetett az árnyékuk, mert Tera mama szükségesnek látott megvigasztalni, ahogy elém dőcögött.

- No, nem kell azért megijedni, tanár úr, esett már ilyen dolog a világon máskor is!

Hát persze hogy esett. De hát mi köze ahhoz ennek az aventinusi vén boszorkánynak, és mit vigyorog hozzá?

- Tudja, fiatalasszonyon szokott az ilyesmi megесni! Énrajtam már nem esik meg...

Most már egy ugrással bent voltam a szobában. Dia a sifonér előtt térdelt.

- Mi történt veled? - szökött fel a szívem a torkomba.

Felém fordította az arcát, amely sápadt és riadt volt, de szelíden mosolygó, mint a vízből visszasütő hold. Összekulcsolt kezét a szájára téve mutatta, hogy most csöndben kell lenni, mert ő most imádkozik, aztán fölített a sifonér tetejére.

Pléhre préselt kazáni Mária nézett le onnan, olyan, amelyik még nem a karján hordja a fiát, hanem a méhében. A Krímben találni ilyent minden házban, ahol új házaspárok virágzanak.

Odatérdeltem Dia mellé, de nem zavartam, csak a két összetett tenyere közé csúsztattam az én egy tenyeremet. A bánatos Máriácska száján egyszerre kinyílt a mosoly.

Amikor befejezte az imádságát, keresztet vetett magára, és keresztet vetett rám is, de azért nem keltünk fel a földről. Jólesett egymást átölelve tovább is ott maradnunk, és hallgatnunk az egymás szíve dobogását.

Az udvar vénhedett törökeperfáján elrikkantotta magát egy jókedvű sárgarigó. „Kell-e dió, fiú?” - ezt mindig olyan fán kezdik a sárgarigók, amelyiken nincs dió - és Dia megszólalt:

- Tera mama azt mondja, fiú lesz.

- Persze hogy fiú lesz - nevettem el magam -, és a mai nap emlékére Hannibálnak fogjuk keresztelni.

A fúriák egyszerre eltakarodtak a fejem fölül. Vitték a hírt a leléknek, a vizek pokolfenekére, hogy már megint nem lesz barátkozás. Olyan bolond fajzat az ember, hogy minden baját elfelejti, ha megtudja, hogy lesz kire hagyni a szenvedéseit.

- Mi nyom itt a kabátod zsebében? - kérdezte Dia, ahogy hozzám búj.

- Hát az ebédem - veszem ki a csomagot.

De már kibontani nem értem rá, mert az ajtón besötétedett egy árnyék.

- Nini, János! A finánc! - ugráltunk fel. Erre számíthattam volna is, hiszen Hannibál meg János összetartoznak a mi életünkben.

Csak hogy a finánc már nem volt finánc. Valami hivatalos libériában feszített, de civil jellegűben, gyíkleső nélkül, a bajusza stuccolva, borbélyszaggal dúsan bebúzítva.

- No, mi az János, de nagy gavallér lett magából! Hát kitelt az esztendő?

- Ki, kérem. Most a külügyben vagyok.

Akkor már értem a stuccolt bajuszt. A külügyben gavallérok az ajtónyitogatók is.

- Hát ott nem kell írni-olvasni tudni?

- Ők nem kérdezték, kérem, én meg nem mondtam.

- Okosan tette, János. Lehet, hogy nem is tudódik ki soha. No, tartson velünk - toltam eléje a lekváros kenyeret.

Megköszönte szépen, de azt mondja, nem azért jött. Elhozta ezeket az „izéket”.

- „Mizéket”, János?

Elém rakja a perekopi receptpapírokat. A Hannibál pergamen másolatait.

- Ember, hát ezek hogy jutottak magához? - csaptam össze kezemet a térdemmel. (Félkarú hősofónál ez a csudálkozás gesztusa. Bele van tudva a rokkantségébe.)

- Ott voltak ezek, kérem, az asztalban, mióta csak a felettes hatóságom odatette őket. Csak eddig nem szólhattam róluk, mert a hivatalos titkot a harmadik paragrafus szerint meg kell őrizni.

- De hát most hogy kerültek ide?

- Hát most már nem vagyok szolgálatban, kérem. Mondom, elhozom, hátha hasznukat veheti a tekintetes úr.

- Én már nem, barátom - kötöztem össze a csomagot. - Hanem... hanem... majd a fiam. Az ő idejében majd más lesz a világ... nem akarják majd az igazság kutatásáért máglyára tenni az embereket. A fiam majd feltámasztja Ábelt. Akarom mondani Hannibált.

A szemem a jövő képe felé csillant - és beleharaptam a lekváros kenyereembe...

EZEK AZ ÉVEK 1914-1933

ISTEN,

aki ezen az embervértől gőzölgő nyáréjszakán csillagaidat csak úgy kigyújtottad az egek hallgatók mezőin, mint mikor szelíd pásztortüzek mellett furulyaszó virrasztott a világ álmai fölött, Isten, hol vagy te mostanában? A cár, akit nyilván szégyenled, hogy teremtetted, azt mondta, hogy vele vagy, és a császár, akit mikor szült az anyja, teveled álmodott, a császár is azt mondta, hogy vele vagy. A zaporogi kozák szőrös kezét a te nevedben emeli keresztvetésre, mikor sikerült neki házad fölgyújtása és reszkető szakállú öreg zsidók negyedik napja, negyedik éje a te színed előtt verik tüzelő homlokukat a lemergi nagy templom márványkockáihoz. A haláltusájában véres habot túró francia, aki régen fölmondta neked a szállást, most hozzád emeli szentségtelen kezét, és nevedet magasztalja az alázatos győző, akinek ágyúai megreszkettetik mennyei palotádat. Az ikonosztáz előtt, melyen gyertyák lobognak tiszteletedre, nyöszörögve tördösi királyok véréből összeégetett kezét a szerb pribék, ez a gonosz dúvad, akit itt felejtettél a föld őskorának szörnyeteg barmai közül, és a te félelmedben nevelt magyar fiú, búcsúzván az eperfás zsellértanyától, a te gondviselő kegyelmedbe ajánlja agg szülőjét, sikoltó szívű asszonyát, nevendék fiókait s a pásztora nélkül maradó szegény Bimbó tehenet, meg a zsendülő szőlőt a borágon. Úristen, jó Isten, kivel tartasz te szegény teremtményeid közül, akik mind téged hívnak rettenetes tusájukban, s akik mégiscsak mindnyájan a te fiaid, bár némelyik úgy elfajzott tőled, hogy elszomorodva kell kérdezned: ember, csakugyan az én képem mása vagy-e te?

Úristen, elbizakodásul ne vedd, úgy tetszik, látható kegyelmed - tán érdemeinken fölül is - mindmáig kísért győzelmes fegyvereinket a frank föld vetkezni készülő erdeitől a rab lengyelek sóhajától ködös rónákig. Áldásod annyira segített bennünket, hogy most már talán magunk is megbírunk roskadó elleneinkkel. Most már, zokon ne vedd, Uram, csak arra kérünk, hogy legalább semleges maradj te is, de ne emberek, hanem istenek módjára, és bízd ránk a te ótestamentumbeli szerepedet, félelmes Isten, hogy szilaj haraggal röpülve az emberiség óceánja fölött, rettentő kézzel addig paskoljuk tajtékká az omlatag hullámokat, míg kiemelkedik... a francia romlottságból, az angol aljasságból a becsületes kultúra új szigete.

Akkor megint eljöhetsz, a poklok fenekére láncolni a Háború nevű sátánt az idők végezetéig és felhúzni a fáradt világ felett a béke fehér sátrát. Akkor megint lehetsz minden népek és minden nemzetek Istene, aki a jóságos atya mosolyával nézhetsz el a föld kerekén nyüzsgő emberbogarak kultúrjátékain. Addig pedig nevelj szép hosszú fűvet a katonasírok felett, melyek fekete gyöngyök gyanánt kapcsolódnak egymásba Európa nyakán.

(1914)

ESZKÖZ AZ ISTEN KEZÉBEN

Nem tudjuk bizonyosan, ebben, a háborúban - és egyáltalán akármelyik háborúban - szabad-e Isten nevét szájára venni az embernek. Mi sokszor gondolunk arra ilyen szép csillagos hajnalokon, mikor a tündöklő aranyablakokon belátni a mennyország kellős közepébe, hogy ugyan az Úristen mit csinál ilyenkor? És nem tudunk soha mást gondolni, mint hogy a mi Atyánk, ki kék köntösében olyan minden teremtetett dolgoknál édesebb mosolygással szokta nézni gyermekeit az oltárok gyertyafüstös képeiről - hogy a jó Isten talán szabadságon van egy esztendő óta, az Andromeda ködfoltján talán, vagy hetedhét tejútrendszer ellen a legeslegszelén a végtelenségnek. Nem, az nem lehet mégse. Nem lehet olyan zenéje a szféráknak, amin át ne ordítana az emberiség jajszava, és nem nyílhatnak olyan virágok a csillagok paradicsomkertjeiben, melyeknek illatán át ne érezne a vér büze, a testhalmok rothadása és az égő városok füstje. Ha az égő palotáké nem is, lehetetlen, hogy a felgyújtott gunyhók keserű füstje meg nem ríkatná a fölséges Istent is. Nem, más baj lehet itt - fúrjuk lámpafényen megbágyadt tekintetünket az ég közömbös ragyogványaiba. Talán Hésziodosznak volt igaza, és maguk az istenek sincsenek kivéve a fátum alól? Talán halottul ül elefántcsontból való karosszékében a szelíd Atya, szép ősz feje mellére csüggesztve, és világbíró kezeiből kihullottak a villámszín gyeplők, melyekkel kormányoztatott csillaghalmazok és hangyabolyok sorsa, tücsköcskék és emberecskék élete? Talán feketében is járnak már az angyalok, és kezdenek hervadtan hulldogálni az égi mezők csillagvirágai, és a sátán lesz ezután úr a világon, kit minden ő fiaival kiakadt magából a felszabadult pokol?

Íme, ilyenek az itthonvaló ember gondolatai az élet és az éjszaka csöndességében az örökkévaló Isten felől. Ám az itthonvaló embernek bizonyosan nincs igaza. Mert íme, Hindenburg, e lángelmétől ragyogó titán, aki rettenetes pörölyével újjá kalapálja a világot, áhítattal és alázattal vallja magát csak eszköznek az Isten kezében. „Csillag esik, föld reng, jött éve csudáknak, ihol én, ihol én, pörölye világnak”. A hun király istenkáromló göggel mondta ezt, a német hadvezér a biblikus alakok nyugalmával és szerénységével mondja, akiknek megadatott színről-színre látni az Istent, szívükben készítvén számára szállást. E nagy német ember, akinek árnyéka az Északi-tenger mellől két világrészen végignyúlik most a cári birodalomban, el egész a vlagyivosztoki fővenyes partokig, e kolosszus, kinek szürke feje az eget, éri, nem szavával, de létével bizonyosság rá, hogy helyén van az Isten, s keze szorosan tartja a sors-lovak gyeplőjét, melyek a gonoszság hatalmainak legázolásával a rettenetek mocsarain át diadalmasan robognak előre az emberiség szekérével az igazságtétel márványpalotája elé. Kristálypatkós körmük talán ott csattog már az udvarán, ahol drágakőből való korsókban megrezzenti léptük a jövő alvó vizeit, s bent emeli már ítélettevő jobbát az Isten, hogy elnyugasztalja e világ szenvedéseit.

(1915)

Vajon mit hoz ez az új évszám, amely újszülöttül fekszik az idők jászolában? Szülője vérben jött, és vérben hal meg, átkozottul az emberiség emlékezetében, melynek vérével immár a harmadik esztendő itatódik. Titoknak jött, és annak is megy el, az elődjétől örökül hagyott rémségeket és borzalmakat hagyva maga után. Az utód vérbíboros fátyla alatt mi mosolyog vajon? A béke gyerekarca-e vagy torz vigyorú halálfej? Tavalý ilyenkor is amazt vártuk, egy gonosz álom elűzőjének és a halálra sebzett emberiség csudatevő doktorának - s emez jött helyette, gonoszabb minden esztendőknél, melyek valaha e világnak arattak. Most hogy lesz ugyan? Legrosszabb jön-e a rosszabbra, vagy végre ki fog múlni a háború a maga dögében, mint egy Béliál, aki magát is elpusztítja, mikor már elpusztította az egész élő világot?

..., „Kizökkent az idő”, s aki helyretolni született, nem egy ember volt, hanem országok és nemzetek sokasága. A vajúdo földnek másfél év óta nem volt egy nyugodt pillanata, s vajon a föld hátán kinek volt? Tizennyolc hónapja már, amikor milliósámra vettek búcsút az emberek a békétől, ami az asztalukat, az ágyukat, a tűzhelyüket jelentette. Tizennyolc hónapja csorba minden családi asztal. Ha ebédhez ül az anya, a feleség és a gyerek, mind az üres széket nézik, mely a tárgyakban levő néma szeretettel várja haza a gazdát. *Sunt lacrimae rerum*:²² a fogason összekonyultan, porosan, színehagyottan lóg egy civil kalap, az is várakozik. Mint a házban minden, a ruha, mely a szekrényben mállik, a nyakkendő és a sétabot a sarokban, minden drága és kedves holmija a békének. Napok százai mennek egymás után - ó, hányszor kellett már azóta felhúzni az órákat, melyek soha ilyen lassú kortyokban nem nyelték az időt, melynek folyása pedig soha ilyen gyors nem volt. Már két naptárt is elnyűttünk azóta, és most a harmadikat nézegetjük könnyes szemmel és lélekkel: melyik lesz benne a világ piros betűs napja, idők végezetéig ünnepe az emberiségnek? Vagy az új esztendő véres iniciáléjára a legborzalmasabb fejezete következik a rettenetek könyvének, még az eddigieket is fölülmúlva.

Akárhová tekintünk, semmi jel, mely azt mutatná, hogy apadóban vannak a háború-óceán vizei. Háborog a vérvörös tenger, s a békegalambnak nincs hova leszállni. Pedig csak egy-két arasznyit lép az idő, s újra kizöldülnek a fák, melyek levélhullása már kétszer volt hazug terminus. Véres ősz és véres tél után bizonyosan vérben fakad a tavasz is. És azután? A maga aranyos ruhájában jön-e már az új év nyara, és a maga violaszín köntösében-e az ősz? Hol lesz a vége a vérfolyamnak? Úgy látszik, beláthatatlan messzi van még tőlünk az élet. Üres székek és üres ágyak... Az életben azonban mégis hinni kell, mikor karddal megyünk bele az ismeretlen év sötétségébe: másképp hogy harcolhatnánk érte?

Hinni kell akkor is, ha álmunk ezüstsínű lobogóját ezernyi ezer golyó lyuggatja át minden éjjel, dum-dum golyóknál gyilkosabb aggodalom, srapneleknél vérengzőbb csüggedés. Mert holló-természete van az álmatlan éjszakának a tél napjaiban, s a hajnal késő szőkültéig kering-vén fejünk és szívünk felett mindig megorozza bizalmunk filigrán aranyékszereit. Egyet nem szabad neki odaengednünk, egyet szívünk legbelső trezorjába kell zárnunk: azt, hogy *mégis* hiszünk az életben.

(1916)

²² *sunt lacrimae rerum* - a dolgoknak vannak könnyeik

HUSZONHÁROMMILLIÓ

Egy angol munkáspárti gyűlésen, mint bentebb olvasható, azzal érveltek a béke mellett, hogy az embervesztés már huszonhárommillió. Az ember rámered a tömör, nehéz, ijesztő és mégis olyan nyugodt és közömbös számra: igaz lehet? Ha nem igaz, akkor legföljebb alatta marad az igazságnak. A becslés bizonyára a hivatalos listák alapján készült, s azok nem minden hadviselő félnél megbízhatók. Például az oroszokról már a japán háborúban is tudtuk, hogy veszteségeiket bölcs számvetéssel szokták elosztani halottak, sebesültek, foglyok - és eltűntek közt. Ami nem is egészen hazugság, mert aki elesett, az csakugyan eltűnt, olyan tökéletesen, hogy legföljebb a farkasok kaparják elő, azok pedig nem szólnak róla senkinek.

Tehát huszonhárommillió lesz az embervesztés. Két évvel ezelőtt, mint egy akkori feljegyzésünk mutatja - ma már elavult emlék -, még *csak* hatodfélmillió volt. Tavaly ilyenkor már meghaladta a tizenkettőt, s akkor még csak előestéjén álltunk a legvéresebb offenzíváknak. A múlt év végén már húszmilliót mutatott az embervérmérő, természetesen beleértve a mieinket is, bizonyára ijesztő sokat, amiről jobb most még semmi bizonyosat nem tudni. A szívünk őértük szorul össze először, talán némi önzéssel is, mert náluk nélkül nagyon kevesen maradtunk nemzetnek, mi szegény magyarok, akik mindig méretlenül és kialakulatlanul hullattuk a vérünket. De lehetetlen a többire is emberi fájdalommal nem gondolni, a minden nemzetbeli szegény katonákra, akik megkérdőjelezhetően adottak áldozatul egy rettenetes miértnek, amire ma, most még kevésbé tud bárki a világon feleletet adni, mint a vérözön kezdetén.

Huszonhárommillió halott, rokkant, sebesült... Hiszen ez egy nemzet létszáma, mégpedig nem is kis nemzeté. Ha földindulás van Jokohamában, és meghal ezer ember, vagy egy komp felborul, és meghal száz ember, szánakozással és megindulással olvassa a „katasztrófa” hírért az ember. És odaát az államférfiak, finom és előkelő urak, a kultúra csúcsain járók, azt mondják - ma Thomas, a francia muníciós miniszter mondja -, hogy még nem érett meg a helyzet a békére, és nemzeteik vérpezsgőjével poharukban koccintanak a további háborúra. Huszonhárommillió ember - hát lehet nagyobb gonosztevő, mint akinek még ez se elég ok a békekötésre? Megállott szívek és élettelen masszává fagyott agyvelők milliói. Szívek, melyeknek nemcsak melegségük volt szülők, hitvesek, gyerekek számára, hanem fénylésük is minden embertársuk részére. Nemcsak szelíden melengető, drága, szent családi kályhák törtek össze, de napok is égtek korommá, melyek mélyén jövendőnk szunnyadt, új lángelmék gondolatai páráztak el, új nemzedékek vágyát, erejét, lángját eszi meg fű- és fagyökér megéretlenül és felhasználatlanul. Ostobák vagy gazok a háború-fanatikusok vigaszfrázisai, a veszteségek pótolhatatlanok nemcsak az emberek, hanem az Ember számára is.

Hogy mit jelent a huszonhárommillió szám mint veszteség minden tudomány, művészet, kultúra számára, az sohase derül ki, s ez talán nem is fontos mindenkinek. De ez a szám könnyeket is jelent, forró, keserű, gyilkos könnyeket, milyen óceán lenne azokból! S az mind kicsi volna azoknak a bűnét lemosni, akik ezt a háborút csinálták és nyújtják.

(1917)

A HADITÉRKÉP MINT TANESZKÖZ

Ha a biogenetika alapelve igaz a szellemi életre is, ha tényleg minden egyénnek kicsiben át kellene haladnia a szellemi fejlődésmenet mindazon fokain, amelyeken az egész emberiség áthaladt, úgy a középiskolában töltött évek a legsötétebb középkornak felelnek meg. Középiskoláink hermetice el vannak zárva az élet minden behatása elől. Itt mesterségesen csenevésznek tartott tudományt tanítanak. A keresztes hadjáratok idejéből való skolasztikusok világtól elvont világfelfogását próbálják az iránta szerencsére teljesen érzéketlen kamaszok lelkébe plántálni. Hamisított, agyonaneddotázott történelem, szárazra préselt, színehagyott irodalom, denaturalizált természettudomány, sok-sok latin és görög grammatika, és végül egy képtelen káosza a frázisoknak és előítéleteknek - ez az, amit az érettségi útlevele mellé útravalóul ad a magyar fiúknak a magyar középiskola. Itt bűn költőt olvasni, aki nincs a tankönyvekben. Itt Kölcsey *Parainesis*-e óta nem írtak és nem gondolkodtak az ember életcéljáról, a közről és a hazáról. Itt Darwin istenhagyott tévelygő. És a szocializmus egy az anarchizmussal. Milyen szerencse, hogy olyan rosszak az iskoláink, nem a tanáraink miatt, akiknek kiválóságához szó se fér, hanem a tantervük miatt. Milyen áldás, hogy amit tanítani akarnak, azt olyan rosszul tanítják, mert azt jól tanítani nem is lehet. Mert ha tényleg sikerülne a tantervet keresztülvinni, úgy a magyar fiúk megsüketülve és megvakulva kerülnének ki a középiskolákból az életbe.

De most végre kapcsolatot talál az iskola az élettel. Nem mondhatja senki többé, hogy a gimnáziumok kerttelen udvaraiban, fülledt termeiben és komor tanári szobáiban elzárkóznak az élet szava elől. A kultuskormány tudja, hogy az iskolának nem lehet más célja, mint az életre előkészíteni és felszerelni az ifjakat. És ezért elrendeli, hogy már most február havától kezdve a középiskolák VI., VII. és VIII. osztályú fiúnövendékei elméleti katonai oktatásban részesüljenek. Ennek a célnak keresztülvitelére hathatós eszközökül a haditérképet és hadikönyvek olvasását tartja. Szóval a harcászat, a tereptan, a fegyvertan, a reglama kötelező tantárgyai lesznek a középiskoláknak. Íme, így találkozott az élet és az iskola nálunk. A nagy világosságot gyújtó tudományos felismerések, az új látást, érzést, életideált teremtő művészeti és irodalmi szenzációk hiába kopogtattak az iskolák zárt kapuin. A háború tárt kapukra talált. Az egész kulturált világ minden valamit érő agya és szíve a jövő örök békéjéről, az általános leszerelésről, a nemzetközi döntőbírárságról sző terveket. Nálunk a diákok katonai nevelését tartják üdvösnek. Az embernek kedve van széjjelkergetni a kisgyerekeket, akik fakarddal az oldalukon és papírcsákoval a fejükön háborúsdit játszanak. Az ember be szeretné oltani, örökre immunissá tenni a háborús lelki járványok ellen a jövő generációt, szeretné a túlhaladott, leküzdött, de nevük említésével is borzadást keltő vészek között tudni a háborút, mint a pestist vagy a leprát. És a kultuszminiszter katonai szellemben akarja nevelni a fiainkat. Ha a líceumok kerítése kínai fal az eleven élet, a haladó tudomány kizárására, akkor miért nem várfal a háború ellen is? Ha számúzik belőle a politikát, akkor miért engedik be annak őrző, véres kezű cselédjét: a háborút?

(1918)

„HISZEK AZ EMBERBEN”

Pár gyalog járó szót szeretnék mondani a szabadság lényegéről, amelyet talán nem mindenki lát tisztán azoktól a bíborkárpitoktól, amiket a hódolat és mámoros rajongás az első hetekben eléje aggatott. A katekizmus a hitet valahogy úgy határozza meg, hogy hinni annyit tesz, mint igaznak tartani, amit más mond, mégpedig azért, mert ő mondja. Ebben a stílusban szabadnak lennem annyit jelentene, mint azt tenni, amit én akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. S valóban, mindeddig ennyit jelentett a hit a tömegek és a szabadság a királyok számára, és azért kellett Európa felének elpusztulni és elrothadni, mert a németek elhitték Vilmos császárnak - és pedig azért, mert ő mondta -, hogy meg fogják hódítani a világot, és mert a királyoknak szabad volt azt tenni, amit ők akartak, kizárólag azért, mert nekik úgy tetszett.

A hitről most nem beszélek - hiszen az angyalok hetébe értünk, és boldogok a tiszta szívűek, akik még ma is el tudnak andalodni a betlehemi mezők énekén -, ám világos ugye, hogy a mi szabadságunk, a háború förtelmes boszorkányának aranyhajú gyermeke nem lehet azonos a királyok szabadságával? Szabadnak lenni többé nem jelenthet annyit, mint azt tenni, amit akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. Ez a szabadság a kőkornak szabadsága, amikor az ősember ott ütötte le a kőfejszéjével a másikat, ahol érte. Ez a szabadság, amely mindnyájunkat királyokká vagy vademberekké tenne - nincs különbség a kettő közt, a királyok az őskor kegyetlen és ravasz törzsfőnökei, azok személyes bátorsága és olykor értelmessége nélkül -, ez a szabadság az emberiség atomizálását jelentené, a társadalomnak a legapróbb darabokra hullását, mindenki háborúját mindenki ellen, a kultúrvilágnak vadonná válását, ahol üvöltő farkasok marcangolják egymást. A forradalomból született szabadságnak csak egy tartalma lehet, amely azt megszenteli: szabad megtenni mindent, ami nem keveseknek jó, hanem sokaknak; szabad megtenni mindent, ami nem kiváltság, hanem megváltás; szabad megtenni mindent, ami fogyasztja a boldogtalanságot és megsokasítja az örömet e világon!

Én tudom, hogy nem illik fütyürészni, mikor a lélekváltság harangját húzzák, és nem való bokrétás kalappal menni a házba, ahol haldoklót virrasztanak. Én tudom azt, hogy nagyon sok szívet szorongat most a félelem amiatt, ami van, és a forradalom sok őszinte híve mögött is ott ül a gond sötét lovagja amiatt, ami lesz. Én tudom azt, hogy a kálváriának sok stációja van még előttünk, és azt mind végig kell járni ennek a fájdalmas generációnak, amelynek vezekelnie kell, mert vétkes a háborúban, amelynek útjába egy szalmaszálat se gördített ötödfél esztendőn keresztül. Én tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések és lávaömlések, és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még, és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzvészben, amelynek csóvavetői voltunk - és én mégis hívó hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl látom az ígért földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék éli a miénknél emberibb életét. Hiszek abban az állandó szociális erőben, amely az emberiség történelmének zűrzavarában állandóan azon dolgozott, hogy a céltalanságból rendet, a zavarból szépséget, a kegyetlenségből emberséget, az erőszakból szeretetet hozzon ki. Hiszek abban a cselekvő emberi jóakaratban, amely a fejlődésnek csak olyan hajtóereje, mint a szerelem vagy az éhség, s amely ha néha elbújt is, ha néha megbénultnak látszott is, mégiscsak évszázadról évszázadra javított az életen, s ha sántikálva, ha botorkálva, ha visszacsúszva is, mégiscsak előbbre vitte az emberiséget. Még sokan vannak, akik rabszolgamunkát végeznek, de a nyílt rabszolgaság már megszűnt. Még vannak királyok, akik azzal mulatják magukat, hogy halomra öletik egymással az embereket, de a legyőzött ellenség koponyájából már nem csinálnak ivóserleget. Még megbírságotlák a parasztot, aki lelövi a nyulat, amit az Isten kizárólag az úri nimródok számára teremtett, de már nincs meg a törvény, amely pár száz évvel ezelőtt jogot adott a földesúrnak, hogy köszvényes lábát az elfogott vadorzó párolgó vérével

gyógyítsa. Még vannak szennyes és bűzös börtönök, de már eltűntek az akasztófák, amelyek hajdan minden község határát díszítették. Még akadnak, akik azt hiszik, van közük hozzá, ki hogyan szokott érintkezni az istenével, de már nincs sárga folt és rég nem ropognak az inkvizíció máglyái. A nemi erkölcsöt még sok barbár törvény teszi immorálissá, de sok tiszta, szelíd öröme van a meghitt családi otthonnak, amelyeket az elmúlt idők nem ismertek. Mindennapi életünkben még sok a rút, a fonák, a fölösleges szenvedés, az élet mégis mélyebb, emberibb, és élni érdekesebb, mint volt az elomlott századokban, és főképpen sokkal messzebb horizontokra nyújt kilátást. Minél magasabbra kapaszkodik az emberiség, annál határtalanabb lehetőségei nyílnak meg számára a boldogulásnak, és ha egyelőre a szocializmus a legmagasabb pont, amely felé most az út vezet, egészen bizonyos, hogy azon túl is jönni fognak még új ormok új perspektívákkal. Tagadom, hogy igaz volna a bibliai példázat, amely a leomlott babiloni toronyról szól: a torony áll, a torony épül, évezredek óta minden nemzedék tovább rakja egy emelettel az emberiség házát, amely egyszer talán hídul fog szolgálni a kihűlő földről a testvércsillagzatokra.

Aki a jövő opálos álmaival a mai helyzet rémképeit állítja szembe, annak én egy újsághírral felelek. A napokban olvastam, hogy a természet ereje, amelyre nézve az emberek szenvedései csak oly közömbösek, mint a földi bolhákéi, valahol a Behring-szoros körül új kontinenst készül kiemelni az óceán vízszivatagaiból. Egyelőre még a körvonalak se látszanak, csak a jégárak örvénylése, a vizek remegése, a fölcsapó füst és a kavargó pára, a mélységek morgása és harsogása mutatja, hogy a kozmosz rettentő görcsökben vajúdik. Abból a kontinensből, amivel most az emberiség és benne a magyarság vajúdik, egyelőre szintén csak a füstöket és lángokat látjuk, a morgást és harsogást halljuk, a recsegést és reszketést érezzük. Mindez elkerülhetetlen, és mindezt el fogják bírni azok, akik a háborút elbírták, amelynek a rémségei nagyobbak voltak és tovább tartottak. A komor hegytorlaszok, amelyek köztünk és a végleges kialakulás közt állnak, valóban komorak és valóban ijesztők, de egy-egy repedésükön keresztül átkéklük az ég és átzöldellik a jövő napsütött vetése. És a hegytorlaszokról ki fog derülni, hogy málló káprázatok voltak, mint a felhők - az igazság, valóság és maradandóság az, ami mögöttük van: az ég kékje és a mező zöldje. Erre szegezzük a szemünket minden fürgetegben, ezt hozzuk közelebb szuggesztív vággyal, és azt vágjuk az arcába minden ijesztő rémnek: hiszek az emberben.

(1918)

A MUH-BORJÚ

A muh-borjú nem olyan kézzelfogható történelmi alak, mint például Vilmos császár, de attól tartunk, még önála is halhatatlanabb. Pár száz évvel ezelőtt sokat foglalkoztatta az irodalmi köröket és egy brémai tudós német külön könyvet is írt róla. Adamus Webernek hívták, arról is maradt disszertációja, hogy az üdvözültek mit esznek a mennyországban és milyen ruhában járnak - tehát konstruktív ember volt, noha lutheránus, ennél fogva azt is elhihetjük neki, amit a muh-borjúról feljegyzett a későbbi korok okulására.

A muh-borjú a Biblia két jeles állatával tartott atyafiságot, a leviatánnal meg a behemóttal, ennél fogva éppen úgy nem látta soha élő ember, mint azokat. De mindenki tudta, hogy van, mert mindenki megbízható forrásból hallott róla, ki a borbélytól, ki a kovácstól, ki a kereszt-anya sógorától. Az hitelesen megállapítható volt róla, hogy a zsidók szabadították rá a világra, amennyiben azok addig etettek embervérrel egy ártatlan borjút, amíg rettenetes vadállattá nem változott, aki nappal elbújt az ürgelyukba és csak naplemente után kóborolta be az utcákat, de akkor már olyan nagy volt, mint egy háromemeletes ház, és még az ablakon keresztül is kiráncigálta az embereket az utcára, és úgy nyeldeste el őket, mint kutya a legyet. Aminek az volt a természetes következménye, hogy amelyik városban a muh-borjú megjelent, ott esti harangszókor bezárták a kapukat, mindenki lebújt a pincébe, senki lelkes állat az utcára ki nem ment, a vigyázó bakterek is kerestek maguknak valami biztos csapszéket, ahol megvirradhattak - ennél fogva pár hét alatt ki volt fosztva az egész város. És mikor ház feltöretlen, fal kiásatlan, szekrény kiürítetlen nem maradt, akkor a muh-borjú mindig továbbment egy várossal, aztán egy országgal és száz esztendő alatt bejárta egész Európát.

Az olvasó erre azt mondja, hogy ez nagyon szép mese, de hát mi köze neki ehhez? Hát az a köze, hogy a muh-borjú nem döglött meg a tizenharmadik századdal, a muh-borjú halhatatlan állat, a muh-borjú most is szerte kóborol a világban és a muh-borjú becses személyében jelenleg éppen itt, miköztünk tartózkodik... Csakhogy most már olyan nagy, hogy nem fér el egy utcában vagy egy városban, hanem egyszerre végigbömböli az egész paraszti majorságot, ami a régi Magyarországból megmaradt.

Fölöslegesnek tartjuk leltári pontossággal leírni a mi mostani muh-borjúnkat, mert hiszen az olvasó úgyis tudja, amit tudni kell róla. Borzasztó vérszaga van, a fogai úgy csattognak, mint a gépfegyverek, a hasában pedig ágyúk dörögnek - Isten legyen irgalmas a mi bűnös lelkeinknek. Tisztára ugyanaz a muh-borjú ez, amiről Adamus Weber örökbecsű munkáját megírta. Éppen úgy nem látja senki, de éppen olyan hiteles helyről hallott róla. A postán, a városházán, sőt a városháza előtt a piacon. Csak éppen azt nem mondja senki, hogy ezt a mostani muh-borjút a zsidók hizlalták volna fel. Sőt ellenkezőleg. A muh-borjú világra szabadítását azokkal hozzák kapcsolatba, akik még a Bibliának is rossz néven veszik, hogy nem egészen zsidómentes.

Mi nem tudjuk, hogy ki dajkálta a muh-borjút, de biztos, hogy jól dajkálta, mert a fantasztikus rém hetek óta ijesztgeti az embereket, illetve hetek óta ijesztgetik vele egymást az emberek és a muh-borjú máris hihetetlen pusztításokat végzett gazdasági életünkben és az emberek idegeiben. Hogy napról napra drágul a kenyér, a tej, a zsír, a cipő, a ruha, a lélegzetvétel, hogy annak is felfelé megy az ára, aminek természetszerűleg az esését várta volna mindenki, azt most mind a muh-borjú teszi, amit senki se látott, de mindenki meghitel rá, hogy a szomszédja látta. És nem keressük azt sem, ki látja hasznát ennek a lázas reszketésnek, amely új izgal-makkal nyúvi tovább az országnak amúgy is rég beteg idegeit, de kérdeznünk kell, hogy hol vannak a vigyázó örök, akiknek kötelessége mindent látni és mindent hallani! Ők annyi

mindent látnak és hallanak, ami nincs - miért nem vesznek tudomást erről a pusztító fantáziálásról? És miért nem döfik le az ország rendjét és nyugalmaát védő lándzsájukkal, amellyel mindig szúnyogok tüdejét veszik célba, a rettenetes muh-borjút, amely fülük hallatára ordítja be az országot?

(1923)

BÓRHARANGOK

A bőrharang nem a modern kor vívmánya, sőt inkább igen régi találmány. Az elnevezést a magyar nép találta ki abban az időben, amikor a parasztot még nem hívták kiscigányoknak, ennél fogva nem az urak torz magyar nyelvét beszélte, hanem a maga fordultatos, színes, igazi magyar nyelvét. Akkor hívták bőrharangnak az olyan embert, aki szinte hivatásának érezte, hogy ha valami hírt hallott, azt bekiáltsa minden kapun és úgy megriassza vele az embertársait, mint a félrevert harang.

Az elnevezés már kiment a divatból, de csak az elnevezés. Mert bőrharang ma több van, mint valaha is volt, a háború nagyon megsokasította a számukat, s attól félünk, az idők sokáig olyanok maradnak, hogy ebben az egyben minden erőlködés nélkül megvalósul a többtermelés. Ismerjük be, hogy ma mindnyájan bőrharangok vagyunk, s akarva vagy akaratlanul, nevetve vagy káromkodva, tódítva vagy meghazudtolva, de mindnyájan tovább adjuk a gazdátlan híreket, amelyek - hiszen a magyar sorsról szólnak - természetesen nem lehetnek mások, csak sötét, nyomasztó, gonosz hírek.

A bőrharangok most hetek óta azt kongják, hogy megszállnak bennünket. Ezt beszélnek a piacon, a kocsmában, a kávéházban, a tanácskozóteremben, sőt a zártkörű és nyilvános mulatóságokon is, amelyekből, a szó köztünk maradjon, annyi van, hogyha egy marsbeli ember közénk vetődne, teljes joggal gondolná, hogy a magyarok az öt világrészből legalább négyet meghódítottak, s most annak örömeire kurjongatnak olyan vidámakat. Vannak, akik már a megszállás részleteit is tudják, sőt már elő is készültek a nagy farsang keserves hamvazó szerdájára. A budapesti ébredő gyűlésen például elhatározták, hogy ha arra kerül a sor, nekünk nem kell a világ rokonszenve, mert mi más fegyver híján konyhakéssel is elbánunk az ellenségeinkkel. Ellenben túl a Dunán, Döbröközön egy népgyűlés parasztsága elkergette azokat a pesti hazafiakat, akik hasonló elhatározásra akarták őket lelkesíteni. Ezek mind ismert dolgok, magunk is az újságból olvastunk róluk, sőt olvassuk azt a „beavatott helyről” eredő névtelen nyilatkozatot is, hogy nincs mitől félni, a hegyeinket, a bányáinkat, az erdeinket úgyis elvették már, a földünkben levő értékeket pedig máról holnapra nem vehetik el, mert megszállás esetén a nemes érzületű magyar nép nem fog többet dolgozni, mint amennyit a maga fönntartására dolgoznia muszáj. Legújabbán végre azt olvassuk, hogy nem lesz szükség se a konyhakésekre, se a nemes érzületű magyar népet nem kell arra buzdítani, hogy ne dolgozzon, mert a kisantant már nem akar megszállni bennünket.

Mi éppúgy nem tudjuk, mint az olvasó, hogy mi igaz, mi nem ezekben a hírekben, amelyekben összevegyült a nekivadult fantázia, az ijedtség, az ostobaság, a rosszul hallás, a zavart csináló szándék az esetleges valószínűséggel. Mi nem tudjuk, hogy amikor a cseh sajtó azt írja, hogy nem akarnak bennünket megszállni, akkor több vagy kevesebb okunk van-e a nyugtalanságra, mint amikor még egyáltalán nem tudtuk, mert nem közölték velünk, mit ír a cseh sajtó. Mi örömet hisszük, hogy ostoba rémhír volt minden, de szeretnénk, ha ezt nem a „beavatott helyről” közölnék velünk bárgyúan fogalmazott gazdátlan nyilatkozatokban, hanem mondaná meg az egyetlen illetékes fórum, a felelős kormány a legszélesebb körű nyilvánosság előtt, a nemzetgyűlésen.

Érthetetlen az, hogy a kormány hetek óta közömbösen nézi, hogy a közgazdasági érdekek és a belső rend veszedelmére milyen gonosz pusztítást visznek végbe az ország maradék idegeiben ezek a réveteg híresztelések. Mindenütt megjelennek, ahol két ember összetalálkozik, népgyűléseken izgatják fel velük az embereket, benne ködlenek a sajtó rövid távirati jelentéseiben, amelyeket az újságíró nem tud és nem mer kommentálni. Hát csak a kormány ne hallott volna

róluk? Nem nagyon valószínű, hiszen olyan vékony füle, olyan éles szeme és olyan hosszú keze még nem volt magyar kormánynak, mint a mainak - igaz, hogy füle, szeme és keze egyformán kormányozható, és jobb felé egyszerre tud süket, vak és béna lenni. Azonban itt nem pártpolitikáról van szó, hanem a legegyetemesebb közérdekről, és nem bánthatjuk meg a kormányt annak a föltevésével, hogy ezt ne tudná. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a kormány óvatosságból hallgat. Nem vagyunk olyan naivak, hogy halálosan komoly helyzetünkben tervei és szándékai dobra ütését várjuk tőle. De amilyen esztelenség volna a fecsegés, éppen olyan vétkes ez a szfinxszerű némaság, mert azt a mi mindig politizáló, de politikailag mindig iskolázatlannak maradó közönségünk félremagyarázza. Nem azt következteti belőle, hogy a kormány azért hallgat, mert nincs oka a nyilatkozatra, hanem azt, hogy hallgat, mert maga sincs tisztában a helyzettel és nem tud mit mondani. És a bőrharangok egyre vadabbul konganak, az idegesség egyre nagyobb lesz, és ami legnagyobb baj lehet, a csak mendemondákon alapuló hangulatok közt nem tud egységes közvélemény kialakulni a kormány ez esetben bizonyára közhelyeslést váró intencióinak támogatására.

Nem diplomáciai akták közzétételét kérjük és államtitkok publikálását. Férfias, okos, a helyzettel számoló kormánynyilatkozatot, amely véget vet a bőrharangok idegtépő munkájának.

(1923)

HEREPFEDÉNY

Vallja be a nyájas olvasó, hogy nem tudja, mi az a herepfedény. A nyájas író habozás nélkül bevallja, hogy ő se tudja, mi az. Így aztán egészen jól eldiskurálhatunk róla, mivel mindegyikünk azt értheti alatta, amit akar, s az ilyen témák a legjobbak ebben a hirtelen haragú világban, mert az ilyeneken nem lehet összeveszni. Ezzel aztán körülbelül definiáltuk is a herepfedényt. Amit szívesen mondogatunk, mert szépen hangzik, pénzbe se kerül, nem is egészen bizonyos, hogy micsoda, de egészen bizonyos, hogy mindenkinek tetszik, ennél fogva nemcsak mirajtunk múlik, hogyha mégse lesz belőle semmi - az mind: herepfedény.

Aki egy kicsit végiggondol az utolsó magyar esztendő történetén, az látni fogja, milyen sok herepfedényünk volt már minekünk s milyen sok van most is. Hogy majd Kemál pasa a hóna alá nyúl a magyar testvérnek, hogy az oroszok betörnek Besszarábiába, hogy a franciák örülnének neki, ha a kisantanttal eljártnánk a kutyakopogóst, hogy a németeket nem kell féltetni, mert azokkal az egész világ se bír el, hogy a nagyantantot most már igazán elviszi az, ördög és a tagjai egymás torkának esnek: ezek a külpolitikai herepfedények. A nemzeti egység, a belső béke, a konszolidáció, a takarékoság, az erők összefogása: ezek a belpolitikai herepfedények. Csupa nagyszerű dolog, amit mindenki kíván, mindenki akar, mindenki az imádságába foglal, s amik mind meg is lehetnének, csak éppen hogy nincs meg belőlük egyetlenegy se. Miért nincs meg? Tudja Isten. Én nem tehetek róla, énrajtam nem múlik, terajta se múlik, őrajta se múlik, mindnyájan boldogan segítenék bele, ha már megvolna, de még meg sincs, mindenki a másiktól várja, hogy csinálja meg.

A legújabb herepfedény, amely a többi herepfedényeket eszünkbe juttatja, a Budapesten most megalakult országos Többtermelési Liga. Világért se akarjuk támadni, hiszen a legnemesebb intenciói vannak. Politikai kötözködéssel senki se gyanúsíthat bennünket, hiszen a Liga nem politikával, hanem szinte a politika ellenére akarja megváltani az országot. A fővédnöke József főherceg, a védnöke a főherceg fia, az elnöki tanácsában olyan nevek is vannak, mint Apponyi Albert, Rákosi Jenő, Földes Béla s az a program, amelyet az alakuló ülésen éppen Földes Béla fejtett ki a mai közélet kitűnőségeinek lelkes helyeslése közt, a mi véleményünk szerint is olyan, hogyha azt meg nem valósítjuk, a maradék Magyarország is rövidesen kicsúszik a lábunk alól. Többtermelés nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban és kereskedelemben is, összhang minden termelési ág közt, összhang a falu és a város közt, együttműködés a foglalkozási ágak, a fajok és vidékek, nagy és kis közületek közt, altruista szellem és minden erőnk egyesítése, mert enélkül hiába hangoztatunk hazafias frázisokat, hiába énekelünk nemzeti dalokat és hiába rendezünk Petőfi-ünnepeket - eltaposnak bennünket.

Mindezt szóról szóra aláírjuk, annyival is inkább, mert hiszen ez teljes egészében az a liberális program, amelyet mi mindig vallottunk s amit addig, amíg csak a liberálisoké volt, destrukciónak hívtak, most azonban már nemzetmentésnek hirdetnek József főherceg fővédnöksége mellett nemcsak a liberálisok, hanem a semleges szakembereken kívül a Ligában található nevesebb kurzuspolitikusok is. És ha mindez csakugyan nemzetmentés is, azért a Ligában, amelynek számos szakosztálya és számtalan elnöke van, mégse láthatunk egyebet egy nagy herepfedénynél, amely teljes méreteiben a pünkösdre összehívandó országos többtermelési kongresszuson fog kibontakozni.

Végre fogják-e akkorára hajtani a földbirtokreformról szóló törvényt, amelynek végrehajtásáig vagy őszi és nyílt visszacsinálásáig bizonytalan a földbirtok sorsa? Eléri-e addig a magyar mezőgazdaság azt a régi színvonalat, amelyről nagyon lehanyaglott, mert hiszen termelésünk hozama sokkal csekélyebb, mint amekkora a megmaradt területeken a háború előtt volt, s

álmodhatunk-e addig többtermelésről, amíg a rendes termelés nivójára se bírunk felkapaszkodni? Megszűnnek-e addig az iparos sanyargatások és a kereskedelemellenes felelőtlen kirohanások és felelős intézkedések, amelyek nem többtermelési, hanem termelést rontó tényezők? Az a kormány, amely ma már maga is a foglalkozások és fajok harmóniájának szükségességét hirdeti, leszokik-e akkorára arról, hogy kéznél tartsa házi használatra az anti-szemitizmust, amelyet a fórumon elítél? Mert ha mindez nem történik meg, akkor csakugyan hiábavalók nemcsak a hazafias frázisok, dalok és ünnepek, de még a nemes szándékú herepfedények is.

Többtermelés eddig csak a gyűlölködésből volt, a felelőtlen elemekből és az államtitkárokból. Ezekhez nem kellett többtermelési Liga. S míg ezekből többtermelés van, addig biblikus komorságú s még egyre komorodó, talán végső pusztulással fenyegető sorsunkon semmiféle liga nem segít.

(1923)

A TURÁNOK

Arról van szó, hogy a turáni mezőkre beütött az ördög, akinek bizony hamarjában nem tudjuk a turáni titulását, de lehet, hogy destrukciónak hívják. Ennek azonban ellentmond az, hogy pofozkodások és revolverhez kapkodások történtek az ősgyűlésen és az ak-sakálok tanácsában, amik köztudomás szerint inkább konstruktív tünetek. A dologra majd csak akkor derül igazán világosság, ha a Menyhért nevű turán dalos nemzeti eposzt fog szerkeszteni a gyászos testvérharcról, amelynek során Cholnoky nagyvezért lepocskondiázta a tulajdon alvezére, Mihálovics László tanár úr - a legtipikusabb turáni név -, és igazi keleti stílusban köpködték le egymást a törzsfőnökök, a szövetségnagyok, a Karkhászok, a vérbölcsek, a horda-bánok, a gyulák, a táltosok és a turán nemzet többi alelölülői. Az éposz, amelynek invokációjában a bülbül szavú költő Hadúr minden istennyiláját bele fogja üttetni a zsidó Ármányba, az éposz bizonyára nagyon szép lesz és méltó arra, hogy Arany *Toldi*-ja helyett bevezessék a középiskolába - de maga az esemény, amely még nem finomult eszmévé, azon frissen és nyersen, ahogy a lapokban olvasható, határozottan nem szép. Valami nagyon stílustalant érzünk benne mi laikusok, amikor a Dömötör nevű turán szittyá daliái ilyeneket parittyáznak a Cholnoky nagyvezér érdemeiben megőszült fejéhez:

- Császár-lakáj! Habsburg-bérenc! Le vele!

Hogy a Habsburg-turánok milyen ördögi huj-huj-jal verték vissza a szabadkirály-választók elfajzott támadását, arról a harctéri jelentések nem adnak hű képet. De hogy maga a küzdelem milyen pogány lehetett, arra abból lehet következtetni, hogy a bölcsészeti dékán, Siegescu - szintén turán név - berohant a lármára és az egész turán arisztokráciát ki akarta tessékelni a földrajzi intézet helyiségeiből, ahol mindaddig a csendes tudománynak volt szelíd otthona, míg Cholnoky nagyvezér ott nem vert táborát a Turáni Szövetségnek. Mi az a Turáni Szövetség? Egy darabig tudós társaságnak látszott, noha akadtak bátor emberek már egy esztendővel ezelőtt is, akik ki merték mondani, hogy amit most nálunk turanizmusnak hívnak, az nem tudomány, hanem egyenesen tudománytalan dolog. Mi ebbe nem avatkozunk, csak azt jegyezzük meg, hogy a királyválasztó csaták adhatnak a magyar tudománynak valami speciális turáni zamatot, de nem válnak díszére odaát Európában, ahol pedig szintén van némi tudományosság. Az utóbbi időkben turánjaink szervezete egyre jobban a fajvédelmi alakulás jellegét vette fel, s mint Cholnoky nagyvezér egyik nyilatkozatában olvassuk, e minőségében szép eredményeket is ért el a földművelő magyarság körében. Mi el tudjuk képzelni, hogy a kecskeméti meg a szalkszentmártoni parasztság milyen fogékony a turáni eszme iránt s mennyire lelkesedik a csuvasz és cseremis rokonságért, de annál fájdalmasabban fogja érinteni, ha azt olvassa, hogy a fajvédelem vezérei egymás fejének estek neki hazafiúi elkeseredésükben. Legjobban azonban mégiscsak azon ijedtünk meg, hogy mit szólnak a budapesti turánok dolgaihoz a japánok, meg a mandzsuk, meg a tatárok, meg a kara-kirgizek, meg a többi ázsiai turánok? A nagyvezér előadásaiból mindig azt tanultuk, hogy ezek mind lelkes hívei a turánok világszövetségének, s alig várják, hogy valamelyik budapesti sámán megfűjja a riasztó tülköt, azonnal megindulnak a mi felszabadításunkra, és meg se állnak Londonig. S lám, most arról kell értesülniök, hogy a turán nagyvezér kizárási határozatot hozott a saját vezérkara ellen, a Mihálovics turán pedig kormánybiztost kér az alapszabály-ellenes működés kivizsgálására. Alapszabály! Kizárás! Kormánybiztos! - micsoda turáni fogalmak! Ha ezt az ázsiai turánok meghallják, nagy zomotort tartanak, és ki fogják zárni a turáni közösségből az egész magyar turáni hierarchiát.

Egy újságíró megkérdezte Cholnoky Jenő nagyvezért, mi az oka annak, hogy kisebbségben maradt a választmányban?

- Az - felelte igazán turáni őszinteséggel a kiváló tudós -, hogy a választmány tagjai nagyobbára komoly, tudós emberek, akik nem járnak el választmányi ülésekre.

A nagynevű tudós, akit mi mindig szeretnénk elválasztani nagy ellenségétől, a politizáló nagyvezértől, az egész mai rezsim közéletét jellemezte ezzel a keserű elszólással. Igaza van neki: a komoly emberek vagy elmaradnak, vagy kiszorulnak mindenünnen.

(1923)

SZABÁL

E sorok írója tud még annyit a grammatikából, hogy a hivatalos muszájt magyarul szabálynak hívják, amennyiben az y betűt még nem helyezték B-listára. (Ugyan, ha így haladunk, sor kerül még órá is, annál inkább, mert nem tartozik a rangsorba, csak olyan kis segédhivatalt tölt be az ábécében.) Írni szabálynak írják, de mondani szabálynak szokták, legalább azok a népek, akik a régi jó világban a Cunard Line hajóin bujdosztak ki Amerikába, jó nagy részben éppen a szabálok elől, amelyek Árpád fiainak életét fölös számban igazgatják. (Jó, hogy az Árpád idejében még nem voltak szabálok, mert akkor nyilván nem lett volna honfoglalás, ami némileg szabálytalan cselekedet volt.)

No mindegy, most nem a régi világ szabálairól beszélünk, hanem a mostaninak válogatjuk csoportba a legfrissét.

Például: az állam a mai életnívó színvonalára emeli a postabélyeg árát. Ez sokkal szebb, mintha azt mondanánk, hogy az állam megdrágította a bélyeget, eltekintve attól, hogy azt a pernahajdert, aki azt mondja, hogy az állam drágít, becsukják, s meg is érdemli a cudar, mert mit rágalmazza az államot! No, most már kapok én egy levelezőlapot Nyíregyházáról, amelyiknek az első oldala úgy tele van ragasztva mindenféle színű bélyeggel, hogy elmehetne az álarcos bálba. És mégis rá kell fizetnem ötven koronát, mert „kevés” rajta a bélyeg. Tudniillik csak tizenkét darab olvasható rajta össze, s azok tizenketten se teszik ki a megparancsolt százötven koronát. Bocsánatot is kér a nyíregyházi adóalany előre, hogy így megsarcolnak miatta, de azt írja, az egész városban nem lehet nagyobb „címletű” bélyeget kapni, a kis „címlet”-ből pedig nem fér rá több. No nem baj, máskor meg majd a nyíregyházi adóalanyt sarcolják meg énmiattam, mert mifelénk is megesik az, hogy a nagyobb „címlet”-be belebújik az ördög, és mivel olykor olyan levelet is ír az ember, amivel nem lehet három hétig várni a tisztelt nagyobb címletre, rátapaszt a kis címletből egy marékka, ami rá nem fért, azt majd beszedi a posta bírságpénzben. De hogy mért az adóalanyt kelljen azért megbüntetni, mert az állam előbb fölemeli a portót és csak azután nyomat hozzávaló bélyeget, arra nincs más felelet, mint az, hogy „hja, ez a szabál”.

Más. Az egyik kormány kitalálja azt, hogy hazaparancsolja az elveszített területről a magyar tisztviselőket azzal, hogy aki igaz magyar, annak itthon a helye, s aki azt mondja, hogy ebből baj lesz, az hazaáruló. A másik kormány kitalálja, hogy mégis alighanem a hazaáruló előrelátásnak volt igaza, mert a magunk tisztviselőit se tudjuk eltartani. Teremnek a különböző B-listák, mint a subagallér. Csakhogy a subagallérokat céltudatos szűcsmesterek teremtik nagy szakértelemmel, a B-listákat pedig suszterek teremtették. Nem a kegyelmes és méltóságos öreg urakat rakták rá, akik úgy megszokták már, hogy a hivatalukban olvassák el az újságot, hogy csakugyan embertelenség lett volna ettől a kis örömtől is megfosztani őket. Inkább ráraktak mindenféle nagyságos, tekintetes és hallja kend! urakat. És most kiderül, hogy máris ijesztő tanárhány van az országban, pedig lesz még nagyobb is, mert a B-listáknak még nincs vége. Az állami operáció után jönnek a városiak, nyilván azért, mert az állami B-listázás olyan nagyszerűen bevált. Mindenki láthatja, hogy azóta nagyobb a rend és kisebb a drágaság, és most már egyszerre kint leszünk a vízből, csak a városok is eresszék szélnek a tisztviselőik húsz százalékát. Miért? A városok nem lettek kisebbek, sőt némelyik ha nagyobb nem lett is, rangemelésben részesült, mert nyakra-főre csinálják a falukból a rendezett tanácsú városokat, ami mindenütt nagyobb adminisztrációt és több személyzetet jelent. Már most mért csökkentik Szegeddel a tisztviselői számát, mikor Csongráddal emeltetik? Hja, ez a szabál.

Más - azaz hogy minek volna még több példa? Szabál itt, szabál ott, csupa tiszteletre méltó szabál, amit tisztel is mindenki, csak éppen az élet nevet ki. Például az ország kormánya minden alkalommal kellő reverenciával és a népek millióit megillető tisztelettel fogadja a francia, a japán, az amerikai s talán nemsokára a török köztársaság képviselőit, ellenben vétek az, ha valamely pajkosok a magyar köztársaság babaruháival helytelenkednek. Ez is szabál. Hogy miért szabál a szabál, azt nem lehet tudni. De ez nem baj. Elvégre ha azt sem tudjuk, hogy tök volt-e előbb vagy tökmag, akkor jogunk van sok minden egyéb rejtélyt sem tudni.

(1923)

ANGYALOK HETÉBEN

A láz, amit úgy hívnak élet, elcsillapszik. Az emberiség ereiben a vad, rohanó lüktetés helyett csöndesen, szelíden csörgedezik a vér. Hideg bércekről megindultak a fenyvek, s szerte a világon viszik szét a békét és nyugalmat az emberek közé. Már suhognak az angyalhadak a csillagfényes éjszakában, már számolgatják össze a kunyhókat és palotákat, amelyekbe az isteni gyermeknek be kell majd mosolyognia születésének szeráfmuzsikás éjszakáján. A lelkekben már reszketnek a betlehemi csillag sugarai, az élet zsibvásárján elnyűtt szívek már megbékülve, a hit bensőségével és a megtisztulás vágyával fordulnak a betlehemi jászol felé, az igazság, a szeretet, az önmehtagadó feláldozás oltára felé, amelyet csordapásztorok meghatott éneke zeng körül.

...Szép ez nagyon, de félős, nem igaz belőle egy szó se. A mai világban már az angyalok se röpködnek ingyen, s ki bírna nekik a mai tarifa mellett menettérti jegyet váltani abba a messzi zónába, amelyikbe a mennyország esik? A csordáknak vannak ugyan pásztoraik, de azok nem Betlehemből valók s nemigen hirdetnek békességet a jó szándékú embereknek. A fenyők, a balgatag és együgyű fenyők, akik azt hiszik, hogy zöld palástjukban a szeretetet és nyugalmat hozzák az emberek közé, fonnyadtan sárgulnak a piacok során. Tűzre nem sokat érnek, egy kiló szén több meleget ad. Szép karácsony szép zöld fáját, amelynek harminc-negyvenezer koronát kérnek darabjáért, minek is beállítani a szobába? Rája nem telnek angyalhajak és csillagszórók, alája nem kerülnek aranyhajú babák és csillagos homlokú hintalovak, gyerek-szíveknek édes és szülőkebelnek keserves bolondságok. A szeretet, a hit, a remény, a béke és a többi szép aranyfűstök pedig ott fakulnak a Biblia levelei közt. „Könyvek könyve” - mondták valamikor. Régen volt az nagyon. A Biblia most országa-vesztett király. Detronizálta az a hatalmas nyomtatvány, amit az állam szerényen adókönyvecskének titulál. Most az a „Könyvek könyve”, különösen ha fölveszi a „forgalmi” jelzőt.

Statisztikát a boldog emberekről még nem készítettek ugyan, de arról van statisztika, hogy hány vallás van a világon. Van vagy ötszáz, s ebben nem volna szerencsétlenség. Egy se azt parancsolja már mai formájában, hogy ölj és rabolj, hanem azt, hogy: te ember, segítsd és szeresd felebarátodat. A baj az, hogy az emberiség voltaképpen nem ötszáz felekezetre oszlik, csak kettőre. Arra, amelyiknek jól megy a dolga s amelyik épp azért meg van elégedve a világgal s bölcsnek találja az élet berendezését. A másik, amelyiknek nincs része a könnyű élet örömeiben, amely nehéz nyomorúságok közt vergődi át a napokat, tele van gyűlölettel és keserűséggel, s szívében halált hord és haragot. Gazdagság, amely szeretetet nem ismer, és szegénység, amely csak gyűlöletet ismer: íme, ez a mi világunk az angyalok hetében. Nemcsak a miénk, szegény magyaroké, akik végeláthatatlanul hosszú adventra ítéltettünk, hanem Európa minden nemzeteié, amelyek kiűritették a háború kelyhét, az apokalipszisbeli halálos csészét.

A háború... Ide kell visszatérnünk mindig, amikor ráeszmélünk arra, hogy egy rettenetes ciklon sodrában vagyunk, amely hol őrült iramban, hol lassú lökésekkel, tűzszigetek és jég-sivatagok felett ragad bennünket ismeretlen állomások felé. A háború zökkentette ki tengelyéből a világot, a háborúval kezdődött meg a közös ideálokban lassan-lassan egyesülni kezdő Európa atomizálódása, s a háború tette az egyéni életet is sivár pusztában való unott vándorlássá milliók számára, akik azelőtt célját ismerték az életnek és tudatos számvetéssel haladtak a végállomás felé. Az a karácsony, amely eddig egy évente visszatérő kedves, meleg, bensőséges megállója volt a küzdelmes polgári életnek, igazán oázis a fenyőfa alatt, az a karácsony meghalt a háborút megelőző utolsó esztendővel, és e nemzedék életében nem fog már többet visszatérni. Mert ezt a nemzedéket, amely csinálta a háborút és máig se józanodott

ki belőle, mert mindig új fát rak ki se aludt parazsára, és véresen, összetört tagokkal, kiomlott zsigerekkel is új háború előkészítésén dolgozik, szívéig átította a méreg, és ez megtisztulni többet nem fog. Ez a nemzedék hiába állít karácsonyfákat és hiába hordozza száján a szeretetet: ehhez már nem fognak leszállni a betlehemi angyalok. Az angyalokat nem lehet elámítani, ők tudják, hogy ennek a nemzedéknek gyűlölet lakik a szívében, és elenyésző kevesen vannak a jó szándékú emberek a földön, akiknek szájában nem istenkáromlás a békeesség angyali üdvözlete.

(1923)

HAMVAZÓRA

Farsang vége van, amit a régi jó világban kedves gorombasággal bolondok ünnepének neveznek, és a legöregebb szakértők is azt mondják, hogy ilyen vidám farsang-háromnapokra nem emlékeznek Magyarországon. Bál bálát, dárídó dárídót ér, és hihetetlen pénztömegek hömpölyögnek el a fékevesztett jókedv csatornáin. Talán a mohácsi esztendő farsangja óta nem volt ilyen víg karnevál, mert talán azóta nem érezték annyira vesztüket az emberek ebben az országban, mint most.

Eszünk ágában sincs a morálprédikáció, inkább azt a hitbéli anekdotát mondjuk el, amit nemrégiben hallottunk egyik tiszántúli városban, ahol a tiszteletes két szín alatt osztotta ki az úrvacsorát. A kelyhet ilyenkor éppen csak a szájhoz szokás érinteni, hiszen inkább csak szimbólumról van szó, azonban az egyik magyar mindenáron exet akart belőle inni, úgy az ajkai közé kapta a kehely szélét.

- Sok lesz már, bátyám - húzta el a tiszteletes a szájától az Úr vérét.

- De uram - törülte kétfelé a magyar a bajuszát -, sok ám itt a vétők is!

Azt hisszük, a farsang kelyhet is azért vette az idén olyan nagyon a szájára a magyarság, kurzuson kívül és kurzuson belül, mert érzi, hogy sok itt a vétek is, s ki tudja, hogyan, mikor, mennyit kell azért megbűnhődni? - Hát mulassuk ki magunkat addig, ameddig lehet. A féktelen mulatozásnak mindig ez volt a pszichológiája, társadalmi különbség nélkül, mert az igazán nem különbség, hogy a milliomos pezsgőtől felejtkeznek, a napszámos pedig pálinkától. Így volt ez mindig, hogy minden széthullás idején emelkedett a pazarlás, az élet örömeinek nyaklótlan keresése és a jövő rémeitől a mámorba való menekülés, ilyen általános és az emberiség egész egyetemére kiterjedő felbomlást és széthullást a római civilizáció bukása óta nem látott a történelem, mint amilyen a mostani.

...Ez az egyik farsangvég, a társadalomé, a másik pedig a politikáé, amely aztán most már igazi maszkabál. A célokat és szándékokat láрма, fáklyafüst, jelszavak álruhája takarja s nyílt színen és függönyök mögött élet-halálharc folyik. Értjük ezt nemcsak a kurzus politikusaiba, akik nem most kezdik már a duk-duk táncot, hanem értjük az ellenzéki pártokra is, amelyek az egységes liberális front jegyében kezdték szétmorzsolni az eddigi, olyan amilyen liberális egységet is és most, húshagyókeddre teljesen egymás haján búcsúznak a farsangtól.

Mi liberálisok vagyunk, és épp azért van jogunk megütközéssel nézni ezt a kaotikus ellenzéki kavargást, és ki is mondanunk, hogy ez az ország liberális polgári közvéleményét igen nagy zavarba hozza, éppen akkor, amikor a kurzus Potyemkin-falai roskadozni kezdenek, és készen kell lenni egy önmagát és sajnos az országot is kiélt rendszer összeomlására és felváltására. A liberális közvélemény, amely egységes az országban, nem érti, hogy miért nem egységes a nemzetgyűlési liberalizmus? Személyi ellentéteken múlnék a dolog? De hiszen ilyenek a dolog természete szerint csak ott merülhetnek fel, ahol már a hatalmon kell osztozni, a liberalizmus pedig ma nem hatalom, hanem üldözöttség, munka, harc. Elvi ellentétek is csak hatalmon levő pártot bonthatnak meg, mert gyakorlati politikusok, még ellenzéki kisebbséget alkotnak, az összekötő pontokat látják maguk előtt, nem az akadémikus jelentőségű szétválasztó vonalakat. Mi magyarázza tehát azt, hogy a lényegben egyet akaró ellenzéki politikusok úgy viselkednek, mintha szolgálatot akarnának tenni annak a rendszernek, amelynek a megdöntésére adott neki mandátumot a liberális polgárság? Ugyanaz a magyar átok ez a vezéreken, amely ránehezedik a tömegekre: az önmagáért való, a l'art pour l'art, a csakazértis politika.

A farsangosan kavargó ellenzéki marakodások hintsék fejükre a józanító hideg hamut. A liberalizmus mai gyakorlati programja adva van, először szerezzenek érvényt ennek: összeveszni a győzelem után is ráérnek.

(1924)

A KEDVES GONDOK ÜNNEPE

Olvastam valamikor, hogy Angliában a karácsony másnapját a közbeszédben csomagok napjának nevezik. Tudniillik a posta akkor hordja szét a karácsonyi ajándékokat, amiknek a becsületes szép magyar neve angyalfia, azért mondják őket kriszkindlinek. (Ugyan én nem mondom, mert én sose tanulom meg az úri beszédet. Ellenben a tejesasszonyunk, Szerencsés Fekete Valér úgy mondja, mert neki az angyalfia parasztos.)

Hát ha az angolok nevezhetik csomagok napjának a karácsony másnapját, akkor tán én se követek el vele bűnt, ha a szent estét a kedves gondok ünnepének nevezem.

Mert hiszen tudnivaló, hogy a Jézuska gondoskodik ugyan a karácsonyi meglepetésekről, a mennyországban már egy hét óta mást se csinálnak az angyalkák, csak bontogatják a földről felérkezett kérvényeket, beterjesztik a mennyei kancelláriának, s mikor ott kedvező indorzátával látják el őket, millió meg millió kis dobozra, nagy dobozra írják fel kis gyerekek és nagy gyerekek nevét. Ez mind tudott dolog, de az se titok, hogy a Göncöl szekerén való szállítás olyan drága, mintha ott is a m. kir. kormány szabná meg a tarifát. Ennélfogva mire az angyalfia a jó Isten raktáraiból mindenféle tranzító-állomásokon keresztül a karácsonyfa alá kerül, akkorra az ügynevezett családfőt erősen megkísérti az ördög, hogy magát kösse föl a családi szeretetet szimbolizáló örökzöld fa hegyébe.

Én is ügynevezett családfő vagyok és tapasztalásból beszélek. Ezelőtt, a boldog időkben, ha nehezen ment az elalvás, mindig azon a gondolon altattam el magam, hogy mit csinálnék én, ha nekem valaki egymillió koronát hajítana be az ablakomon. (Ugyanakkor olyan nagy pénz volt az egymillió korona, hogy annak a bedobására külön ablakot kellett volna vágatni egy rendes kispolgári lakáson.) Hát mire az első százezer koronát elköltöttem a gondolatbeli millióból, akkorra már el is aludtam, mert azon vettem házat, földet, kocsit, lovat, udvari tanácsosságot, de meg külön mozt is, hogy ne kelljen a máséba járnom, s a maradék pénzzel már nem tudtam mit csinálni. Mert mégiscsak más világ volt az, mint a mostani, noha az asszony akkor is mindig panaszkodott, hogy a hét elején fölvált egy hatost s a hét végén már csak itt-ott van belőle.

Most úgy áll a bál, hogy hetek óta azért nem tudok elaludni, mert nem tudom összeszámolni, hány millió kellene ahhoz, ha akármilyen szerényen is, de kedveskedni akarnék karácsonyra mindenkinek, aki ezt elvárhatja tőlem. A feleségemnek papucs kellene, hogy tudjon mivel kormányozni, aztán kellene neki egy téli bunda, hogy ne az én malaclopómban szaladozzon ki a spájzba minden kanál zsírért... No, ez olyan sok millió, hogy jobb lesz alulról kezdeni, a keresztlányomon, a legkisebben és onnan haladni fölfelé. Ennek elég egy kis hajás baba, amelyik a szemét is le tudja fogni, s ha a hasát megnyomják, azt is tudja mondani, hogy „papa, mama”, de azt legalább ingyen mondja. (Éppen ebben különbözik az eleven babától, hogyha az mond papát, az már pénzbe kerül.)

Hát kiderült, hogy ilyen leánygimnáziumos baba háromezerötvenezer korona. Egy analfabéta baba, amelyik még a szemét se tudja lehunyni, százötvenezer korona. Ez a legolcsóbb ajándék, amit a legkisebb keresztlányomnak adhatok. De hát nekem kilenc keresztgyermekem van. Ennélfogva komaasszonyom is van nyolc. (Látnivaló, hogy egy kivételével mind a kor színvonalán áll.) Nagynénink van tizenöt, azok közül kilenc öregkisasszony, akik keserű életük révén dupla karácsonyi ajándékra tarthatnak juszt. Hát még az unokatestvérek, akik december havában mind melegebben érzik irányunkban a rokoni szeretetet! S ezek még csak az oldalágai a családfának. Hát a lemenő, felmenő egyenes ágak! Azok csak az igaziak!

Egészen meg lehet érteni, ha a magamforma, olvasott pénzü múzeumigazgató a kedves gondok elől a szakmájához menekül. Gondolom, a bankigazgatók is így csinálják, csakhogy az én szakmámat a pusztai halmokból kiásott régiségek teszik. Azok közül is a legalsóbb rétegbeliek, a kőkorszakiak. Istenem, milyen boldog idők is lehettek azok, öt-hatezer évvel ezelőtt, amikor csak egy-egy halom meredezett ki az akkori inflációból s azokon élt boldog vadságban egy csomó ősemlék, akinek nem volt semmi karácsonyi gondja!

Azaz megálljunk csak! Karácsonya nem volt az ősemléknek, de valami ajándékozási alkalma bizonyosan volt. Arról gondoskodtak az őssasszonyok. Hát most már mit csinált ilyenkor az őscsaládfő? Iparos még akkoriban nem volt. Ékszeres bolt se, játékos bolt se, drogéria se, divatüzlet se, bazár se, semmi se volt. A vasat se találták még ki. Fából, csontból, agyagból, kőből mindenki maga barkácsolta össze, amire szüksége volt.

Lámpagyűjtogatás után lehunyom a szemem, és elgondolom, hogyan intézném én el az ajándékozások ügyét, ha kőkorszakbeli célszerű szegény ember volnék a Lószaggató-hegyen, egy sövényputriban, körülöttem egy negyventagú családdal, beleszámítva az egész atyafiságot.

Hát először is mustrálok. Az ősemlék a gyerekeket nem vette emberszámba, azok az asszonyra tartoztak. Őreg kisasszonyokat a kőkori társadalom nem ismert, törvényes intézmény lévén akkor a többnejűség, ami azóta is megmaradt, csak többférjűséggel keverve és nem törvényes keretek közt. Az anyósok se okoztak sok gondot, mert azokat az ősvő egyszerre megette, ha bele akartak beszélni az ő ügykörébe. Maradtak tehát megajándékozási alanyoknak csak a feleségek. Illetve azok közül csak a legnagyobb hárpia. Mert az ősférj nagyon okosan, bizonyosan úgy gondolkozott, hogy a többi ajándék nélkül is jól viseli magát, ha ellenben a hárpia kap ajándékot, abból egyrészt az a jó következik, hogy megszelídül, másrészt a többi kiszedi a szemét.

No, most már elképzelem, hogy kilenc feleségem közül a legékesebbet és legtestesebbet meg fogom ajándékozni. Az ám, de mivel? Természetesen gyűrűvel, mert az őssasszonynak is abban telt legtöbb öröme. Viselte kezén, lábán, füle cimpájában, orra porcogójában.

Persze a gyűrűt magamnak kell csinálni. Legjobb hozzá a vadbivaly lapockacsontja. Csakhogy ahhoz vadbivaly kell, az pedig nem adja olcsón a lapockacsontját. Hónapokig kell raja lesnem a mocsaras erdőkben, derékig süllyedve az iszapba. Az egyik felöklel, a másik meggázol, a harmadik eltöri a bordám. Végre sikerül egynek a nyakába vetnem a magamszötte hurkot, szorosán odakötnöm egy mocsári tölgyhöz és másfél nap alatt agyonvernem a kőbuzogányommal.

Az agyonvert bivaly nagy öröm az egész hadnak. A bőrét lehúzzuk, azt majd kicserzik az asszonyok, és én magam hasogatom szét szíjnak, ködmönnek, iszáknak, bőrfazéknak, minnek. A húst leesszük a csontokról - ha a vadászat messze esett a teleptől, akkor ott a helyszínén. A csontokra vigyázunk, mint a két szemünkre. Mert azokból készülnek majd kések, tűk, nyílhegyek, árák, vésők, gyöngyök és más asszonybolondító piperecikkek. A lapockacsontot külön teszem száradni, abba beletelik fél esztendő. Akkor a kőkalapáccsal lekopácsolok belőle egy tenyérnyi darabot. Most már keresek egy nagy, lyukas csontot, annak a végét kovakőszilánkkal élesre faragom, csillámpalán kiköszörülöm, ráteszem a lapockára, s elkezdem rajta forgatni a két tenyerem közt. Holdfogytától holdtöltéig viszem annyira, hogy a lapos csontból kiesik egy birkaszem nagyságú korong. Most ebből esztergályozom ki egy kisebb köves csonttal a gyűrűformát, s azt holdtöltétől holdfogytáig faragom gömbölyűre a kőbicskával. Mikor már csak egy kis görcs áll ki a belső oldalából, nekifeszitem a kőpengét, s reccs, elpattan a csont is meg a kő is, az ördögé egyesztendei munkám. Kezdek megint előlről. Csakhogy most először kést kell csinálnom, ahhoz pedig obszidián kívántatódik. Vagy meg kell várnom, míg északról vagy délről egyszer egy esztendőben erre jönnek az obszidiános

zsidók, vagy magamnak kell fölszaladnom egy kis obszidián-kőért a Mátrába. Ez sáron-vízen, farkasfalkákon, embercsordákon keresztül legalább félesztendei út. Azalatt Tiszántúlról bizonyosan átjönnek a bölényfejű vademberek, akik rézgyűrűt hordanak az orrukban, s azzal olyan szép fiúk, hogy elszeretik tőlem mind a nyolc feleségem s nekem nem hagyják meg, csak a hárpiát.

No, hát akkor mégiscsak inkább maradjunk meg itthon a kedves karácsonyi gondok közt és ne mászkáljunk vissza a kőkor gazdasági viszonyai közé, amik nem sokkal voltak kellemesebbek a maiaknál. Várjuk meg szép csöndesen, míg visszatérnek maguktól.

(1924)

PÓTLEVÉL A JÉZUSKÁHOZ

Édes kis Jézuskám,

aki ezt a pár sort intézi hozzád, az tisztában van azzal, hogy tilalmas dolgot művel, mikor karácsony oktaváján zörgeti meg levéllel a kancelláriád kristályablakát. (Ugyan az is lehet, hogy csak máriaüveg, mert idelent olyasmit is hallani néha, hogy az üvegeseket nem eresztik be a mennyországba. De erre nem lehet adni, mert a pékekről is mondják ezt, meg a suszterekről is, meg a tejesemberről is, sőt még a magvetőről is, s ha mindannak hitelt adna az ember, amit az emberek e tekintetben egymásról beszélnek, akkor a mennyország teljesen üres volna.)

Tudom én azt, drága Jézuskám, hogy a te kancelláriádban mi a törvény. Amint idelent megkezdődik az éjféli mise, odafönt az íródeák-angyalok becsukják az iktatókönyveket, belevágják a tolltartóba a gyémánthegyű pennát és elmennek szabadságra azokra a messzi csillagokra, amelyek a földre le se látszanak, vagy lejönnek játszani az alvó földi gyermekekhez, akiknek ilyenkor mosolygás gödrösödik az arcocskájukon. Mert tudnivaló, hogy a te szivárványszármű íródeákjaid elfoglaltsága csak az első rorátétól az éjféli miséig tart, de addig egyfolytában hivataloskodnak, és így is alig győzik azt a tömérdek kérőlevelet beiktatni és indorzatával ellátni. Arra azonban még nem volt eset ezeralahányszáz esztendő óta, hogy hálaadó levelet is kellett volna iktatni a mennyei kancellárián, és ahogy a fajtámat ismerem, drága kis Jézusom, azt hiszem, emiatt még néhány millió esztendeig nem kell a hivatalos időt megváltoztatni s még csak az inspekciós rendszert se kell bevezetni.

De hát annál jobb, világ kisdéd királya, mert ez a levél így közvetlenül a te kis kezébe kerül, és nem kell vétkes gyanúval illetnem se a földi, se a mennyei postát. Mert tudod, Jézuska, írtam én neked levelet a törvényes időben is, karácsony előtt, mégpedig gépirással, nehogy külalakja miatt már az előszobádban a papírkosárba gyűrjék. Nagyon a szívemen feküdt ennek a levélnek a sorsa - hiszen olyan nehezen szántam rá magam a megírására. Egy fapipát kértem benne tőled, új fapipát, mert a régi pipám már repedt is, rekedt is, és annyira megszokta hosszú pályafutása alatt a szortyogást, hogy néha fölébredek rá éjszaka, mikor magától szortyog a konyhaajtó küszöbén, ahová ki szokta tenni a feleségem szellőzni. Ehelyett szerettem volna valami olyasféle fapipát, tudod, amilyent Thomas Theodor Heine szorongat a foga közt a Die Dame legutolsó számában, valódi ginsengfa-gyökérből, amiben tubarózsa-szagot kap még a dohányvágóval megbolondított káposztalevél is. Csakhogy én nem vagyok olyan gentleman, mint a mopszliftető, nem is járok annyit a dámák közé, hát én elengedtem volna a szépszagú gyökeret meg a borostyán szopókát. Nem kívántam volna egyebet a pipától, csak hogy szeleljen, s azt is rád bízam, kis Jézus, hogy küldd azzal, akivel akarod. Megírtam, hogy nem igénylek én kerubimot, hozhatja nekem a fapipát olyan angyalfiók is, aki csak a szegénysoron szokott kézbesíteni.

Hát nem hozta az se, jól van, nem szólok semmit, megnyugszom ebbe is. Az is lehet, hogy meg se kaptad a leveletem, mert bizony karácsony előtt két nappal már nem tudtam a háznépemtől összeszedni a bélyegrevalót, azt meg nem írhattam rá a levélre, hogy „hivatalból díjátalányozva”. Tudod, Jézuskám, én nem vagyok kebelbéli, csak olyan számfölötti öreg írnoka a honnak, s nem merek portómentesen magánlevelezni még teveled se. De hát ez se baj, majd kárpótolsz te engem mindenért, ha az élet hivatalát leteszem. Biztos, hogy akkor az Isten nevében iktatnak ki e világból, odafönt pedig én leszek a legkedvesebb íródeákod, s olyan pipát faragtatsz nekem rózsafából, hogy azt csak pávatollal lesz szabad pucolni.

Addig is azonban, míg elkészítetted számomra az egész másvilágra szóló útlevelet és megcsókolhatom az ingecskéd szélét, szeretnék valamit megmondani neked, Jézuskám, ha a szó köztünk maradna. Tudom, hogy nem szeretted az árulkodó embereket, s mind a sarokba térdeltetted őket, amikor elébed kerülnek: fülhegygel arról is hallottam karácsony éjszakáján, mikor a kövek is megszólalnak, hogy a mennyország magyar fertályát most csupa sarkokra alakítják át a kőművesek. Nem akarnék odajutni, drága kis istenkém, mert nem szeretem a nagy sokadalmat, de azért mégiscsak megsúgom neked, hogy valahol odafönt hiba lehet az expedíciós hivatalban, amely a tisztviselők karácsonyi ajándékait szétküldözgette.

A vánkoskádra mondom, kis Jézus, hogy nem hazabeszélek, mert én csak afféle városchselédje vagyok, s ez a szakma csak messziről nézi az állam asztalánál a szegények etetését. Sőt, még az állam cselédjei se mind hivatalosak oda, a tanítók, tanárok még a macskaasztalnál se kaptak helyet. De ez talán azért van, örök tanítómestere a világnak, mert már akkor is ez volt a rend, mikor te a földön jártál. Akkor is a vámosok ettek nagykanállal, te pedig tizenharmadmagaddal árva kalászt szedegettél a tarlón, és szent tenyereddel örölted ki belőle a sovány búzaszemet. Ebben hát meg lehet nyugodni most is. De mi oka lehet annak, hogy ahol az egyik ember semmit se kapott, ott a másiknak százezer, a harmadiknak tízszázezer, a negyediknek százszázezer jutott, s ezek csak olyan csiribiri tekintetes és nagyságos urak! A méltóságosak többször tízmilliókat kaptak, ki harmincat, ki negyvenet, kinek hányat vetett a kockája. Pedig ezek csak a mezei hadak, a vidéki méltóságosok! Hát az igaziak akkor mit kaphattak, akik ott ülnek a tűz tövében! Tudok olyan tisztelt című hallja kend!-et, aki azt mondja, hogy neki a tízesztendei fizetése nem megy annyira!

Édes Jézuskám, azt, kérem, te éppen úgy nem tudod, mennyi az a százmillió, mint ahogy én nem tudom. De ahogy én téged ismerlek, az nem lehetett a te akaratoddal, hogy az éhesek kapják a kifli végét és a jóllakottak kapják a nagy, fehér kalácscipókat. Te, akinek a három királyok arannyal, tömjénnel és mirhával hódoltak, nem tehetél olyan igazságtalan osztályt, hogy azoknak jusson a karácsonyi tallér, akit a címek tömjéne udvarol körül, a többieknek pedig jusson a mirha karácsonyi főzeléknek. Itt a te tudtod nélkül történt valami hiba, amit nem lehet szó nélkül hagyni. Tedd B-listára az expeditorodat, Jézuskám, vagy vezeklésül adj neki más szolgálati beosztást. Például küldd le a földre, nem szorosan vett közigazgatási alkalmazottnak. Akkor majd ő is megtudja, hány a nyolc.

Csókolja a gömbölyű térdecskédet:

Átokházi Lőrinc.

(1925)

LEVÉL JAPÁNBA

Testvérem, a Fölkelő Nap országában, nem tudom, eljut-e hozzád ez a levél, amelyet a Lenyugvó Nap fia lebbent feléd. Hiszen Hyogo és Kyoto határán nincsen többé vasút, amelyik elvigye a levelet, nincs posta, amelyik megkeresse a címzettet és nem is tudom, milyen címet kellene írni a borítékra. Régen volt, mikor itt jártál felénk és mint a messzi Kelet mindenre kíváncsi vándora, benéztél ide is, a könyvek kriptájába, magad is bibliotekárius Nippon földjén, Kinosokában, könyvek és virágok barátja. A nevedet rég elfelejtettem azóta, furcsa betűidet a vendégkönyvben nem tudom elolvasni, csak barna, ragyogó szemedre emlékszem, amely bentülő és fénytelen volt a kerek pápaszem alatt - a könyvtáros szemek hamar hervadnak keleten és nyugaton - és sárga kis kezedre, ahogy fölvetted az asztalomról a Kokoro német fordítását és aláhúztál benne egy, egyetlenegy mondatot. Ezt:

- Csak törvény van a világon és semmi más nincs, csak a törvény.

Erre emlékeztetlek most, szegény testvérem, aki talán elégett könyvesházad kormos üszkein állsz, talán az asszonyodat siratod, aki a tűzhalál elől a halál vizébe menekült, talán gyermeked után sóhajtasz, aki néped hite szerint a Lélek-folyó száraz medrében játszik már apró kísértetes kavicsokkal, amelyek nem vetnek árnyat - de ha mindent elvesztettél is már, amiért érdemes elviselni az életet, bizonyosan filozófus maradtál a halál lábainál is. Mert a könyvek eléghetnek, de a könyvek embere a fejére szálló hamufelhők alól is a bölcs szemével nézi a temetkező világot. Mondhatnám neked, testvérem, hogy ingwa: végzet és akirame: megnyugvás, amely két szó, ahogy Lafcadio Hearn mondja, olyan közönséges és gyakori a te néped mindennapos beszédében, mint a mienkben a „jó”, meg a „rossz”, de én csak arra emlékeztetlek, amire te figyelmeztettél engem:

- Csak törvény van a világon és semmi más nincs, csak a törvény.

Te akkor nem arra a törvényre gondoltál, amit az emberek csinálnak és én sem arra gondolok. Az emberek vízbe írják törvényeiket, és a hullámok elviszik, homokba vésik, és az emberek betemetik őket. Az emberek törvényei tökéletlenek és mulandók, mint az emberek, és akit egyik törvény verpadra hurcol, azt a másik törvény oltárra teszi. Az emberek törvényei játékok, amelyek eltörnek néha még annak a nemzedéknek, a kezén, amelyik csinálta őket, és helyet engednek új játékoknak. Az a törvény, amelyik igazán van és amelyiken kívül nincs más a világon, a teremtés törvénye, a természet törvénye, amely örök, mint aki hozta.

Testvérem, te ismered a te szigethazád történetét és jobban tudod, mint én, hogy ősidők óta örök mozgásban van Dai Nippon földje, mert két démon rengeti szüntelenül: a tűz meg a víz. A te hazádban százhatvan esztendő óta statisztikát vezetnek a földrengésről és ez a statisztika azt mondja, hogy a te hazád területén mindennap négyszer rázkódik meg a föld. Szent hegyetek tüze és tengeretek szökőárja sokszor pusztította már el napfényes városaitokat és mosolygó kertjeiteket, de emberáldozatoknak olyan hekatombáit nem találni a régi krónikákban, mint amilyeneket följegyezt a modern történetírás. A régi Japán alkalmazkodott a japán föld természetéhez: házai, palotái, templomai fából és bambuszból készültek, s ha sokszor összedőltek is, mint a kártyavár, halkan omoltak össze és nem váltak lakóik kriptájává. Az új Japán megtagadta a Kelet törvényét, és kőbe öltözött, mint a távol Nyugat, amelynek csodáit mohón tette magáévá. Az álmok országának virágvárosaiból nagy, komoly kővárosok lettek, mint gyermeklelkű fiaiból európai katonák, diplomaták, tőkés és proletárok. A boldog kis szigetországból, ahová a Nyugat fáradt költői elandalító motívumokért jártak, világhatalom lett, minden fényével és átkával ennek a méltóságnak. Az az ország, amelynek nyugatra tévedt gyermekeit félszázaddal ezelőtt még utálkozó kíváncsisággal nézték az európai metropolisokban,

mint egzotikus állatokat szokás, főhelyre jutott a népek asztalánál, megszerezve magának a világ becsülését és a versengő nagyhatalmak hízelkedését, amely a rettegés álarca. És mikor a megbomlott világban jóformán maga maradt erősnek és egészségesnek, íme most már másodszor hasad meg alatta az anyaföld, s egyik sebe még be se gyógyul, mikor már másik reped rajta. S ki tudja, a két démon, a tűz és víz mikor taszítja bele az egyre nyiladozó pokoli dágványba az egész világhatalmat kővárosaival, vasútjaival, alagútjaival, kaszárnyaival, parlamentjével, minden európai kultúrájával együtt, hogy amit meghagy belőle, szegény és szánandó kis néptörzssé legyen az irgalom portáján és koldus-kenyerén?

Szegény testvérem, Te az európai kultúra embere vagy, és nem hiszel néped ősi kultuszában, amely primitív és szegényes dogmatikájú: abban áll az egész, hogy a holtak halhatatlanok, lelkeik körülbegnek bennünket és tiszteletünket érdemlik, mert ők igazgatják tévelygő életünket. Te modern ember vagy, túl a nagyapáid shinto vallásán, és most mégis meg kell hallanod az ősök riadó parancsát a Fudzsijama dübörgésében, a tájfun tombolásában és a tengerár mennydörgésében:

- Csak törvény van a világon, és semmi más nincs, csak a törvény. És halála a Keletnek és halála a Nyugatnak, ha elszakad a számára adott törvénytől, és a nem neki szabottat teszi a maga törvényévé.

(1925)

NAGY HEDZSRA-FUTÁS VÁROSUNKBAN

Egy szóval se mondom, hogy a marokkói háború nem a civilizáció küzdelme a barbársággal. Hiszen bizonyosan Marius is ezt mondta, mikor Iugurtha alól kirántotta a tevebőrt. Scipió is a civilizáció nevében hányatta szét Karthágót. De tán már a hosszú fejű ősemlék is ezen a jusszon verte agyon a kurta fejű ősemléket az El-Rif barlangjaiban.

- Hohó, bruder, mit hadakszol te azzal a barbár kőbaltával! Hát nem látod, hogy én téged bronzbaltával ütlek vakszemen? Hja, komám, ez a civilizáció!

Vagy tessék csak rá visszaemlékezni, hogy szerezte meg Herkules a Heszperidák aranyalmáit éppen azon a tájon, ahol most Abd el Krim játszik Iugurthát. (No, a francia marsalok nemigen játszanak Mariust.) Abban az időben az Atlasz nevű titán tartotta ott a vállán az eget, akiről Herkules mindjárt kinézte, hogy nagyon együgyű barbár. Megkérte, hogy lopja el neki a sárkányok kertjéből az aranyalmákat, ő majd addig állja helyette az égtartó posztot. Mikor aztán a jámbor óriás megjött a Heszperidák gyümölcseivel, a ravasz görög azt mondta neki, hogy csak addig váltsa föl, míg ő hazaszalad vánkösért, hogy az ég ne nyomja olyan nagyon a vállát. Azzal fogta az aranyalmákat, és még most is hozza a vánkost, az afrikai óriás pedig kővé vált kínjában.

Ez már csak civilizáció volt, a vak is láthatja. S ami illendő *casus belli*²³ volt Mauritániában görögnek, rómainak, vandálnak, arabnak, azt meg kell adni a franciának is.

Csak hogy azért én mindig úgy olvasom az arab-francia háború híreit, hogy az egy kicsit - polgárháború is, hogy nem ver az Isten bottal. Jó őneki arra a puska is. Az a puska lövöldözi most meg a franciákat, ami hat esztendővel ezelőtt Szegeden a francia gloire-t képviselte.

Hiszen nem mondom, reprezentálta azt itt más is. Franchet d'Esperay urat kétszer is itt láttuk azzal a bizonyos lovaglőostorral, de itt csak egy Massenet-áriát kísért a suhogásával. Megismertük Charpy tábornok urat, mint bronzból öntött szép férfit, Gondrecourt tábornok urat, mint nagyszerű diplomatát, aki úgy tudta keverni a kártyát, hogy mindenki vesztett, aki leült vele játszani, és de Tournadre tábornok urat, aki könyvet készült írni a magyarokról. Boblet ezredes úrra is emlékszünk még, akinek, mikor megmutattam azt a nagy francia-kínai szótárt, amit Napóleon rendeletére készített a francia akadémia, csodálkozva csóválta meg a fejét:

- Nem is tudtam, hogy Napóleon Kínát is meg akarta hódítani.

Ebből látható, hogy az ezredes úr igazi katona volt. Még egy szótárt se tudott úgy elképzelni, hogy annak hódítás ne legyen a célja.

De azért, ne vegyék rossz néven a francia hadvezérek, a mi szemünkben mégse ők reprezentálták a francia gloire-t, hanem a hadi népeik. Voltak azok közt madagaszkári kovák, újkaledóniai pápuák, akiknek az öregapja tán még emberhúst evett, fülígszáj mandarák, a Csád-tó mellől, dzsoloffok Szenegambiából és olyan valóságos szerecsenek Szudánból, hogy azok tán mindennap subickkal kenekedtek.

Ezek mind arra valók voltak, hogy megijedjünk tőlük, de hát mink nem vagyunk ijedős emberek. Nem telt bele két-három hónap, mikor Afrika gyermekei már megkötötték a békét a szittyákkal, különösen a női nemen levőkkel. Lehetett látni olyan alsóvárosi hajadont, aki mandingó néger oldalán ment a vecsernyére. No nem kell azért semmi rosszat gondolni,

²³ *casus belli* - háborús ok; ürügy a hadüzenetre

utánuk kattyogtak az öregek is, Pali bácsi, meg Mari néni - valahol a limlomjaim közt fotográfia is van róluk. A nyelvkülönbség nem sok bajt csinált, a fiatalok mindenütt könnyen megértik egymást, ha keleti akadémiát nem végeztek is. A feketékre különben is sokkal gyorsabban ragadt magyar szó, mint például a magyar ezredek osztrák tábornokaira. Magam hallottam egyszer, mikor az udvarunkon a levelet író madagaszkári néger rákurjantott a házmester gyerekeire, akiknek a labdája ráesett a tintatartóra:

- Fene pofatok!

A gyerekek szétugrottak, de a másik percben a malgassz már az ölébe szedte őket és tömte beléjük a kincstári csokoládét. Nekem meg négy ördögfióknak a fotográfiáját mutogatta, akikhez ő formált apai juszt mint öreg ördög. Akkor kapta a képet hazulról, Antananarivóból vagy honnan. Az bizonyos, hogy az öreg ördögnek hullott a könnye, míg a szájával rávigyorgott a fiók-ördögökre.

Szóval az afrikai ördögöktől, akik francia kommandóra sorakoztak, nem ijedtünk meg. Hiszen éppen olyan szegény ördögöknek látszottak, mint mink vagyunk, s mikor a Csányi Agó kocsmájában megszédítette őket a buckai, s egy kis fejbeverésbe keveredtek a fehér franciákkal, akkor arról is meggyőződünk, hogy a fekete embernek is piros a vére.

Volt azonban egy fajtája a színes franciának, akitől mindig végigborsódzott az ember hátán a hideg: ezek pedig az Abd el Krim honfitársai voltak. Mondtuk őket araboknak, kabiloknak, berbereknek, móroknak, sőt a tudósabbak törököknek is, de leginkább csak úgy hívták őket, hogy: szpáhik.

Kint tanyáztak a határban, Szatymaz és Sándorfalva felé, ahol elég otthon érezték magukat, ami a homokot illeti. Ők vontak kordont Szeged körül a vörösök ellen, a városba csak parádés alkalomra hozták be őket. Egyszer, mikor Franchet d'Esperay itt járt, nagy triumfust rendeztek neki a korzón, ágyúkkal, tankokkal, minden fegyvernem felvonulásával, akkor fő attrakciónak elsaséroztatták a szegediek előtt a szpáhikat is, kincseket érő apró lovaikon, ahol kényesen ültek a magas kápájú nyergekben, lengő fehér burnuszukban, lobogó piros övszalagjukkal. Nincs az a mozi, ahol ilyen festői beduinokat lehetne látni. Csakhogy a moziban nem rontja meg a műélvezetet az a gondolat, hogy ezek a villogó szemű, szép fekete daliák holnap reggelre elvághatják a torkunkat, ha arra kapnak parancsot. Nem olyan fiúknak látszottak, akik kétszer mondatnák maguknak az ilyesmit.

- Ezek a legszebb francia katonák - kérkedtek a francia tábornokok a mi urainknak, akiket meghívtak a cirkuszbá.

De azért akármilyen büszkék voltak a franciák a kabiljaikra, a városba mégse eresztették be őket, akár minket féltettek tőlük, akár magukat. Legfőljebb egykét városszéli duttyánban tanulmányozhatták az európai civilizációt, de oda ilyenkor fehér franciának nem volt tanácsos a lábát betenni. Vert róla a hír, hogy egyszer egy bretagne-i legényt szíven szúrtak az afrikaiak, de a franciák azt mondták rá, úgy kellett neki, minek ment oda, és nem indítottak vizsgálatot, mert abból még nagyobb baj lett volna. Úgy kezelték a kabilokat, mint a hímes tojást, a belső dolgaikba nem avatkoztak, a hazai szokásaikban nem háborgatták őket, az ősi ünnepeiket ülheték, ahogy akarták, a franciák jó képet vágtak mindenhez.

Egyszer híre szaladt a városban, hogy a szpáhik nagy cirkuszt rendeznek a lóversenytéren, de most nem francia parancsra, hanem a maguk multságára, szabad a bemenet mindenkinek.

Ott volt az egész város, magam is kimentem szájtátónak.

Felejthetetlen kép volt, mintha Doré illusztrációi elevenedtek volna Szaladdin szultán arabjaivá. Szerteszéjjel kis fehér sátorok a zöld gyepen, előttük nagy máglyatüzek lobognak,

az egyiknél nyárson sütik az egész birkát, a másikon marékkal hányják a rotyogó zsírba a két tenyér közt gilisztává nyújtott tésztát, amit rögtön ki is horgásznak belőle favillával és barátságosan beletömöködnék a szádba, mert ezt így kívánja az arab vendégszeretet. A tisztesség meg azt kívánja, hogy noha a tenyér piszkos és a giliszta sütős, vedd neki palástul a gyomrodat, és csak mikor már lent van, akkor mondd neki, hogy „ott egyen meg a fene, ahol vagy”. De akkor is neved, mert itt ma az a törvény. Nevetve táncolják a kabilok a tűz körül a kardtáncot, nevetve lövik át a pisztolyaikból a levegőbe feldobott réz-soukat és nevetve durrogatják a puskát, amint százával körülnyargalják a sátermezőt a szélfogantotta paripáikon, míg piros, fehér, sárga, kék, zöld selyemcafrangjaik libegve úsznak utánuk. Ezalatt pedig szüntelen nyekeregnek, sívítanak, üvöltenek, csattognak, csengenek, vonyítanak, bőgnek azok a zeneszerszámok, amelyekből kikerekedik az afrikai szimfonikus zene.

Ahogy ott kóválygok a forgatagban, és nézem a francia városkormányzó tábornokot, hogy milyen keservesen nevet, mikor már a harmadik sátor előtt égeti össze a száját a zsírban sült gilisztával, odavágódik hozzám a testvér. A testvér Ujlaki Antal volt, sokunknak drága jó barátja, szerkesztője a szegedi *Friss Újság*-nak és tulajdonosa a Medzsidiye-rendnek. Azóta szegény a mennyországban nyomozza a szenzációkat, és mikor annak a kapujába fölérkezett, bizonyosan azzal akaszkodott a Szent Péter slafrokjának a gombjába:

- Testvér, valami újságot az öreg Ujlaki bácsinak!

Nem bírtam előle menekülni, pedig siettemben egy bográcsba is beleléptem.

- Testvér, magyarázd el nekem, mi van itt?

- Tudja a hóhér, Tónikám.

- Hát te mit írsz róla holnapra a *Napló*-ba?

- Semmit.

- Könnyű neked, testvér, mert te uraknak írod az újságot. De a *Friss Újság* közönsége ezt el nem engedi. Segíts már, testvér, az öreg Ujlaki bácsin.

Hiába bizonykodtam neki, hogy fogalmam sincs róla, mi leli a szpáhikat, nem bírtam tőle szabadulni. Utoljára tréfára fogtam a dolgot.

- Mégis furcsa, öreg, hogy te vagy a Medzsidiye-rend tulajdonosa és még csak azt se tudod, hogy ma van a hedzsra.

- Mi az a hedzsra, testvér? De bizisten odaadom neked egy napra a Medzsidiye-rendet, ha írást adsz róla.

- Hát a próféta futása Mekkából Medinába. Annak az emlékére futkároznak most ilyen ész nélkül a szpáhik.

- De hát nem mind fut, testvér - esett gondba Tóni. - Nézd, az a hosszú fehér inges öreg szerecsen milyen jóízűt alszik a sátor előtt.

- Hát persze - mondom -, ha te annyit szaladtál volna, te is aludnál. Az az öregúr az algíri főmufti, az Algírtól egész idáig szaladt.

Ezzel aztán meg is szabadultam, mert valami jókedvű beduin derékra kapta a testvért, és igyekezett neki nyárson sült birkafejjel is emlékezetesebbé tenni a kabil farsangot.

Másnap reggel, ahogy átnéztem a szegedi lapokat, a *Friss Újság*-ban az első cím, amin megakad a szemem: Nagy hedzsra-futás városunkban. Benne volt abban a Mohamed futása is, meg az algíri főmufti is, de még az is, hogy a tiszteletreméltó főpap nagy elismeréssel

nyilatkozott Szegedről, és megígérte, hogyha Allah élteti, akkor szüretre is lejön, de már akkor teveháton.

Bolondság, bolondság, de azért mégis a testvérnek volt igaza, mert aznap a *Friss Újság* az utolsó számig elkelt. És mikor estefelé a francia cenzorral találkoztam, aki mindennap lefordította a szegedi lapokat a városhatósoknak, az is azt kérdezte tőlem, hogy olvastam-e a *Friss Újság*-ot.

- A hedzsra-futást? - mosolyodtam el. - Igen, olvastam.

- Nagyon érdekes cikk volt - bólintott a francia cenzor. - Kár, hogy nem az önök lapjában volt. A tábornok úr is igen örült neki, mert ő is csak ebből tudta meg, hogy micsoda ünnepük volt tegnap az araboknak.

No, azóta már Marokkóban is megérték a tábornokok egy-két hedzsra-futást. Csakhogy most nem az arabok szaladtak.

(1925)

MARÁN ATHA...

Nizán hava volt s a pátriárkák földjének áldott határai közt teljes pompáját kinyitotta már a tavasz. A mezők liliomaitól lilák a hegyoldalak, játszó zergék a sziklák kiszögellésein, turbékoló gerlicék a pálmák tenyérlevelei alatt. Csupa szín és csupa illat a világ, mikor az Ember Fia bevonult a szent városba a bethfagéi úton, a nap és a hódolat kettős izzásában. „Felette számos nép pedig beteríté köntöseivel az utat; egyebek pedig ágakat vágának a fákról és elhinték az útra. A seregek pedig, amelyek előzik és követik vala őt, kiáltanak, mondván: Hozsanna Dávid fiának, áldott, ki az Úr nevében jó. Marán Atha... a mi Urunk jó” - ahogy a virágvasárnap evangéliumi szakasza mondja.

Hadüzenet volt, ahogy Papini írja. S az új király alighogy bevonult városába, megadta a jelt a rohamra: kikorbácsolta a templomból azokat, akik üzletet csináltak az Istenből...

*

A pászkák ünnepének előkészületeitől zúgott a város, mint a méhkas. Fáradt vándorok és szíves vendégbarátok nyüzsögtek az utcákon. Lefátyolozott asszonyok tolongtak az árusoknál és pénzváltóknál, vidám gyerekek kiabáltak pajkos szavakat a fekete hajcsárok után, akik itatni hajtották szomjas tevéiket. Felcsillant egy-egy ércsisak, kiragyogott a tömeg fölött egy-egy római pilum hegye: légionáriusok nyitottak utat a fejedelmi ház valamelyik tagjának, aki gyaloghintójából bámészan felejtkezett rá a szokatlan sürgés-forgásra. Mindenki befelé tolongott, csak a betlehemi úton haladt kifelé a városból egy különös menet. Elöl Pilátus mogorva zsoldosai, aztán az Ember Fia, ostortól vérző vállán a szégyen fájával, mögötte néhány előkelőség az írástudók és vének közül, s körülöttük nyiháرزott a nagyvárosok halhatatlan csöcseléke.

Szájtató parasztok, akik a környék falvaiból az utolsó órában siettek a templomba, csak futtában váltottak szót az ünneprontókkal.

- Ki ez a boldogtalan?
- A galileai Jézus, a názáreti ács fia.
- Hová vizitek?
- A Koponyák hegyére.
- Mit vétett ez az ember?
- Megrontotta a törvényt. Isten fiának mondta magát.
- Akkor méltó a halálra. De békesség veletek, mert szólnak már a templom kürtjei, s a főpap mindjárt vérét veszi a báránynak, hogy beteljesedjen a törvény.

S abban az órában, amelyben Kaifás a tubák harsogása közben meglocsolta az áldozati állat vérével az oltárt, hogy eleget tegyen az ódon törvénynek, az Ember Fiának vére megszentelte az új törvényt.

*

Az Ember Fia valóban megrontotta a törvényt, amelyet Káin zuhanó botja vérrel írt az emberek számára, akár a tudatlanság szomorú barlangjaiban laktak, akár a civilizáció napragyogásában. Ha az ember istene térdét akarta átkulcsolni kezével, előbb mindig vérbe mártotta azt. A hellén csakúgy, mint a zsidó, a római csakúgy, mint az ázsiai sivatagok nomádja. A zordon és mosolygó istenek egyformán vért szomjaztak, hol fekete tulokét, hol fehér ménét,

hol szelíd gerlicéét, hol virágtiszta hajadonét. A vérontás volt uralkodó törvény a földi élet zűrzavarában, és vérszaga volt az imádságnak, amely az ég ablakain kopogtatott. A földkerekség egy óriás áldozati tál volt, amelyből szüntelenül vérpára gomolygott a csillagokra. Az ember a teremtés kezdetétől érezte, hogy a vér különös folyadék és minden útját és minden igyekezetét vérrel szentelte meg - a más vérivel.

Az Ember Fia megrontotta az ódon törvényt, a vér komor és kegyetlen törvényét, amikor az emberek fiai közül elsőnek nevezte magát az Isten fiának. Nem a hetedízíglén bosszút álló, hanem a hetvenedízíglén áldást osztogató, nem a kegyetlen, hanem az irgalmas Isten elsőszülöttinek, akinek saját szavai szerint testvére az egész világ: a koldus, a vámszedő, a bukott nő, az útonálló, az írástudó, a pogány, a barbár, mindenki. Az ő egyistensége nem a korlátolt faji önzés könyörtelen despotája, hanem az egész világ szelíd atyja. Nem szemforgatás kell neki, meg kapordézma, nem vérrel belocsolt oltár és lelketlen cerimónia, hanem belső jóság, amelyben széppé mosódnak még a gyarlóságok is. Nem az összekulcsolt kezét mondja áldottnak, hanem a nyílt szívet, nem a világ hatalmasainak ígéri az üdvösséget, hanem a békességeseknek, nem a farizeusok és szadduceusok dogmáit adja alaptörvényül minden időknek, hanem azt az együgyű, mennyeien tiszta szeretetet, amely nem ismer különbséget ember és ember közt.

Az Ember Fia új törvényt hozott, de a régi törvény szerint életét adta érte. Vérét ontotta azért, hogy ő legyen az utolsó véres áldozat, hogy halálával eltörölje a vérontás törvényét, s feltámadásával kezdetét vegye az új törvény, a békesség és szeretet törvénye.

Olyan áldozat volt, hogy meghasadt bele az ég, könny permetezett az angyalok szeméből, tán naprendszerünkön túl még az Atair lángjai is elsápadtak bele - de az esemény hulláma talán már Antiokheia faláig se jutott el. És Rómában tovább is rabszolgák húsával hizlalták a cézároknak asztalára szánt halakat, és talán valahol az Imaus hegyeiben akkor nyitották meg nevetlen barbárok azt a bányát, amelyből vasat kovácsoltak az Imperium Romanumot megdőntő görbe szabványokhoz, és talán Afrika vadonaiban akkor faragott magának valami groteszk szörnyeteget az ember, amit förtelmes orgiák közt istenének fogadott.

*

Azóta pedig eltelt majdnem kétezer év, és a „felette számos népek” ott állanak a világ minden útjain, akár magyar kisajtók előtt visznek azok el, akár messzi palotás városok gyárkapui előtt; állanak a halványan zöldellő búzamezők szélében és a bányák fekete szájában; állanak a Heszperidák narancsos kertjeinek garádjában és korallszigetek parti fővényén, északi havas fenyérek és trópusi erdők sátraiban. És a felette számos népek mindenütt készek levetni a rongyokat, amelyeket a pribék esztendők még le nem szaggattak róluk, és szőnyegül teríteni annak lábai elé, aki áldott, mert az Úr nevében jő...

Ki lesz az, merről jő, mikor jő? A lehajtott fejű nemzetek némasága túlharsogja a szuronyok csengését, a pénzváltók érceinek csörgését, a világ diktátorainak lármás parancsait: ki lesz és merről jő az Isten fia, akinek meg kell váltania a világot? Nem úgy, mint akkor, mikor ő volt a megköpdösött és meggyalázott, a szégyenoszlaphoz kötött és megkorbácsolt, az arcul vert és tövissel koszorúzott, a kínhalálra ítélt és kínok közt ecettel és epével itatott. Most az emberiség az arcul vert és megköpdösött, a kifosztott és megmeztelenített, most az váltja meg az emberiséget, amelyért egykor életét adta az Isten, aki leveszi ennek a tíz-egynéhány esztendőnek a keresztfájáról, amelyre rászegezte a Gonoszság és Ostobaság s amelyen még mindig őrizi a Kapzsiság és a Gyűlölet, szüntelen kockát vetvén az Igaznak ruháira.

Ki lesz és merről jő és hogyan jő? Ó, mennyiszer vártuk az utolsó igazi húsvét óta a mindentől elzártság és semmit nem látás sötét tárnáiban, és hány árnyékokra villantottuk rá hiába a remény

kis bányamécsesét: talán ez lesz, talán ez lesz! Egyik se ő volt, egyik se az Isten fia, aki az Úr nevében jő. Nem jött a tengerek sötét vizeiből, és nem jött a vérrel pirosra festett kontinensek felhasogatott régióiból. Hiába vártuk a hadvezérek közül, akik egy kézlegyintésükkel az ágyúk ezreit ugattatták és temetővé tették e szomorú planétát egyik sarkától a másikig, és tömegsírok fekete gyöngysorával díszítették két világrész nyakát. A hadvezéreknek se győzelme, se veresége nem volt akkora, hogy a poklokból elszabadult háború belehalhatott volna. Hiába vártuk az Isten kegyelméből való államfők közül és hiába vártuk a misera plebsből.²⁴ se a trónok, se a csatornák meg nem adták. Csak csalódást hozott a nyugati evangélista, aki új evangéliumot hirdetett a világ minden népeinek, egyformán meghíván az élet aranyasztalához a legnagyobbakat és legkisebbeket. És nem az Isten nevében jött a keleti őrző próféta, aki a föld hatalmasainak vérével szentelte be azokat, akik hittek benne, és a mennyország földre szállását ígerte meg azoknak, akiket nem küldött oda s akik idelent maradtak temetni ezer év tradícióit.

Tizenkét esztendő óta várnak a felette sok népek és azóta nem jött a megváltó se a tarszoszi, se a kafarnaumi úton, nem vált be se az ex oriente, se az ex occidente lux.²⁵ Sugártalan az egész földkerekség, mint a pokol, a legszelídebb fuvallat is csak a gyehenna kék lángjait lobogtatja meg, minden csöpp vér, minden csöpp könny és verejték csak a háború potrohát dagasztja tovább, amely nem szűnt meg azzal, hogy sárkányfogakat hintettek el a békeszerződések fehér lapjaira. Az Atreidák végzete ránehezedett az egész világra, beleszívódott az emberiség csontjába és velejébe, mint az átok, és senki fél-jószándéka eddig nem bírt vele.

Ki lesz az az egész ember, homlokán a magasságbéli jegyével, aki biztos kezet emel az apokaliptikus fenevadra, amely tömérdek testével végiggyűrűzte az egész világot? Magasból cikázik le, mint Isten angyala, vagy a mélységből pattan ki, mint ragyogó geodémon? A diplomácia számárhátán jön-e, vagy az elemek erejével? Királyi palástban-e vagy zubbonyban? Akárhogy jön, a felette számos népnek ő lesz az Úr, a Legnagyobb, az Isten fia, aki emberszíveknek eléje terített bíborszőnyegén vonul be nem a történelmi halhatatlanság délibáb-templomába, hanem annak az egyetlen percnak örökkévalóságába, mikor minden ember örül a föld kerekén.

(1926)

²⁴ *misera plebs* - nyomorult nép

²⁵ *ex oriente... ex occidente lux* - keletről... nyugatról jövő fény

TERTILLA

Tertilla: az olvasó valószínűleg sohase hallotta ezt a nevet. Én se hallottam soha, aki ezt a gyászjelentést írom Tertilláról, a Csendes-óceán kis szigetéről, amely a többi világhoz képest csak akkora volt, mint ennek a mondatnak a végén a pont. Most már ekkora sincs. Tertilla, a legnagyobb vízszivatag legparányibb pontja, amelyet talán még a kartográfusok se tartottak számon az emberek világában, Tertilla, aminek a neve Catullus vagy Propertius valamelyik aranyhajú kedvesére emlékeztet, Tertilla elveszett. Tűzhányó tört ki rajta, az először lávát okádott, aztán szétrobbant, mint egy kozmikus gránát, s a sziget nem volt többé. Angol hajók, amelyek a polinéziai vizeket járván, fel szokták keresni a föld e parányi foltját, mert tudták róla, hogy beteg szívek gyógyítására való füvet terem, egyszer csak nem találták Tertillát. Úgy eltűnt a vizek színéről, mintha csak az a rettenetes cethal nyelte volna el, amelyről olyan szép meséket tudnak a szigettenger jámbor kannibáljai - még a mélységmérő se tud a romjaira találni. S azt se tudni, tulajdonképp mikor veszett el, hetekkel-e, hónapokkal ezelőtt-e ez a furcsa kis sziget, amelyikről senki se tudott, míg megvolt, s íme, hogy elveszett, még fotográfíát is közöl az angol újság arról, ami megmaradt belőle. Ez nem nagyon sok, mindössze egy elégett mangrove fának a koronája, amelyet azon a tájon halászott ki a vízből egy kóborló schooner. Onnan gondolják, hogy Tertilla hagyatéka lehet, mert az ágak közt egy gyámoltalan kengurufiók bújt meg, összemelegedve egy szelídre éhezett erszényes farkassal.

Arról nem olvasok, hogy vesztek-e el pótolhatatlan értékek a sose hallott nevű szigettel, de az nem nagyon valószínű. A természetben semmi se pótolhatatlan, nem egy kis sziget, maga az egész föld se az, s ha egyszer eónok múltán kiesik a csillagvilágok tejútjából az egész naprendszer, a kozmosz nem lesz vele se kisebb, se kevesebbet érő. Éppen azért furcsa, hogy az én magyar szemem megakadt a Tertilla katasztrófáján. Mi közöm nekem hozzá, akinek árva és szegény fajtáját az se tehetné árvábbá és szegényebbé, ha a föld fele leszakadt volna is a glóbusról és beleveszett volna a világűrbe? Hát akkor mit szánjam én azt a csöpp kis hamut, amely gazdátlanul beleveszett az óceánba, s annyi kárt nem vallott vele senki, mint egy leesett falevéllal?

Éppen azért érzem én Tertillát az én hazám testvérének, mert magányos volt a vizek vadonában, és nem tartották nyilván még a térképcsinálók se addig, míg megvolt.

Az én hazámban évtizedeken keresztül remegett a föld és fortyogott alatta a lávakatlan, anélkül hogy valaki féltette volna, vagy hogy bolondnak ne mondták volna, aki félti, és meg ne kövezték volna, aki prognózist csinál róla a magyar világnak. És mikor a vulkán kitört, és ezer esztendő építései összeomlottak, amit vulkán és tengerrengés meghagyott, azt addig temette a vízár, míg nem maradt belőle más, mint néhány úszkáló omladék és azokon marakodó vadak, akik vadabbak és kegyetlenebbek, mint Óceánia kannibáljai. Kiélve, megnyúzva, szétszaggatva voltunk már máskor is, de soha erkölcsileg ennyire lezüllve. A tatárjárás után csak egy magyart kellett hóhérpallossal négyfelé vágni, azért, mert emberhúst mért - hol lehetne elegendő hóhért kapni, ha mindenkit így akarnának büntetni, aki magyar tíz-tizenkét esztendő óta embervadászatban és emberhúskimérésben bűnös volt? Ez alatt az idő alatt Dante poklának minden köreit bejártuk, és most már a legfenéken sistergünk. Már mindnyájan megállapítottuk egymásról, hogy rablógyilkosok vagyunk, és nincs már köztünk senki, aki vagy az egyik listán, vagy a másikon akasztófára ne lett volna ítélve. Már mindenki le van leplezve, már mindenkiről mindnyájan tudjuk, hogy egy szájjal fűjt hideget, meleget, már mindenkiről megállapítottuk, hogy írt egy levelet, amit később megbánt. Már mindenkinek van barátja, akitől elfordítja a fejét az utcán, anélkül, hogy meg tudná mondani, miért, és már mindenki beszüntette valakinek a köszönést, anélkül, hogy okát tudná adni. Már nincs család,

ahol vagy egyszer, vagy másszor ne kellett volna valakit féltetni; már nincs hivatal, ahol kenyeres pajtások vésztörvénytörvényt ne ültek volna egymás fölött; már nincs iskola, ahol ártatlan gyerekek rá ne sütötték volna a bélyeget egymás homlokára: a te apád gazember! Sajtó, művészet, tudomány, templom, minden forrás, ahová a lelkek szomjú nyájai inni járnak, meg van mérgezve és be van undokítva. A sárkányfogak, amelyekből gyűlöleterdő sarjad fel még az unokáink átkául is, már el vannak vetve, be is boronálva. Mi van még hátra? Nem volna-e már ideje kegyelmet adnunk egymásnak, az úszkáló, ingó-rengő, bukdácsoló romokon, nem hazafiságból, nem keresztényi szeretetből, nem lírai motívumok alapján, hanem merő cudar önzésből, okosságból: önmagunkért. Égő erdők füves tisztásán, elöntött rét partos szigetén, a halál torkában összefüvő erdők, mezők oktalan vada: egy ezeréves nemzet fiaiban nincs annyi életösztön, mint amennyi Tertillában volt, a kengurukölyökben és a farkasban. S ezért nem lesz az emberiség óceánjában egy irgalmas schooner, amely fölszedjen és kimentsen bennünket a pusztulásból.

...Nézem a tertillai képet, és reménytelenül gondolkodom rá, hogy ez a rettenetes egyedüllét a földtekén, ez a sehova nem tartozás, ez az önmagunktól való elkülönülés: ez lesz a mi végzetünk, ez lesz a halála a mi magános tengerszigetünknek. Csak ezért pusztíthatott így el az erőszak tűzhányója ezeréves építéseket, s csak ezért omolhatnak feneketlen mélységekbe még a katasztrófa elcsendesedése után is a maradék pillérek, mert nem jelentenek senkinek semmit, mert barátnak nem vagyunk nagyon fontosak, s mert ellenségnek csak önmagunk számára vagyunk félelmesek. S félek, a mi sorsunk szomorúbb lesz még Tertilláénál is. Ki tudja, ha mi egyszer mai megcsönkultságunkban világremegtető robbanás nélkül, csak úgy halkan belemerülünk a halál vizeibe, és összezsápolnak felettünk a habparipák, lesz-e mi irántunk a földön csak annyi részvét is, amennyi az elsüllyedt szigetnek jutott? Föl fogja-e valaki fedezni, hogy milyen gyógyító füvet tudott teremni ez az ismeretlen sziget, és bejegyzik-e az emberiség veszteséglistájába, hogy az emberiség diadémjából kiesett egy drágakő, amely, ha vigyáztak volna rá, beleragyoghatta volna magát az örökkévalóságba, amire minden nép hivatott?

Nem tudom, nem tudom. Nem mindenből lesz Pompeji, amit elborít a hamu. Sokkal több az olyan temető, amelyet csak akkor ismernek föl, amikor fölszántják búzaföldnek és kihajigálják belőle a csontokat. S a föld, ó, a föld mindig közömbös volt, a föld sohase kereste, hogy milyen nép számára termi a kenyeret, mint ahogy a tengernek mindig mindegy volt, kinek a hajóit ringatja...

(1926)

ÉDES KICSI JÉZUS...

Édes kicsi Jézus, aki tapsikolva kérdezzeted az angyalfiókákat, behintették-e már gyöngymorzsával a tejutat, amelyiken az égi mezőkről letipegsz a földre, drága kicsi Jézus, szabad-e havas fejjel és hamus szívvel elejbed borulni, és kis inged szélét megcsókolva arra kérni, várj még egy kicsinyég, mielőtt betündöklenéd egy éjszakára ezt a szomorú, süket és sötét földkereket?

Édes kicsi Jézus, talán te vagy az utolsó gyermek Isten teremtett világán, aki hiszel még abban, hogy születésed napja dicsőség mennyben az Istennek, és békesség földön az embernek. Tudod-e, hogy ahová készülsz, nem szelíd róna az legelgető báránnyal, hanem komor vadon, ahol az égből ledobott sátán táborozik parazsas szemű seregével? Hol fogsz itt Betlehemre találni, édes kicsi Jézus, akit az örökkévaló szeretetnek neveznek az íráskok? Rongyos istálló hiszen csak találtatik még a földi tereken, de hol vennéd az embereket, akik tiszta szívvel ereszkedjenek térdre a jászol előtt, ahol a világ világossága mosolyog? Hol vannak a három királyok, akik koronájukat a maguk jószántából levegyék a fejükről és öledbe tegyék játékszernek, és hol vannak a vének és írástudók, akik álmélkodva vallják, hogy bolondság minden ő bölcsességük, és csak az az üdvözítő bölcsesség, amit a te tanulatlan csöpp szád gügyög: szeretet, irgalom, békesség, mit akartok még egyebet?

Édes kicsi Jézus, számot vetettél-e te azzal, hogy ma csak Heródes poroszlói vannak meg az evangéliumokból, ők a világ urai, a Gonoszság, a Rémités, a Kapzsiság, a Gyűlölet, a Gőg, a Bosszú, és nincs e világon Egyiptom, ahol töreik el ne érnének? Tudod-e te azt, hogy aki előtt leborulnak az egek minden erősségei, attól a fölparcellázott földkerekségen mindenütt útlevelet kérnének állig fegyveres marcona emberek, és mint csempészett árut koboznák el tőled a szeretetet, mert tilos beviteli cikk az ma mindenütt, ahol emberek élnek? Tudod-e, hogy téged, magadban csetlő-botló kicsi gyereket senki a karjára nem venne, meg nem etetne, föl nem ruházna, fagyos lábacsákat leheletével senki föl nem melengetné, legföljebb kis inged, a szent legenda varrás nélkül való vászna sikkadna el kézen-közön rólad? Utcák locspocsában ha tévelyegnél, ijedt rebegésed senki meg nem hallaná, elveszne a kevesek tivornyás zajában, akiknek mindennap karácsonyuk van, és a sokak jajgatásában, akiknek könnyfolyását és vérsírását a karácsony se állítja meg. Nagy paloták márványkopogatóin, hasadt ajtók törött kilincsein hiába zörgetnél, sehol be nem eresztenének, mert sehol sem áll a küszöbön a Jóság és Szelídség. A szívekbe hiába kukucskálnál meleg fészek után: az egyikben nyitott torkú kincsesládát látnál; a másokban szerelmi jelvények képét ringatná a sóvár vágy; ebben egy hasáb fáér, amabban egy meleg ruháér; némelyikben bitófáér; sokban a saját koporsójáér, amelyben szeretne már elbújni az élet elől; valamennyiben a mohó kívánságér, hogy legyenek ember testvérei, akiknek ő parancsoljon, akik tőle függenek, akik őelőtte leboruljanak. Csak olyan szívet nem találnál, amelyből a te gödrös, rózsás, szerető orcád integetne ki: nem tudok mást és nem akarok mást, csak szeretni.

...Édes kicsi Jézus, nem érdemel meg téged ez a mi világunk és nem biztonságos miközöttünk a te járáskelésed - mégis nyitassd ki angyalpajtásaiddal az egek aranykapuját, és lebegjetelek le ez nap a vigasztalan földi mezőkre. Nem miértünk, korhadó nemzedékért, amely bűnben fogant és bűnhődésben fog elrothadni. Mi vén fák vagyunk már, akikre hiába harmatoznak az égi magasok, az emberiség boldogsága a mi hasadozott kérgünkön nem fog már kivirágzani. Mi szét fogunk repedezni és porrá morzsolódnunk a nagy viharokban, amelyek mindaddig fogják nyögetni és csikorogtatni az embererdőt, míg humuszából föl nem sarjad az új. Ezekért, a ma gyerekeiért, a holnap embereiért, a bánaterdő reménysarjaiért szállj le az idén is a földre, megsimogatni őket és a magad lelkét beléjük lelkezni, édes kicsi Jézus!

(1926)

MAGYAROK SZENT KARDJAI

A hinduk valamelyik világhírű eposzából, a Rámájánából, vagy a Mahábháratából emlékeztet az istenkeze-kovácsolta kardok epizódja. Elhullanak a hősök, akik forgatták őket, a csatatér elnéptelenedik, még a halottfosztogató zsebrákok is eltakarodnak, de a szent kardok még akkor is csattognak és akkor is szabdalnak valami láthatatlan ellenséget, mikor már senki se forgatja őket.

A magyar történelemnek két ilyen szent kardja van. Azaz hogy több is van, de kettő közülük olyan, amely mindenki szeme láttára csattog e fölött a szegény kis magyar föld, e fölött az ezeresztendő csatatér fölött, amely háború nélkül is mindig borítva van hősi halottakkal. A párhuzam csak abban tökéletes, hogy itt soha sincs a színtér olyanok nélkül, akik a halottakból élnek - de hát ezen nincs mit restellnünk. Ott teremnek meg a kincskeresők, ahol kincsek vannak.

Az a két szent kard, amely a mélyértelmű indiai legendára emlékeztet, Széchenyi és Kossuth, a magyar Isten lelkének örökéletű ötvözetek, akik túléltek minden magyar változást. Itt volt tűzvész, itt volt vízár, itt volt égszakadás és földindulás, itt szemünk láttára elsüllyedt egy Atlantisz, de ők ketten nem merültek el a vizek sivatagában, sőt csak ők ketten éltek túl a diluviumot, hogy körülöttük jegecesedjen ki az új genezis. A forradalom Kossuth képét hímezte a maga hevenyészett lobogójára, és ő biztosította a boltablakokat a beverés ellen, amiben körülbelül ki is merült isteni hivatása, és az ellenforradalom Széchenyi nevével szignálta a maga ólmos fűtyköseit és cséphadaróit, noha Széchenyi a finom angol sétapálcát igyekezett megkedveltetni honfitársaival, és sok mindent alapított ugyan az Akadémiától a Nemzeti Kaszinóig, de egyetlen atrocitással sem szolgálta hazáját. A forradalom Kossuthnak nevezte a maga parittyakövét, az ellenforradalom Széchenyinek nevezte a maga fustélyát, és hadakozott egyikkel a másik ellen. A démonok egész gyűrűje vesz bennünket körül, mint a Gangesz síkján a raksászok a hősök elhullott seregét, s a mi két szent kardunknak ezeken kellene suhogniok, magasan az emberek feje fölött. A két kard azonban az emberek kezében van és egymáson csattog és egymást csorbítja és közelről nem is látszik már kardnak, hanem - pecsenyesütő villának.

Illesse meg minden tisztelet azokat, akik Széchenyiért csinálnak Széchenyi-kultuszt és nem felejtik el hozzátenni, hogy Kossuth nevezte őt el a legnagyobb magyarnak. Akik megvallják, hogy azért neveztek el róla korszakot a magyar történelemben, mert ő volt a végzet kezétől az első csákányütés a petrifikálódott régi rendi Magyarországon. Akik hitet tesznek mellette, hogy mint keresztelő Szent János járt a cenki gróf a zempléni fiskális előtt, s hogy 1825 nélkül nem lett volna 1848. Akik vállalkoznak annak az asztrofizikai tételnek a nem is nehéz bizonyítására, hogy Széchenyi és Kossuth nem poláris ellentétben ragyognak a magyar firmamentumon, hanem egy középpontú ikercsillagok ők, akik kozmikus törvények szerint elválaszthatatlanul összetartoznak.

Minden tisztelet azoknak, akik az igazi Széchenyinek hódolnak, de minél több Széchenyimisét mondanak, annál inkább a maguk képére és hasonlatosságára formálják a legnagyobb magyar alakját a misemondó főpapok és diakónusok. A *sub specie aeternitatis*²⁶ nézett Széchenyi helyett, akin az örökkévalóság fénye ragyog, egy tendenciózusan megvilágított Széchenyit cifráznak föl a kurzus hullatag flittereivel. Ünnepezték a hídépítő Széchenyit, de hallgattak

²⁶ *sub specie aeternitatis* - az örökkévalóság jegyében

arról a Széchenyiről, aki a hídvámmal a nemesség adómentességét akarta megtörni. Hálát adtak az Akadémia-alapító Széchenyinek, de odaállították a szobortalapzatra mellékalaknak Haller Istvánt, aki a numerus clausus-szal Széchenyi eszméit fejlesztette tovább. Hódoltak a kaszinóalapító Széchenyinek, de fölöslegesnek tartották arra emlékezni, hogy mire szánta Széchenyi a kaszinókat. Tisztelegnek a reformátor előtt, de aláhúzzák, hogy fontolva haladó reformátor volt, ami nagyon lényeges enyhítő körülményül szolgál. Tömjént égetnek előtte, anélkül hogy megmutatnák, mi benne az isteni és halhatatlan, evangéliumot szerkesztenek belőle, hogy megcenzúrázhassák, és fölesketik rá a kort, melyről tudván tudják, hogy egyetlen tanítását meg nem fogadta.

Az történik, ami a Petőfi-centenáriumon, amikor csináltak egy rendkívül jámbor, legitimista és fajvédő ókonzervatív Petőfit. Most egy reakciós ellenforradalmár Széchenyit csinálnak, aki ha leszállhatna ércalapzatáról, bizonyosan az lenne az első dolga, hogy a bronz-Kossuthot lelökje a maga dicsőségéből. De hát nem érdemes leszállni, mert Kossuthnak még nincs szobra az ország fővárosában és valószínű, hogy hamarosan nem is lesz, mert a zempléni fiskális nem elég fontolva haladt. És így Széchenyi, valahányszor fölcsapódik hozzá a tömjénfüst, csak a magyar mennyégben nyújthat kezét Kossuthnak, fanyar mosollyal húzva föl torzonborz szemöldökét:

- Hát érdemes volt?

(1927)

SZEGÉNY KIS NÉPCSÁSZÁR!

Nem kell az embernek legitimistának lenni ahhoz, hogy gondolatban szelíden és meghatottan simogassa meg annak a fiúcskának hullámos, puha szép haját, aki özvegy anyjával az európai világból számkivette a Pireneusok zugában, baszk falusi parasztok közt éli remeteéletét. A spanyolok hazája szokva van a királyi remetékhez. A világ leghatalmasabb uralkodója, aki őse volt ennek a kedves, szelíd arcú fiúcskának s aki azzal kérkedett, hogy az ő birodalmában sohase áldozik le a nap, szintén a remeték életét élte szőrcsuhában Estremadura bércei közt a San-Yuste-i kolostorban. De Károly, e néven ötödik, a német-római szent birodalom császárai közt, már akkor hajlott korú és törődött testű öreg ember volt, aki elvégezte a maga szerepét a világhistóriában, és pihentetni vitte örömtelen és bánatokban megfáradt lelkét a klastrom csöndjébe, hogy ott előkészítse az örök nyugalomra. A gyermek, az utolsó Habsburg-császár fia, boldogtalan apjának miniatűr képmása, akinek országában sohasem kél fel a nap, mert nincs neki országa, nem önként választotta a számkivetést ősei várából a spanyol vincellérek közé. A kiismerhetetlen végzet rettentő szélvésze dobta oda, tehetetlen kis fecskefiókat az égzengéses, földindulásos viharban. Ha volt ártatlan áldozata a háborúnak a bíborban születettek közt, bizonyára ő volt az, a legárvább minden hadiárvák közt, mert senki annyit nem vesztett, mint ő. És nincs az a keserű republikánus, akinek ne telnék meg a szíve szánalommal, ha valahol a képeslapokban találkozik e fiúcska felhős tekintetével, és nincs az a plebejus kéz, az a marékra szorított ököl, amely simogató tenyérre ne szelídülne, ha látja e gyermekfejen a tavasz glóriáját, megszaggatva a mártírság gledícsiakoszorújától...

Vigyázni kell azonban a közpolgári kéznek még a gondolatban való simogatásnál is, és talán a papírt is csak kesztyűs kézzel szabad érinteni, amelyről a tiszta gyerekszemek kicsit fáradtan és öregén tekintenek a világba. E gyermek azoknak a császároknak az ágyékából származik, akiknek a számára annyi cerimóniát találtak ki a halandóktól való megkülönböztetésre, hogy abban a napkeleti szultánok sem tudták őket utolérni. E gyermeket, aki alig töltötte be tizenegyedik évét, felséges úrnak szólítják, és noha sok engedményt kellett adni e gonosz demokrata világnak és teljesen el kellett engedni a fényt és pompát, az etikettet nem engedték el a kis felség körül. A magyar zászlósúraknak, akik hódolatukkal elzarándokolnak a nem létező trón zsámolyához, és a magyar újságíróknak, akik elmennek az álmok-monarchájához, hogy hírt hozzanak korát meghaladó bölcsességéről és királyi szelleméről - mindannyioknak tartaniuk kell magukat a nepalekológia előírásaihoz. Ahogy a beszámolók némelyikéből kiderül, e méla szemű fiúcska előtt, aki egy bizonytalan végzet csillagát hordja a homlokán, ugyanolyan tiszteletreméltó hókuszpókusz közt kell haptákat állni, amilyenek megillették Ferenc Józsefet, az utolsó európai imperátort, a komor és kemény katonát.

Félreértés ne legyen belőle: kinek jutna eszébe miköztünk, magyarok közt sajnálni szegény kis árva Ottótól az előírással merevre feszüléseket és hódolatteljes hajlongásokat? Ő ama Habsburgok leszármazottja, akiknek évszázadokon át Sacratissima Majestas volt a címe, és mi azoknak a magyaroknak a leszármazottjai vagyunk, akik életüket és vérüket adták a legszenvedőbb felségekért, hol csatatereken, hol vérpadokon, sőt lekötötték nekik késő unokák életét és véréit is. A mi szemünkben magától értetődő volnának a jobbágyi hódolat ártatlan játéka, és fel se tűnnének, ha az osztrák royalisták fel nem hördülnének és világga nem kiáltanák aggodalmukat:

- A kis felséges urat ki kell venni mai környezetéből, mai nevelői kezéből, mert így sohase lesz belőle népcsászár, hanem lesz olyan gögös autokrata imperátor, mint az ősei voltak.

Nem először ijesztgetik most magukat az osztrák royalisták azzal, hogy az ősi tradíciókban nevelt kis császár mindjárt autokrata lesz, mihelyt - országa lesz hozzá, s nyilván a magyar legitimistáknak megint az lesz a válasza, amit eddig hallottunk ilyen berzenkedésekre:

- Az osztrákok azért gyűlölködnek, mert a felséges úr magyarul tanulja a hittant és magyar nevelők készítik elő jövődöbeli hivatására.

...Ó, te szegény fiúcska, aki oly bizonytalan hivatás csillagát hordod a homlokodon, te megsiratni való felség, akinek nincsenek alattvalóid, kiknek a bűnéért kell neked azzal lakolnod, hogy nemcsak őseid sohse látott koronáját vesztetted el, hanem ifjúságod istenadta koronáját se teheted a fejedre? Miért van az, hogy a jó embereid elveszik tőled azt is, amit a rosszak meghagytak: azokat a kis piros léggömbjeit a gyerekörömeknek és azokat a mosolygással szegett drága kis bánatokat, amelyekhez joga van minden gyereknek, az utolsó kapás fiának is? Mért kell, hogy azok az éveid, amelyek legtöbbet érnek az emberi életben, áldozatul essenek a politikának, amely a te gyöngye kis testedből akar pajzsot csinálni a maga érdekeinek? Mért akarnak tebelőled akár népcsászárt, akár autokratát nevelni, mért törnek bele téged egy történeti hivatás igájába, amit meg se értesz, nem is érthetsz meg, mért nevelnek téged kriptaszagú ceremóniák közt a halhatatlanság jelöltjének, ahelyett, hogy engednének jókedvű, nyílt eszű, a magad korának pillangói után szaladó gyereknek lenni, akiből, ha a sors úgy rendeli, akkor is lehet király, ha nem aranyozott bábu volt, hanem jókedvű gyermek és eleven eszű kis diák? Ha pedig a sors nem azt rendelné, akkor lenne belőled boldog és elégedett ember, akit arra neveltek, hogy a maga munkájával is meg tudja keresni a kenyerét.

Így mi lesz belőled, mire megnősz, te szegény kis népcsászár, akinek se néped, se országod, se koronád, csak egy álomvárak a mesebeli üveghegyen, ahová nem hallik föl se igazi sírás, se igazi kacagás, ahol a te szegény kis madárfiók-szíved csak arra való, hogy az úgynevezett politika beleakaszthassa gyilkos körmökkel kapaszkodó horgonyát...

(1927)

KULTÚRFÖLÉNY

Lehet annak vagy öt esztendeje, mikor beállított hozzám mint múzeumigazgatóhoz, egy mindszei magyar. Értelmes homlokú, nyílt szemű, szép szál parasztember.

- Ejnye, de úri képe van ennek a parasztnak - ez volt az első gondolatom, mikor megláttam.

S ha az ő első gondolata meg az volt, hogy ejnye, de parasztképe van ennek az úrnak, abban meg neki lehetett igaza.

Mert ahogy előhúzta a tarka zsebkendőjét a ködmönzsebből, és kiöntött az asztalomra néhány összemaréknyi indadíszes meg griffes népvándorláskori bronzot, amit ólépítés közben a földcskéjén talált, mindjárt kiderült, hogy ő különb úr, mint én vagyok. Cigánykodni kezdtem, mint rendes magyar múzeumigazgatóhoz illik s akkor meg különösen illett, hogy így, meg úgy, üres a ládafia, a mecénások mind elbujdostak, s nem hagyták meg, hogy mikor jönnek vissza, szegény eklézsia az enyém, amicskét adhatok a hun relikviákért, azt csak a magaméból adhatom, s én se rostával szelelem a bankókat. És mondtam volna még tovább is, mert könnyebb megállítani a forgószelet, mint egy magyar múzeumigazgatót, ha nekiered a panaszkodásnak, de a mindszei paraszt egyszerre meg tudott állítani.

- Tessék elhagyni, kérem, nem várok én ezért pénzt, akármilyen szegény ember vagyok is. Tudom én azt, hogy ebben az országban mindenre van pénz, csak kultúrára nincs.

Szóról szóra így mondta, tanúim is vannak rá, de meg tanúságot tehet mellettem ő maga is, a ködmönös szántóvető. Ej, csak kiírom a nevét - ugye nem emelik érte az adóját? se képviselőt nem csinálnak belőle? Bozó Ambrus Károlynak hívják azt a mindszei parasztot, akit én azóta se láttam, mégse felejttem el soha a nevét. Pedig csak „hallja-kend” a titulusa, nem büszke rá a haza, még tán a saját faluja se, s a világnézete valószínűleg nem olyan destruktív, mint az enyém. De azért nekem nagyobb öröm volt ő, mintha az Attila hármaskoporsóját hengergette volna elém.

Ez a mindszei paraszt az én szememben élő bizonyosság volt rá, hogy igenis, van magyar kultúrfölény.

*

Annak a két főrendnek a nevét, aki nincs egy véleményen a mindszei paraszttal, nem írom ki, mert lehet, hogy nem örülnének egymás társaságának. Az egyik sokallotta, amit ez az ország kultúrára költ - egy főúr és a magyar agráriusok vezére, aki, úgy rémlik, nemrégiben képviselője volt Magyarországnak valamelyik nemzetközi gazdasági konferencián. A másik frázisnak bélyegezte azt a fölfogást, hogy Magyarországot csak a kultúrfölény teheti naggyá - egy egyetemi tanár és bizonyára külföldön is nagyabecsült képviselője a maga tudós szakmájának. Mind a kettő sokkal illusztrisabb tényezője a magyar közéletnek, semhogy én, a halott könyvek, a szárított virágok, az ezeresztendő cserepek vidéki nyilvántartója, aki az igazi életnek csak csendes nézelődője vagyok, pörbe szállhatnék velük. De a paraszt, tetszik tudni, szintén tényező, hiszen néhány évvel ezelőtt még nemzetfenntartó elemnek hívták, s ebben az összevissza világban még megeshetik, hogy Bozó Ambrus Károly valahol összekerül a magyar nagygazdák vezérével és a pesti egyetem professzorával. Rábízom a jobbágytelkes mindszei parasztra, hogy majd akkor védelmezze meg a kultúrát az ország zászlósaival szemben.

Nekem csak az apám volt paraszt, én már nem vagyok igazi nemzetfenntartó elem, mert csak papiroson szántok-vetek, amit máról holnapra elvisz a szél, és az aratásom bizony nem nagyon aranyszemű. Nem is képviselek senkit, kerek e világon, nem is állítom, hogy jogom van a hangos szóhoz, de mint a kultúra kis ministránsának, talán mégis szabad fájdalmasan megnyikkannom akkor, mikor az ország két zászlósa csákányt fog arra a templomra, amelyiknek a szolgálatában elherdáltam az életemet.

És talán szabad ez egyszer fajt védenem is, nekem, a rossz magyarnak, megvédenem a parasztfajtámat, amely nem azonos azzal a mágnással és azzal az egyetemi professzorral, aki sokallja a magyar kultúrát.

*

Az én városomat, Szegedet, parasztvárosnak tartják és subaszagúnak érzik azok, akik csak a paprikájáról és a tarhonyájáról tudnak, és csak egy halászlé fogytáig szállnak meg benne. Nincs is mit tagadni rajta, a törvényhatóságunkban sok a paraszt, aki még csak kisgazdának se hívja magát, csakhogy e közt a sok paraszt közt nincs egyetlenegy se, aki sokallaná azt, hogy Szeged rengeteg kulturális kiadásán felül évi másfél milliárddal dotálja a városi könyvtárt és múzeumot. Arra már volt eset, hogy a közgyűlés kevesellte azt, amit a magisztrátus a kultúrára szánt, de soha egy hangot se hallottam a kultúra dédelgetése ellen, pedig nagy magyar család a Mineka- és Mánmögint-família és jutott belőle mihozzánk is. Fél év óta folyik a külső városrészek heves agitációja az urbanitásért, a jobb világításért, a jobb utakért, de ötven népköri gyűlés közül egyen se hangzott el, hogy ha egy könyvvel kevesebbet veszünk, egy lámpával többet gyújthatunk meg.

Igaz, hogy se a közgyűlési, se a népköri szónokaink közt nincs se mágnás, se pesti egyetemi tanár. Parasztok vagyunk, ha pult mellett állunk is, ha íróasztalnál ülünk is.

*

Igen, mi szegedi parasztok tudjuk, hogy a kultúra is világít és nincs az az olaj, amit sajnálni kellene tőle. Éppen ma van a nyolcadik évfordulója annak a napnak, mikor én a szegedi kultúrpalota előcsarnokában ezzel köszöntöttem Franchet d'Esperey tábornokot:

- Köteles tisztelettel köszöntöm tábornok urat a magyar kultúrának ezen a nagyon szerény Robinson-szigetén, amelynek mécsvilága szelíd bátorsággal néz bele az elvadult világba, mert biztos benne, hogy semmi ki nem oldhatja.

A magabizott mord katona kezében akkor is ott volt a lovaglópálca, amelyet Belgrádban Károlyi Mihályék előtt suhogtatott, de most - tisztelgett vele. És attól fogva az antant keleti haderőinek főparancsnoka minden francia vagy angol katonai és diplomáciai előkelőségnek meghagyta, hogyha Konstantinápolyból hazafelé Szegeden visz keresztül az útja, a kultúrpalotát okvetlenül meglátogassa. Ez úgy hangzik, mintha mese volna, pedig a magyarázata nagyon kézenfekvő. Konstantinápolyból hosszú az út Szegedig, de még olyan szerény Robinson-szigeten is ritkán állítják meg az utazót, mint a miénk.

Az országnak, sajnos, nem lett haszna belőle, hogy az antant keleti haderőinek főparancsnoka lovaglópalcáját tisztelgésre emelte abban a kis palotában, amit Szeged a közművelődésnek emelt. De a megalázottak és legyőzöttek kultúrája mégis behajtotta a hadisarcot a győzteseken. Mielőtt a franciák kivonultak volna Szegedről, ötvenezer frank árú francia könyvet adtak könyvtárunknak, amit magyar pénzzel akkor meg nem lehetett volna fizetni. A Lemerre cégtől hozatta a könyveket De Tournadre tábornok, Párizsból, a katonáival, hátizsákokban.

*

Hogy frázis a kultúrfölényben való bizakodás? De hát mondják meg az urak, kiben, miben bízzunk, melyik az önök arkhimédészi pontja? Mi maradt épen, mi az: ami össze nem omlott, melyik árunk az, amelyikkel gyanútlanabbul juthatunk be a világ boltjaiba, mint a kultúránk, s melyik fundamentum az, amelyikre idebent biztosabban föl lehet építeni a magyar jövődőt, mint az, amit a lelkekbe vetünk? Azt olvastam valamelyik főrend beszédében, hogy sohase lett volna nálunk forradalom, ha nem centralizáltak volna mindent Budapestre. Ha ez így volna, nem lehetne megérteni, hogy miért volt forradalom Németországban is és mért nem volt Angliában? Az én paraszt eszemnek sokkal érthetőbb az, hogy ha nem lett volna háború és nem vesztettük volna el, nem lett volna forradalom. De ha már egyiket se kerülhettük el, talán sokkal hamarabb lábra állhattunk volna a biblikus katasztrófa után erősebb kultúrával, mint ameddig így bukdácsoltunk, ötven éven át a delegációkba ölvén a pénzünket a kultúra helyett.

Talán. Okosabb ember se láthat tisztán az összeomlás tébolyult zűrzavarában, nemhogy magamformájú együgyű skriblifex láthatna. Hanem egyben biztos vagyok. Államférfiak és hadvezérek már sokszor tettek tönkre országokat. Halbiológusok még soha. Azt megengedem, hogy a balatoni halbiológiai állomás sokba került. De annyiba semmi esetre se, mint a háború egyetlenegy órája.

*

Klebelsberg miniszter úrral én soha nem beszéltem. De egyszer hallottam beszélni, s akkor úgy tapsoltam neki, vagy tán még jobban, mintha én is rászavaztam volna a követválasztáson - pedig én nem vagyok tapsikolós ember, s leginkább csak az unokámnak szoktam tapsolni, akinek a politikájával igazán mindenben egyetértek. A miniszter úr azt mondta, hogy mi nagyon drága helyén lakunk Európának, valamikor karddal verekedtük ki magunknak ezt a helyet, ma azonban már ez a jogcím nem elég. Világrészünk többi lakói elvárják tőlünk, hogy ezen a drága helyen, Európa belvárosában, a kultúra szalmás viskói helyett európai palotákat emeljünk. Hát ennek tapsoltam én szívből és tapsolok ma is. Új világ készül a régi helyén, el is fog jönni, ha mégoly illusztris két magyar főrend áll is elébe, és ebben az új világban csak az a nemzet kaphat lakhatási engedélyt, amely a maga képét viselő európai kultúrával fizet érte.

(1927)

MAGYAROK TANULMÁNYÚTON

Ki volt az első magyar, aki külföldön tanulmányutat tett és ezzel úttörőjévé vált mindazon kései magyaroknak, akik közkölségen tanulmányozzák a külföldet és derítik fényre a hazát? Talán az a Kusid ősrünk, akiről Anonymus jegyezte föl, hogy a hét vezér megbízásából agro-geológiai kirándulást tett Szvatopluk országába és jónak találta annak földjét, fűvét és vizét? Nem, ez nem jó, mert Kusid vezér ugyan állami kiküldetést kapott, de hasznos munkát végzett és be is számolt róla. Vagy a dicsőséges Julián barát, aki elsőnek kereste az őshazát és utolsónak találta meg, hogy mindjárt el is temetkezzék valamelyik kurgánja alá? Nem, ő se az, aki példaképe lehetne a mai tanulmányutas magyaroknak. Ő csak a szegény magyar tudós korai típusa, aki gyalogszerrel jár, magasütötte hamupogácsát rak a tarisznájába, és nem vár szobrot a hazájától, ha valahol összeroskad és bezuhan a feledés túskebokrai közé. Tar Lőrinc is itt volna, akit Pokoljárónak nevezett el középkori költészetünk, aki elment az Ultima Thule-ig, sőt valamivel elment azon túl is, mert látta Szent Brantanus boldog úszó szigetét az óceánban és valahol, tán a Hekla torkán keresztül belátott a pokolba, és igaz magyar örömmel látta az ördögök körme közt a förtelmes életű Zsigmond császárt. Éppen ebből a szokatlan úri élményből következik, hogy Tar Lőrinc se lehetett közalkalmazott, hanem igenis lehetett a maga lován nyargalászó szilaj magyar úr, elkeseredett ellenzéki vezér, aki a szügyébe vágott fejjel inkább elment országot-világot látni, semhogy itthon süsse a makkot. Hanem maga Zsigmond, a király, a császár - az már igen, arról meg lehetne mintázni a mai tanulmányutas szittyák szobrát. Mert ő tett elsőnek olyan tanulmányutakat a külföldön, amiket az ország fizetett s amiknek az ország soha nem látta hasznát.

Félreértés ne legyen belőle: semmi bajunk nekünk néhai Zsigmond királyunkkal, se azokkal, akik a példáját rendszerre építették. Hiszen Húsz Jánost is ő égettette meg, és még mindig jobb, ha a külföldi kószalásokban utánozzuk, mintha a máglyarakásban tanultunk volna tőle, ámbár hiszen némi bizonyosságát adtuk már annak, hogy ebben nem szorultunk mesterre. Különbösen se lehet kétségbevonni a tanulmányutak hasznát - elméletben. A szem élesedik, a látókör szélesedik velük, s nincs a kultúrának az az ága, amelyikben ránk ne férne a tanulás. Itt is meglát, amott is észrevesz valamit az ember, hazahozza, elülteti nálunk, beszemezi, beoltja a magyar kertnek azokba a parcelláiba, amik órá vannak bízva s ezzel bőségesen megtérül az a pár ezer pengő, amibe az államnak belekerült a tanulmányút. Ugyan nem is csak az állam pénzéről van szó, hanem törekvő és áldozatkész városainkéről is. Nemcsak a minisztériumokban hallja az ember, ha valami magasabb állású urat keres, hogy azt kiküldték a nyárra külföldi tanulmányútra, hanem, a vidéki lapokban is gyakori az ilyen személyi hír. A város szeretne téglagyárat csinálni, s kiküldi az egyik fogalmazót, aki véletlenül a polgármester fia, az angol téglagyárak tanulmányozására, amelyekbe Ostendén keresztül vezet az út, vissza pedig Párizson át hoz. Egy másik város Hollandiában tanulmányoztatja a szegényügyet, egy másik fiatal úrral, aki a főjegyzőnek unokaöccse, s olvastunk olyan személyi hírt is, hogy egy dunántúli város a zenei kultúra fejlesztésére városi zenekart akar szervezni, s megfelelő tanulmányok szerzésére a város mérnökét küldi ki Olaszországba. Ezen semmivel sincs több csodálkozni való, mint azon, hogy az állam olykor jogászokat küld ki a svéd kohászat tanulmányozására, aminthogy tudunk a közelmúltból esetet arra is, hogy államtudományi diploma képesített a belga csipkeverés titkaiba való behatolásra. Ha valamin csodálkozik az ember, az legföljebb az, hogy a pétervári napfogyatkozás tanulmányozására nem küldött ki az állam egy expedíciót, amelynek tagjai fő-forgalmiadó-ellenőrök lettek volna. Aminek annyiból lett volna értelme, hogy ezek bizonyosan rajtakapták volna a holdat a forgáson, s ez a tanulmányút legalább ennyiben eredményes lett volna.

Lehet, hogy a többi is az, de látni nem látjuk, sehol, semmiben. A régi világban, ha valakit kiküldtek tanulmányútra, az itthon beszámolt róla, nemcsak a gazdájának, az államnak vagy a városnak, hanem a nyilvánosságnak is. Ma ezt nem lehet kívánni, drága a papír és a nyomda, s a nyilvánosság érdeklődése is sokféleképp le van foglalva. De hol van a tanulmányutak tetteiben megmutatkozó eredménye? Ha egy téglagyáros vagy egy szabómester elmegy külföldi tanulmányútra, az már látja a költekezése hasznát a következő szezonban. De a közpénzen tett tanulmányutak hasznát sohase látja az az adófizető polgár, aki a költségeket viseli. Az adófizető polgárnak csak az az öröme van meg, hogy olvassa a kiküldtetéseket és büszke lehet a nagy sürgés-forgásra. Csakhogy ezt az örömet aztán a nagy szomorúság ellensúlyozza, hogy a tanulmányutak majd a szegény Julián barát sorsára jutnak s elvesznek a külföldi kultúrsivatagokban. Úgy kell lenni, mert itthon semmi sem mutatja, hogy a közjóra szolgáló tapasztalatok kincseivel tértek volna haza.

Pedig bizony hazatérnek az állam és a városok Julián barátjai, hála Istennek, jó erőben, kipihenten, lesülve, inkább egy jól sikerült üdülés, mint egy fáradtságos tanulmányút nyomaival. Így is jó, ez is haszon, s ebbe is bele lehetne nyugodni. Csakhogy akkor ne kortes szolgálatok jutalmául, ne protekciók eredménye gyanánt s ne az ötödik fizetési osztálytól kezdve nyaraltassák külföldön a köz igavonóit. Akkor ne csak az olvashatatlan aláírású méltóságos urakkal tanulmányoztassák a svéd kohászatot és a bretagne-i horgászatot, hanem a tizedik fizetési osztály tekintetes uraival és tisztelt címeivel is, akik kénytelenek olvasható betűket írni, mert a kenyérük függ tőle. Nekik horpadtabb a mellkasuk, fűtyülőbb a tüdejük, jobban rá vannak szorulva havasok gyantaszagú szelére és tengerhullámok ringatására, s talán a tisztelt című írnok tanulmányt is többet hozna haza a tanulmányútról, mint a méltóságos főnök úr.

(1927)

AKASZTATUNK

Falusi kastély mézszagú verandáján ülök, lábam alatt fehér felhőhajókat ringat a szőke Maros, az ölembe oleanderszirmokat perget a szél, a fejemet szenderpille surrogja körül, a tuják sűrűjében valami nagy öröm érhetett egy láthatatlan kis madarat, mert nem győzi mondogatni, hogy „így-jó, így-jó, így-jó” - itt bizony nem kell témán törni az embernek szegény fáradt fejét. Azt hiszem, elég, ha fog egy fehér papírlapot és kilógatja a hajnalicskák közül a napfényre, arra magától rászáll valami mesepillangó.

Az ám, csakhogy az Isten világában nemcsak habfodrok és felhőhajók, oleanderlepkék és csicserkemadarak találtnak. A teremtésnek hatodik napja is volt - emberbeszédet hallok a ribizlibokrok közt. Mérges öregasszonyhang csikorogja: azt is akasztani kellene!

Rést igazítok a hajnalicskalevelek függönyén, és kinézek az akasztató öregasszonyra. Nem nagyon formáz hóhért. Olyan üdvözlégymáriás szájú, aszalódott nénike, ha ember volna, már bizonyosan egész kopasz volna. Napszámos asszony lehet, gyomlál, locsol, kötöz, vagy a férges faalját szedegeti össze, mindenesetre valami békés mesterségben szolgálja az emberi társadalmat. De most, hogy akasztat, tokája verődik az indulattól, mint a harapni készülő hörcsögnek. Kenderhajú kis pesztonka bizonyít neki fejbiccentéssel, és segít a kötelet húzni nagyon eltökélt hangon: - csakis.

És a fáradt öreg szem előtt, amelynek az örök világosság hegyeit kellene már lesni a pár araszt mögött, ami még letipegni való az életösvényből, és a friss fiatal szem előtt, amelynek az élet nyíló kapujára kellene szegeződnie, akasztott ember képét lengeti a szél. Tán egy szigorú csőszét, aki magamagán kívül nem tűr más tolvajt a határban, tán egy libapásztor-gyereket vagy a szélmolnárt, s az is lehet, hogy a kastély uráét. Talán nem is egy meghatározott személy kívántatódik a száraz ágra, csak egy akárki, egy szimbólum. Valaki azok helyett, akik nélkül mindjárt szebb lenne a világ és könnyebb a szegény ember élete. Zsírosabb a tarhonya-leves és olcsóbb a pipikendő.

Szeretnék lemenni az öregasszonyhoz, megfogni a kezét, és addig simogatni, míg megbékülten rá nem mosolyodik a világra. De mire mennék vele? Legföljebb azt gondolná magában, hogy nem vagyok igaz ember, és nekem is szánna másfél arasztot a kendernyakravalóból. Mindenki gyanús, aki nem akar akasztatni.

Tapasztalatból beszélek. Vagy négy hete peregrinálok az országban, és lépten-nyomon találkozom az akasztatókkal. Gyorsvonatok étkezőjében, falusi bakterházak előtt, pipaszagú jegyzői irodákban, tiszteletes urak méhesében, kanonokok könyvtárszobájában, asztagok tövében, élesztőbüzű trafikokban, országúti csárdákban, zenés kávéházakban, mindenütt akasztatnak a magyarok. Az akasztás tárgya természetesen nem mindig az, a csendőrőrmester mást szán kötéltre, mint a téglavető kubikos, és a gazdatisztnak egészen másfajta akasztott ember az ideálja, mint a hagymakereskedőnek, de abban mindnyájan megegyeznek, hogy akasztatni kellene. Mindnyájan akasztatnak valakit és mindnyájunkat akasztat valaki, és így körülbelül kvittek is volnánk, hiszen gondolatkötelet senkinek se roppantják meg a nyakacsigáját, azon meg nincs mit megütközni, hogy a magyar ember egy kicsit el-elsóhajtja magát. Így volt az mindig, és régi szokás-mondás az, hogy ha az ember sóhajtani nem tudna, hát megfulladna.

Csakhogy a dolog nem egészen így van. Való igaz, hogy az „akasztani való” mindig magyar szójárás volt. Csakhogy ha ezelőtt a magyar embernek kezébe adták volna az akasztani valót, hogy „itt van, tessék, húzzad”, akkor a magyar ember ijedten elszaladt volna és kiverte volna a halálverejték arra a gondolatra, hogy ő hóhérmesterséget próbáljon. Még a más hóhérmunkáját

se tudta borzadás nélkül nézni. Tessék rá visszaemlékezni, hogy elsápadtunk és hogy kitört bennünket a hideg, mikor a háború mézesheteiben az első akasztott kém fotográfiája bujdosott kézről kézre. Egy esztendő múlva már untuk nézni az akasztott emberek allóját, és legföljebb annyi megjegyzést tettünk rá, hogy többet kellene akasztani, hamarabb vége lenne a háborúnak. És jött a forradalom és ellenforradalom, egyik se vetheti a szemére a másiknak a túlzott irgalmat és lágyszívűséget, és mindkettőben bebizonyosodott, hogy az emberek nem szaladnak el többet, ha kezükbe kaphatják a kötél végét, amelyik egy embertársnyakra van hurkolva. Sőt nagyon is nagy volt érte a tolongás, mert politikai princípium lett, hogy azé a hatalom, akinek a kezében a kötél vége.

De elmúlt a háború, a forradalom, az ellenforradalom, helyreállt a rend és konszolidáció, csak a lelkek békéje nem állt helyre, és az akasztató szándékok nem múltak el, sőt sűrűbbek és makacsabbak lettek, mint ezelőtt voltak. Itt ma minden ember akasztófát dédelget a szívében, mint minden nyomorúságunk ellen való csodaszert. Azzal akar orvosolni drágaságot, lakáshiányt, országcsönkítést, panamát, rossz politikát, szenvedést, elégedetlenséget. Itt visszajajogják azokat a régi jó időket, mikor minden város határában ott virágzott az akasztófa, anélkül hogy gyümölcssei megjavították volna az embereket. A bizonyosságért nem kell az elomlott századokba visszatérni. A háború is ölt, a forradalom is gyilkolt, az ellenforradalom is akasztott: és van-e egyetlen probléma, amit a vérontás esztendei megoldottak volna? És van-e valaki, erős szavú, országot átérő hangú ember, aki misszionáriusságot vállalna a lelki kannibálok közt? Melyik szószék az, ahonnan elkárhózással fenyegetik meg azokat, akik az akasztófát imádkozzák miatyánk helyett? Melyik iskolának a tanterve teszi azt első kötelességévé a tanítónak, hogy beoltsa az embermegbecsülés szérumával a gyereklelket, mielőtt a gyűlölet himlője eltorzítaná az egész életre? Ki igyekszik megértetni a hatalmasok közül a méltóságos, nagyságos, tekintetes és hallja kend akasztatókkal, hogy a gyűlölettel mindent el lehet pusztítani, ami megmaradt, sőt le lehet gázoltatni a jövővetését is, de egy szem búzával nem lehet többet termelni?

Tudom én azt, hogy a szándék nem tör csontot - de csak addig, míg a csont a kezeügyébe nem esik. Ezek az akasztató szándékok, amelyek lépten-nyomon megütik a füleket, énbennem mindig azt az érzést keltik, amit csöndes nyári délből a messziről jövő tompa égzengések. Szeretném, ha a minisztereink fülét is megütnék, annak tán több foganatja lenne. És nekik is könnyű akasztató emberekkel találkozni, csak ne utazzanak szalonkocsiban, ne vegyenek maguk mellé díszkíséretet, és ne bandériummal vonuljanak be a faluba, hanem egy kofferrel a kezükben és egy esernyővel a hónuk alatt. Próbáljanak meg kérdést intézni közállapotaink felül a kisbíróhoz, akitől megkérdik, hogy merre van a község háza, vagy a paraszthoz, akitől megtudakolják, hogy tett-e sok kárt a kukoricamoly, vagy a csárdáshoz, akinél állva isszák meg a pohár sört. Talán nem lesz kellemes a válasz, talán egy kicsit riadtan csavarják félre a nyakukat, de talán többet tanulnak belőle, mint mikor fehér ruhás lányok hintenek virágot a lábuk elé, és a szónok a kalapja fészkebe rejtett írásból a hazai ég üstökősei gyanánt üdvözlőket a fellobogózott állomás előtt.

(1927)

NAGYEMBERÍTLENSÉG

Csak most képedek rá a szóra, mikor már kiszaladt a tollamból. Gondolom, más is lesz így vele, kétszer is megnézi, míg megérti, s akkor se azt az értelmet találja benne, amit én bele-szántam. Arról akarok írni, hogy a mi korunknak nincsenek olyan nagy emberei, akik beleil-
nének a carlyle-i értelemben vett hősök sorozatába, noha én azok közül is törülném néme-
lyiket az örökkévalóság listájáról. De azért annak is igaza lehet, aki arra gondol, hogy itt arról
a hallatlan embertelenségről lesz szó, amelynek különböző fajtáit a katekizmus négy égbeki-
áltó bűnnek nevezi, ámbár negyvennégynek az összeszedésére se kellene nemzetközi
konferenciát összehívni. Hiszen a nagy embertelenség, amelynek világháború a közneve, s
amely foglalata minden égbekiáltó bűnöknek, azzal a nappal kezdődött, amelyiken az európai
emberiség elvesztette utolsó nagy emberét, Jean Jaurès-t. Ma tizenhárom esztendeje.

*

Olvasom, hogy szülőhelyén, Castres-ban szobrot emelnek neki, és egy kicsit csodálkozom is rajta. Hogyan? Nincs itt valami félreértés? Hiszen a gyilkos urat, a kitűnő francia hazafit Raoul Villainnek hívták. A szobor őt illetné; mert az ő politikája győzött. Igaz, hogy neki már van emléke, noha örülnek nyilvánították és kirekesztették a történelemből, ami nagy igazság-
talanság volt hazájától és az emberiségtől. Hérosztratosz csak egy templomot gyújtott föl, mégis világszerte megőrzi a nevét a középiskolai oktatás, több más eszeveszett jeles embere-
kével együtt. Raoul Villain revolvere fölgújtotta a világot egyik sarkától a másikig, s
piedesztálja neki az egész föld, a névtelen katonasírok, amelyek fekete gyöngysorként övezik
Európát, a tengerek, amelyeknek fenekén hősök koponyáin nyitogatják csillangóikat a virág-
állatok, az elpusztult katedrálisok, amelyekből kiűzték az Istent, az emberek, akikről elvették a
hazájukat, a csonkák és bénák és elvilágtalanodottak a metropolisok forгатagában, az arab
sivatagokon felejtett gránátok, amelyek játszó beduin gyerekeket szaggatnak szét - ezek mind
talpkövei és párkánydíszei a gyilkos láthatatlan szobrának. Raoul Villain meg lehet elégedve,
mert ha nevétől elirigyelték is a halhatatlanságot, az ő képét viseli a mai európai politika, neki
áll háttér a háború és a béke.

Hát mért ne kapjon egy kis repkényes követ az is, aki elbukott, s akinek szívével talán fél-szá-
zada vérzett el az emberiségnek? Hiszen meglesz, az ott szépen, csöndben a castres-i parkban,
egy szakállas, szelíd márványfej, nem csinál átkos, pacifista propagandát, tűri, hogy az ég
madarai tollázkodjanak a soha föl nem kócolódó hajában, s örülni fog neki, ha maszatos
kezükkel hozzátámaszkodnak a sárgolyókat gyűrő kis franciák, a jövő piou-pioujai. Talán
lesz köztük olyan is, aki eltátja rá a szájacskaát és megkérdezi az apját, ki volt az a márvány-
bácsi. „Hazaáruló” - fogja mondani az egyik. „A világháború első halottja”, feleli a másik.
„Az utolsó nagy ember”, méléz rá a harmadik.

Talán az utolsó illúzió volt a nagy emberről.

*

Ki tudja, mi lesz, ha életben marad a francia pacifista, ki tudja, meg bírt volna-e nagy ember-
nek maradni? Halála mindenestre kora egyetlen nagy emberévé avatta. Ha a végzet óráiban
rajta kívül is lettek volna Európának történeti mértékkel mérhető igazi nagy államférfiai,
akkor az apokaliptikus fenevad nem szabadult volna ki ketrecéből, hogy felhasogassa beleit és
kiszívja véré a világnak. De sehol se voltak nagy államférfiak, se a költő-politikusok, se a
szatócs-politikusok közt, se a központi hatalmaknál, se az antant-hatalmaknál. Amazok úgy
álmodtak, mint a szatócsok, emezek úgy számoltak, mint a költők. Mindenütt suta volt a

fantázia és elhibázott az egyszeregy. Szépen vasalt, csecse táncmesterek könnyed eleganciával rendezték meg a negyven napra tervezett világbálat. Komoly államférfi őszintén annyinak hitte az egészet, hogy a patrul csendet csinál a csárdában. Hötzendorffi Conrad azzal mosakodott a háború után, hogy hja, a szövetségesek árulására nem lehetett számítani - holott azzal már a hadüzenet napján számot vetettek mifelénk a falusi borbélyműhelyekben is. Maga Lloyd George vallja, hogy egyetlen állam se ment volna bele a háborúba, ha sejtette volna, hogy a győztesnek is többbe kerül a győzelem, mint amennyit ér.

A halálra ítélt milliók közül sokan sejtették. Az írástudatlan parasztok, az olvasatlan boltossegédek, a számolatlan munkások, a kérdezetlen polgárok. Az államférfiak közül nem tudta, csak az az egy, akit megöltek?

*

Különben szó szerint igaz, amit Lloyd George mondott, csak éppen az államok helyett államférfiakról kell beszélni. A háború nem az államok lutrija volt, hanem az államférfiaké, akiknek kezében az államoknak csak a tét szerepe jutott. Tétnek lenni egyformán megalázó szerep, a veszedelemről nem is szólva, akár gyöngé, akár erős kezek játszanak a téttel, akár vörösre, akár feketére. De az államok vakon hitték, hogy nekik kötelességük ezt a szerepet vállalni, s nem is tehettek mást, mert hiszen az államokat mindenütt csak akkor kérdezték meg az államférfiak, mikor ők már elvetették a háború kockáját. Ha jól van, ha nem jól van, a történelmet mindig a kevesek csinálják a sok millió élő sakkfigurával, akiket az államférfiak sokkal kevesebb gondolkozással áldoznak fel, mint a fából faragott parasztokat, ha leülnek sakkozni a szórakozásnak szentelt óráikban. És ki tudja, kíváncs-e, hogy gondolkodjanak és számoljanak a tömegek sorsának urai? Napóleon Toulon ostromakor kiszámította, hány köbméter a sáncok térfogata és hány katonát kell hősi halottá avatni, hogy a hullák betemessék az árkokat. Ha kutyakölyköket dögleszt valaki az árokba, attól megundorodunk és azt mondjuk rá: pecér. Ha embertársaival végez ilyen operációkat sikeresen, akkor a halhatatlanság koronáját teszi a fejére a történelem. Eddig ez volt a nagy ember közkeletű típusa, s ki tudja, fog-e ez megváltozni valaha? Ki tudja, ha megszavaztatná az Úristen a ma emberiségét, a mindig tanúul idézett, de soha meg nem kérdezett nemzeteket, milyennek képzelnék a megváltó nagy embert? A vérben dolgozókat választanák-e, akiknek ércfalpa alatt dong a történelem, vagy azt a még ismeretlen típusú nagy embert, aki vér nélkül adná vissza a világnak a nyugalmat, a békés munka szürke éveit, s a nagy idők helyett, amelyek nem akarnak véget érni, a történelem nélkül való életet, amilyent élt a nagy katasztrófa előtt?

Ez az ismeretlen nagyember-típus talán még meg se született. De az is lehet, hogy már elhagyta az idők méhét s már járni tanul valami falusi orvoslakban vagy egy nagyvárosi nyomortanyán, vagy a pillét kergeti egy pusztai kunyhó papsajtós udvarán. A kor annyira bomlott, züllött, mint az volt, amelyben Vergilius már születése előtt megérezte a betlehemi kisdedet: feloszlása óráiban meg kell szülnie megváltóját.

(1927)

NAGY EMBERTELENSÉG ESETT VELEM

Nemigen szoktam álmodni és nemigen szoktam sajtóhibát helyreigazítani. Álmodni azért nem szoktam, mert sebesen kell aludnom és nem érek rá ugyanakkor repülni vagy aranyat olvasni, vagy rányomtatni a névjegyemre, hogy kormányfőtanácsos. Sajtóhibát meg azért nem javítok ki - no, ezt nem lehet egyszerű okhatározói mellékmondatokkal elintézni. Engem sok mindenre rá lehet venni, mint a gyöngé akaratú embert, de arra nem, hogy a tulajdon írásaimat elolvaszam nyomtatásban. E tekintetben énbennem is van valami államférfiúi vonás: én vétkeztem, de szenvedni már más szenvedjen érte. Aztán meg mért bántanám szedő és korrektor barátaimat? Mikor ők nyilván a legnagyobb jótevőim nekem! Tudniillik évek óta ápolom magamban azt a gyanút, hogy én az úgynevezett sikereimet azoknak a sajtóhibáknak köszönhetem, amiket ezek a jó emberek benne felejtenek vagy beleraknak az írásaimba. Hiszen sok szép tiszta papírt telekentem én már életemben a rúnáimmal. Húsz esztendeig voltam mindenféle cselédje, riportere, főszerkesztője, vezércikkírója, tárcáírója, vízállásrovatvezetője egy igen jónevű szegedi lapnak. Egész addig, míg ki nem szenvedett heveny kurzitiszban. Annak én minden során rajta hagytam a kezem szennyét, és még hajnali harangszókor is ott gubbasztottam a cikkeim korrektúráin. Nem is maradt azokban soha sajtóhiba, és alighanem ez volt a hiba. Az ördög se vett rólam tudomást, csak a kislányom tartott írónak, de az nem számít, először, mert érdekelt volt, másodszer, mert még akkor nem tudott olvasni. Arról nem is szólok, hogy a Petőfi Társaság megtisztelt a tagsági diplomával, mert az bizonyosan összetévesztett valakivel, és azóta is mindig várom, hogy mikor kéri vissza a diplomát. Egyéb semmi baj aztán nem ért húsz esztendő alatt. Csak az utolsó öt esztendőben lett belőlem notórius ember, mióta nem korrigálhatom magam az írásaimat. A sajtóhibáim megfogták az olvasókat. Először csak egy-egy érthetetlen szóra mondták, hogy nagyon eredeti, később megszokták, hogy mondatszámra eredeti legyek. Hallom, arra is volt már eset, hogy önmagam felülmúltam az eredetiségben: a tördelés is belesegített valamelyik tárcámba, a csizmát húzta a fejére, a kalapjába bújta a lábát, a derekát meg beleejtette az országgyűlési tudósításba. De hát ebből se lett kára senkinek. Azt mindenki magától értetődőnek találja, hogy a parlamentben néha zavarosan beszélnek, én rólam meg nyilván azt konstataulta némelyik olvasó, hogy kezdek modern irányban fejlődni.

Nem vagyok illúzióromboló; és különösen nem szívesen osztom meg a dicsőségemet a sajtóhibáimmal. De ez egyszer nem hunyhatom be a szememet. Sőt nagyon is kerekre nyitottam tegnap, mikor a *Magyar Hírlap*-ban megláttam a vezércikkem címét.

- Nagyemberítlenség. Mi a füttyölős fülemüle ez?

Aztán olvasom tovább, hogy olyan szó ez, amire magam is ráképedek. No rá, ezt csakugyan eltaláltam. Aztán meg, hogy az olvasó kétszer is megnézi, akkor se érti meg. De nézheti azt jövő ilyenkor, akkor se nyílik ki tőle az esze. Nekem magamnak nagy fejtörésbe került, míg kitaláltam, mi történhetett itt. Én azt írtam itt, hogy Nagyembertelenség, ami alatt nagyember nélkül való állapotot értettem. Hát ez nem ritka állapot, a szó ritka ugyan, de nem érthetetlen. Márpedig a cikk első soraiból látszik, hogy a címnek valami érthetetlen szónak kell lennie. Legyen lúd, ha kővér. Legyen Nagyemberítlenség. Ezt csakugyan nem lehet megérteni se elül, se hátul, se keresztbe, se hosszába. Ellenben be kell vallanom, hogy az én írásomban annak is lehet olvasni. Be is vallom, sőt még dicsekszem is vele, mert nem vagyok én szerény ember, ahol nem muszáj. Az írásom olvashatatlansága az egyetlen bizonyosságom arra, hogy családom gyökerei a klasszikus ókorban keresendők. Ha akarom, sőt ha nem akarom is, úgy írom le a nyereg szót, hogy azt tíz ember közül kilenc kútágnak olvassa, és csak a tizedik találja ki, hogy az macskafark. De ez a tizedik is csak akkor, ha hivatásos írásszakértő. Ebből veszem

biztosra, hogy családunk ősapja sajtófőnök volt Dodonában, és ő szövegezte azt a híres jóslatot, amelyik miatt a lídiai birodalom összeomlott.

Hát az is helyes kis szenzáció volt, de mi volt az az én ma éjszakai összeomlásomhoz képest! Álmomban megjelent előttem Szarvas Gábor szelleme tizenkét segédnyelvőrrel.

- Te vagy az a híres? - húzta össze a szemöldökét. - No megállj, majd mindjárt megnagy-emberítlenítünk mink téged! Gyere csak ki a katedra elé, te boldogtalan tintahabarc!

Hiába szabadkoztam, ki kellett állnom és letennem a vizsgát a tüzetes magyar nyelvtanból.

- Mondj egy igét!

- Fizetek - mondtam egy igét, különös tekintettel a ránk virradó elsejére.

- Milyen ige ez?

- Szenvedő.

Azt hiszem, ezzel a fölfogásommal nem állok elszigetelten a magyar glóbuson. De hát a lelkeknek hiába beszél az ember, mert nekik már fogalmuk sincs a családi tűzhely örömeiről. Nagyon fölháborodtak ellenem, és közakarattal szedőgépbetörésre ítélték, mint a hazai nyelv megrontóját.

- Nem úgy van az - próbáltam a haragos testületet megszelídíteni. - Sajtóhiba volt az, nem nyelvújítás. Azért pedig nem én felelek. Tessék idenézni, milyen szép-olvashatóan kiírtam én azt a szót. Így ni.

Megmutattam neki a vánkos szélén szivarhamuval. Magamat is meglepett, hogy álmában milyen olvashatóan ír az ember. Meg is szelődültek a lelkek. Kihozták a gyerekszobából azt a skatulyát, amiben a gramofontük tartózkodnak, és azt parancsolták, hogy tartsam a kezemet.

- Mi végből? - kérdeztem az okhatározó és célhatározó közt ingadozva.

- Tűt akarunk az írásodért a körmöd alá verni.

- Tessék - tartottam eléjük készségesen mind a két kezemet. Tudtam, hogy a skatulya üres, mert éppen tegnap délután vertük bele az unokámmal a gramofontüket a kredenc oldalába a tortavágó késsel. (A kalapácsot azért mellőztük, mert a hölgyek aludtak és nem akartuk őket följeszteni. Férfiakhoz illik a gyöngédség.)

De bizony megcsalódtam a skatulyában. Hosszú, hegyes kis nyilakkal volt tele, amik sokkal ijesztőbbeknek látszottak a tűknél.

- Mik ezek?

- Képzők, ragok; viszonzyszók és egyéb nyelvtani elemek - meresztette rám a szemét az egyik vörös csuklyás lélek.

Megdermedtem a borzalomtól. Össze vagyok én békülve régen a halál gondolatával, de már ennél mégis szebb halált szeretnék magamnak.

- Megálljunk csak - kíséreltem meg fordítani a sorsomon. - Hogy lehet engem megbuktatni, mikor intőcédulát se kaptam?

- Micsoda intőcédulát?

- Olyant, mint Vörösmarty. Tudják üdvözültségtek, hogy Vörösmartyt hogy csúffá tették az írása miatt?

A lelkek legyintettek, és tovább babráltak a grammatikai nyilakkal. Nem figurázásra való idő ez.

- De nem ám! - kaptam elő diadalmasan a fejem alul azt a könyvet, amin az este elaludtam. - Látják, mi ez? Ez a *Szép-literaturai ajándék* harmadik esztendei folyamata 1823-ból. Hát most már tessék megnézni ezt a verset. *Perczel Móricz és Miklós volt tanítványimhoz*. Alatta a költő neve: Vörösmarty Mihál. Aki is csillag alatt a következő szerkesztői megjegyzésben részesül: „Kéretnek az írók, hogy tisztán és hiba nélkül írják le Munkájukat s legalább egy keveset az Interpunctióra és orthographiára is vigyázzanak!” Mit tetszik ehhez szólni?

A lelkek azt szólták, hogy ez az irodalomtörténészekre tartozik, nem a nyelvészekre, majd számon kéri Gyulai Páltól, hogy ezt az adatot miért hagyta ki Vörösmarty életrajzából. Ezzel az ürüggyel aztán magamra is hagytak és így a legközelebbi sajtóhibáig meg is szabadultam a kínhaláltól.

Azaz, hogy itt van még a teleszivarkahamuzott vánkos. Azt éntőlem illetékes helyen számon fogják kérni, s mernék fogadni, hogy a szellemlátogatásból egy szót se hisznek el. Attól tartok, hogy a nagy embertelenség még majd csak ezután esik meg velem.

(1927)

A VILÁG LEGKITŰNŐBB JOGTUDÓSAI CÍMÉRE

A világ legkitűnőbb jogtudósai most Genfben találhatók, az allobrogok földjén, amelyet Julius Caesar vezetett be a történelembe, a maga idejében és a maga módján szintén kitűnő jogtudós, egyéb foglalkozásai mellett. Az allobrogok makkevő és kölessörön dáridózó népét ugyan rég elvitte a markoláb, de sátraik és putrijaik omladékán fölépült Genf, s immár kétezer éve gyűjtögeti falai közt a történelmi emlékeket. Jártak benne frank királyok és német császárok, hívták az urát genfi püspöknek és genfi grófnak, szedte benne az adót a szavojai herceg és rakatott a piacán máglyát Kálvin János, szabott neki törvényt a jakobinus sapka és Metternich herceg - de azért mégiscsak Julius Caesar szelleme az, mely most megihleti a világ legkitűnőbb jogtudósait az allobrogok földjén.

Julius Caesarról fel van jegyezve - Plutarkhosz jegyezte fel, a kedves, öreg fecsegő, az anekdotás világszemlélet őse -, hogy finoman és kecsesen, egy ujjal szokta megvakarni a fejedűbóját, ha a sors nehéz törésű diót szervírozott a reszpublika asztalára. Ez nem olyan kicsinylendő dolog, amilyennek kétezer esztendő távlatából látszik, mert ez a könnyed gesztus forradalmat jelent az emberiség történetében. A többi római patrícusok, az akkori világ urai mindig tíz körmükkel estek neki a szenátusban a hajuknak, mint az illett is az Alba Longa-i pásztorok ivadékaikhoz, akik kegyelettel őrizték az ősi tradíciókat. És azt mondja Plutarkhosz, hogy Róma arisztokráciája akkor vette gyanúba először az ifjú Caesart, mikor egy ujjal vakarta a fejét, és már akkor kinézte belőle a destruktív demokratát, aki át akarja formálni a világ ábrázatát.

Julius Caesar persze nemsokára megkopaszodott és igen hamar leszokott a demokráciáról is, de történelmi gesztusa nemcsak Plutarkhosz párhuzamos életrajzaiban maradt meg, hanem az allobrogok földjén is. A világ legkitűnőbb jogtudósai a nemzetek szenátusában szakasztott a Julius Caesar finomságával és kecsességével törögetik a jus gentium dióit. Csak egy ujjal vakaródnak. A bal kezük mutatóujjával vakarják a jobb fülük tövét.

Szó sincs róla, hiszen van különbség is, hogyne volna. A világ legkitűnőbb jogtudósait senki se gyanúsítja azzal, hogy át akarnák formálni a világ ábrázatát.

*

Mindent respektálok, amihez nem értek, s a jogtudomány, mint ilyen, különös tiszteletnek örvend. De éppen azért paraszti ésszel azt gondolom, hogy a nemzetek pöreit nem kellene a világ legkitűnőbb jogtudósaira bízni. Hiszen még mérsékelt kitűnőségű jogászok is esztendőspöröket tudnak építeni a sövényre szállt kakas farka tollából. Az egyik azt mondja, hogy fehér, a másik azt mondja, hogy fekete, s mind a kettő ezer paragrafussal tudja védeni a maga igazát, holott a toll se nem fehér, se nem fekete, hanem tarka. Mármost el lehet gondolni, mi lesz abból, ha ilyen tarka toll a világ legkitűnőbb prókátorai elé kerül, akik minden törvényt ismernek Mózes Deuteronomiumjától kezdve Justinianuson keresztül egész a népszövetségi paktumig. Hiszen azok még a tiszta fehér tollat is annyi jogi művészettel mártogatnák mindenféle levekbe, hogy utoljára még az a kakas se ismerne rá, amelyikről lekopasztották.

Mi lenne akkor, ha a népek pörös ügyeit a legkiválóbb jogtudósok helyett a népek esküdt-bírósága elé vinnék? Például, hogy Indiát ne a kaportalai maharadzsa képviselné, hanem egy hindu paraszt és vele egy asztalnál ülne egy szibériai muzsik, egy cardiffi szénbányász, egy berlini tímár, egy francia selyemszövő, egy ausztráliai digger, egy magyar szűcs, egy cseh üveges, egy román mézeskalácsos stb. Lehetne benne minden foglalkozás, boltos, tanár, gyáros, mindenféle lateiner vegyesen, hiszen a népek asztala olyan, mint az Isten asztala: mindenkinek

jussa van hozzá és senkinek sincs díszhelye mellette. Nem zárnék én ki senkit, akinek józan esze, becsületes szíve, tiszta keze van és hírből se hajaz a nemzetközi joghoz. Lehet, hogy ez nagyon együgyű gyülekezet volna, de azt se tessék ám hinni, hogy a népek pörei kibonyolíthatatlan csomók. Csak úgy kötözik őket, hogy olyanoknak lássanak, mert így szép az a művészet, amit közönségesen politikának neveznek, csak az öreg Madarász apó szépített ország-lászáti észlészetnek a régi magyar parlamentben.

Én azt hiszem, hogy a nemzetek pörös ügyeit sokkal hamarabb dülőre vinnék ezek a józan eszűkre hallgató, tudatlan, becsületes emberek, mint a világ legkitűnőbb jogászhai, akik állócsillagai a nemzetközi jog firmamentumának, de azért nem tudnak egyebet, csak a bal kezükkel babrálni a jobb fülük tövét, ami a nemzeteknek nem sokat használ, az állócsillagok tekintélyének pedig határozottan árt. Lehet az is, hogy az ilyen esküdtbíróság se válna be, amelyikből hiányzanának a külügyminiszterek és a maharadzsák, s ez nem is kecsesen és finoman vakaródzana, hanem Alba Longa-i módon s esetleg nem is a maguk hajához kapkodnának a delegátusok, hanem egymáséhoz. De hát mivel lenne ez rosszabb a frakkos és cilinderes népszövetségnél, amelynek a menükártyáját elsőrangú művészek rajzolják s amelynek tagjai, mikor a világbékét köszöntik, maguk se biztosak benne, embervér gyöngyözik-e a pohárban vagy pezsgő? Saját tudósítók, fotográfusok és karikaturisták, ha annyi nagy képet nem, de annyi humort a tisztelt címek és halljakendek közt is találhatnának, mint, az ázsiai és afrikai excellenzek és európai mirzák és kánok közt. Egyebet pedig egyelőre nem szolgáltatnak a világnak a világ legkitűnőbb jogtudósai, mint nagy képet és humort - igaz, hogy ezt az utóbbit nem szántszándékkal. Hát nem többet érne ennél a finom és elegáns csűrész-csavarásnál, ha a sorsra bíznák a döntést? Nem tüzes-vaspróbára vagy kelevéztörésre, dehogy, hanem a modern civilizációhoz illő ordáliára. Elemelnék kártyán, hogy kinek van igaza. Ez olcsó is volna, úri tempó is volna benne, meg demokrácia is, és körülbelül ez volna az egyetlen módja annak, hogy a népszövetség mai összetételében elfogulatlanul dönthessen.

*

Mikszáth Kálmánnak van egy története a rettenthetetlen mátyásmadárőről, amely még a macska szájában is azzal biztatja magát, hogy „ne félj, Mátyás!”. Tizenhárom esztendeje benne vagyunk az európai krízis szájában, és magyar ember létemre most már van jussom olyasmit gondolni, hogy a népszövetségi problémáknak mégiscsak ez lenne a legkielegítőbb megoldása, ha az a földrengési zóna, amit most találtak ki a szeizmológusok, végigmenne az allobrogok földjén is, és a népszövetséget is odafektetné a markoláb a néhai makkeví és kölesmuston dőzsölő medvebőrös nemzet mellé. De egy kicsit európai ember is vagyok a magyar emberiségem mellett, és nem kívánom rossz végét a genfi alkímista-gyülekezetnek, amely ha nem egészen jóhiszeműen is és ha egészen eredménytelenül is, de mégiscsak keresi a bölcsek követ. Az alkímiából kémia lett, az együgyű vajákosok és a ravasz szélhámosok után jöttek a jószándékú és zseniális keresők, a Paracelsusok és Agricólák lábnyomában a Curie-k és Ramsayk s Hermes Trismegistos lombikjában már benne volt a rádium csodája. Nem hiszek a politikusokban, akik a régi világot képviselik Genfben, és azért sárkányfogakat vetnek, ha az új élet búzájába markolnak is, de hiszek a földben, amelybe vetnek, az elbírhatatlan szenvedésektől fölhasogatott lelkű emberiségben, amely a sárkányfogakból is az egész világ számára búzamezőt fog sarjadtatni.

(1927)

NEMZETÜNK FEHÉR ELEFÁNTJA

Tetszik ismerni, ugye, a szép történetet az öreg alkimistáról, meg a fehér elefántról? Valami barátságos sátánnak a szíve megesett az alkimistán, aki az aranycsinálás titkát kereste s megígérte neki, hogy ő egy feltétel alatt útbaigazítja. Mindenre gondolhat az égvilágon, mikor az olvasztókemence mellett ül, csak éppen fehér elefántra nem szabad gondolni, mert abból nagy baj lesz. Ha azonban ezt ki tudja kapcsolni a gondolataiból, akkor egészen bizonyos, hogy akár ólmot, akár békasót keverget az üstjében, az okvetetlen megaranyodik. Az alkimista természetesen borzasztó erős fogadást tett, és hogy még biztosabb legyen a dolgában, egyre azt hajtogatta a rotyogó bogrács mellett, hogy „nem gondolok fehér elefántra, nem gondolok fehér elefántra”. Ezt aztán addig hajtogatta, míg az üst mérgében szét nem robbant, úgy szanaszéjjel hajigálván tudóst és kemencét, hogy máig se lehetett őket összerakni.

A mi közéletünk fehér elefántja a királykérdés. Az, amelyik közmegegyezéssel ki van kapcsolva, amelyikről mindenki azt mondja, hogy nem aktuális, amelyikről mindenki tudja, hogy természeténél fogva nagyon könnyen robbanó anyag, s minden órában szétvetheti az üstöt, amelyben a magyar jövőendő ércei fortyognak. „Nem gondolunk fehér elefántra, nem gondolunk fehér elefántra”, erősítgetik mindazok, akik füstben és párában rakják a tűzrevalót az olvasztókemence alá, és mintha csakugyan nem gondolnának arra, hogy ha az üst egyszer megreped, úgy szétvetheti az egész, amúgy is remegő talajú magyar laboratóriumot, hogy a jó Isten se tudja többet összerakni.

A katolikus nagygyűlés legitimista tüntetései sodrották elém ezt a témát, amiken azonban eszemben sincs megütközni, jogom sincs hozzá, kedvem se. Az is lehet, hogy ha ott lettem volna a tömegben, én is összeverem a tenyerem, és éltetem a szegény árva kis királyt, akinek se országa, se hazája - igaz, hogy őseinek, a császároknak, hazájuk akkor se volt, mikor országaikban sohase ment le a nap. A száanalom a legemberibb érzés, s a mi lágy szívű, romantikus fajunkban talán a legszeretnivalóbb - bár a többi hadiárva iránt is ilyen melegen nyilatkozna meg, akiknek lehajtott fejét szintén csak a csillagok közül simogatja meg a talán sohase látott apa keze. Azt is megértem, hogy a magyar embernek vérében van a királyt éljenezni, ámbár a történelmünk tele van pártütésekkel, s ahogy a háború előtti bűnügyi statisztikáinkból emlékezem, Angliában évtizedek alatt nem követtek el annyi felségsértést, mint minálunk egy hetivásárban. Igaz, hogy nem a főispánok, mert azoknak csak éjfél után és emelkedett hangulatban szokott *crimen laesae-re*²⁷ csúszni a szájuk a régi jó világban - hanem azok a célszerű szegény emberek, akiknek a hetipiac nagyobb dolog, mint az országgyűlés. De hát tudja Isten, tán ők is beletartoznak a nemzetbe, hiszen őket szokták az írástudók mostanában nemzetfönntartó elemnek nevezni - szerencsére nem szemtől szembe, mert annak rossz vége lenne. Azt hinnék, hogy valami nagy csúfságot mondanak nekik a követ urak.

Mondom, én megértem ezeket a lelkes tüntetéseket, amik mostanában, mióta a királykérdés törvényesen ki van kapcsolva, velejárnak minden sokadalommal. Csak azt nem értem meg, hogy miért nem találkozom vele a hetipiacon vagy a sarki boltosnál, vagy a falusi kovácsműhelyben, vagy a tanyai csárdában, sőt még a vasúti váróteremben sem. Sokat vagyok mindenféle fajta emberek közt, van alispán jóemberem és van vasúti fűtő barátom, ülök falusi kastélyok ebédlőasztalánál, és elverem az éhem köröm közül a kukoricaföld széliben, hallom, hogy sok az adó, hogy rosszak az utak, hogy tébolyító a drágaság, hogy miből fizetünk fertálykor házbért, hogy mivel fűtünk a télen, hogy mit adunk el, ha már eladtuk a könyvtárunkat, az

²⁷ *crimen laesae (maiestatis)* - felségsértés

ősanyánk miniatűr képét, a zsebóránkat és a jegygyűrűnket? De azt sohase hallom, hogy valaki itt a mi tájainkon azért volna kétségbeesve, mert még most is a királykép nélkül van a szent korona a pengőnkön.

Nem azt mondom én, hogy nincs királykérdés, csak azt kérdem, hogy kinek fontos az ma ebben az országban, amelynek annyi sebe van, hogy azt se tudja, melyikhez kapjon? Több lesz-e vele a kenyér, kevesebb-e a szegénység, gyorsabb-e a gazdasági megerősödés, őszintebb-e a lelkek összébékülése? Meri-e valaki igazi hazaszeretettel és becsületes magyar lélekkel azt állítani, hogy ami jót a megkirályosodástól várhatunk, az megéri azt a kockázatot, ami veszedelemmel a királykoronázás megkoronázhatná a magyar tragédiát? A kockázat annál kevesebb lesz, mentül jobban megülepszik az idő, amely siettetés nélkül is meg fogja hozni minden probléma megoldását. A királykérdés ma ebben az országban csak azoknak fontos, kik királyok akarnak lenni, vagy akiknek olyan jól megy a dolguk, hogy rákívántak a királykérdés kellemes izgalmaira. Hiszen az aspiránsok körülbelül annyian vannak, mint az Árpádház kihalta után voltak, s arisztokráciánk ma is a maga jogának tekintti a nemzet megkérdése nélkül adni királyt a nemzetnek, úgy, mint hatszáz-valahány esztendővel ezelőtt - s ahogy én ismerem magunkat, meg is teszi. Segítse rá az Isten, de vessen számot vele, hogy ma mégse egészen az a helyzet, mint mikor a trencsényi Csák Máté és az erdélyi Apó vajda mérték a törvényt páncélos ököllel. Egy és más dolgok mégis történtek a hatszáz-egynéhány esztendő alatt, amelyek mégis lehetetlenné teszik azt, hogy még egyszer kulacsba dugják a szent koronát, akármilyen illusztris kortes címere legyen is a kulacson.

Lehet, hogy csendes vidéki ember létemre, akinek nem kenyerem a politika, gusztusom sincs hozzá, tévedek, mikor így elnézelődöm az ereszet alul. Talán nincs igazam, mikor azt hiszem, hogy nem az államformák teszik a nemzeteket, hanem a nemzetek töltik meg az államformákat olyan tartalommal, amilyennel tudják. Hibás lehet az a felfogásom, hogy nincs egyedül üdvözítő, se köztársaság, se monarchia, egyik lehet olyan züllött vagy olyan tökéletes, mint a másik, mind a kettőt a maguk képére formálják a bennük élő emberek. De abban alighanem igazam van, hogy egész nemzedékünknek el kell tűnni, mielőtt a királykérdés a nemzet javára a mai kor szellemében megoldható lenne. Mert ha nem is több szóvirágnál, mikor a király-éltető sokadalmakban a szónokok hű jobbágyokról beszélnek, ez a szóvirág ma már Európában sehol se járatos, s Afrikának is csak némely vidékein. És azokon a híreken is eltűnődik az ember, hogy mért vannak torzsalkodások az osztrák és a magyar legitimisták közt, mert az osztrákok népcsászárt szeretnének nevelni maguknak, a magyarok pedig nem akarnak polgárkirályt vállalni. Hogy igaz-e ez, nem-e, azt természetesen nem kötik a mi orrunkra. De valamit kisejtet a magyar *Cyropedia*-ból az a történet, amit két éve a mi legitimistáink egyik legtisztelnivalóbb vezére mondott el a királynevelésről.

- Egyszer valaki ifjú királyunk előtt az uralkodás gyönyörűségeiről beszélt. Az ifjú király elálmélkodva kérdezte: „Uralkodás gyönyörűsége? Én úgy tudom, hogy az uralkodás teher és komoly köteleességteljesítés is.”

Két évvel ezelőtt az ifjú király tizenhárom éves volt, és az nagyon szép, ha egy tizenhárom éves gyereknek ilyen magasztos felfogása van az uralkodó hivatásáról. De akik a királyok nevelésében még mindig princípiumnak tartják az uralkodás gyönyöreinek fejtegetését, azok nem alkalmasak arra, hogy egy huszadik századbeli országnak királyt adjanak. A bevérezett, besározott, megmérgezett, szárnyaival mégis a csillagokra ívelő huszadik század valóban nem az uralkodás gyönyörűségeire tartja többé az államfőket. Még a Habsburgok Magyarországaiban sem.

(1927)

TEKINTSÜK ANGLIÁT...

A háború előtt ez magyar szállóige volt. Először csak a nagy politikusaink mondogatták, legelőször talán Széchenyi, aki aranygombos, könnyű angol sétapálcával tüntetett a híres csáti botok ellen, amelyek boldogabb végükkel választási argumentumul szolgáltak, s aki parlagi honfitársait azzal is bősztette, hogy mindig angol bicskával vágta fecskefarkúra a szivolája végét. Igaz, hogy mint kései historikusok kiderítették, a különös gróf a maga uradalmi késesével készttette ezeket a finom angol bicskákat, de a fő az, hogy Anglia tekintése divatba jött a magyar közéletben. S divatba is maradt egész a háborúig, míg kétfelé nem vágtuk az abroszt Angliával, noha a világon soha semmi bajunk nem volt vele. Hiszen parlamentünkben nemcsak az ellenzéki szónokok szavajárása volt, hogy „tekintsük Angliát”, hanem olykor a két Tisza is ezzel porolta ki az ellenzéket. A *Budapesti Szemle* cikksorozatban ismertette az angol parlament furcsaságait és humorát, pedagógusaink könyveket írtak az angol iskolarendszerekről, s a legszélsőbb nyugat íránt való szimpátiánk annyira általánossá vált, hogy már a kuglipályák felavatásánál is Angliába tekintettek a vezérszónokok. Sajnos, az összetekintetésnek nagyon kevés lett a foganatja, akár a magyar szemben volt a hiba, akár abban, hogy Anglia nagyon messze van. S ami lett volna is, rég elvitte az ördög. Legújabb korunk megtanított bennünket arra, hogy nagy bolondság volt tölünk a nyugat iskolájába járn, és eltanulni ott a liberalizmust, a demokráciát és más ilyen bolondító nadragulyákat, amikről, hála a magyarok istenének, szépen le is szokogattunk már, mióta magunkra eszméltünk.

Nem is politikáról van most szó. Más okból ajánlom honfitársaimnak, hogy tekintsük Angliát. Mert, ahogy az újságok mutatják, most is kerütköznek ott igen érdekes látványosságok. Például az, hogy Portland herceg, a legtöbb földű angol mágnás eladta Woolwich Abbey-i várkastélyát, amely műkincseivel világhírű művelődéstörténeti múzeuma volt Angliának. Hiszen az ilyesmi megesik máshol is, magyar mágnások is adtak már műkincseket filiszteusok kezébe - csak nem egészen abból az okból, amelyből az angol főúr búcsút vett ősi örökétől. Portland hercege azért adta el kincses kastélyát, mert nem bírta utána fizetni az irtóztos adókat, lévén Angliában annál irtóztosabbak az adók, minél hercegebbek az adóalanyok. Ez egészen különös adóprincípium a mi tájainkon, de úgy látszik, ez is hozzátartozik az angol humorhoz, amely tudvalevőleg száraz és így kontinentális viszonylatban nemigen élvezhető. Ennek a száraz adó-humornak esett áldozatul Buckingham herceg örököse is, aki szintén eladta londoni palotáját, amelynek képe minden nagyobb műtörténeti könyvben, sőt a lexikonokban is megtalálható, mint az angol gótika egyik legszebb remekéé. Persze a könyvkiadónak könnyű, mert nekik csak a klisé kell megfizetni és néhány fillérért övék az egész kövé merevült tündérálm. Ellenben Richard Plantagenet, Buckingham és Chandos hercege, a gyarmatok államtitkára és Madras kormányzója csak véres családi kísérteteit hagyhatta teljes egészükben örökösére, palotájának azonban csak egyötödét. A családi kísértetek ugyanis Angliában is adómentesek, ellenben az olyan kincses kastélyok után, amelyekbe van miért visszajárni a kísérteteknek, nyolcvan százalékg fölmegy az örökösödési adó.

A száraz angol humor csinál ilyen érthetetlen tréfákat. Hiszen ott a nábobok jövedelmi adója is eléri a hetvenöt százaléket, hogy a csiribiri kis emberek jövedelméből ne kelljen harminc százaléknál többet elvenni.

És e miatt az angol adóhumor miatt kerülnek évek óta kótyavetyére a The Queen és a Princess Beatrice tarka pillangóival befuttatott ódon kastélyok, a márványkandallókkal, a piztrángos tavakkal, az elmúlt századoknak lehelettől is őrzött ereklýéivel. Ó-Anglia főurai nem bírják többé fenntartani őket, és köcsipkés tornyaik leroskadnának az adók lavínái alatt. És az angol király, akinek a civillistáját 1911 óta nem emelték, maga is annyira érzi az idők súlyát, hogy

most ismételten kénytelen hitvány anyagi ügyben kormányához, illetve annak közvetítésével parlamentjéhez fordulni. Azt tetszik hinni, fizetésemelést kér? Ó, a barbár angolok nem így szoktatták a királyaikat! És György királyban, noha vér szerint nem leszármazottja birodalma angolszász megalapítóinak, van annyi az angol kispolgár jelleméből, hogy mikor arra soha nem sejtett adók tömege nehezedik, akkor nem azt mondja alattvalóinak: fizessetek még egy kicsivel több adót, hogy ne kelljen szégyenkeznetek az asztaltartásomon. György király arra kér engedelmet alattvalói képviselőitől, hogy eladhasson az angol koronabirtokokból és ebből kifizethesse az udvartartásnak a háború óta felgyülemlett adósságait.

Anglia királya és India császára teszi ezt, akihez képest Harun el Rashid minden karbunkulusaival bizony csak útkaparó volt, s történik mindez abban az Angliában, amely megnyerte a háborút és diktálta a békét a világnak. Mindebből pedig nem az következik, hogy most már a háborút vesztő magyar bukfencet vessen örömében, hogy hála Istennek, töri már a mi nyavalyánk az angolokat is. Azt a kérdést se feszegezzük most, hogy nem azért éri-e át az angol birodalom a világot, mert ilyen a berendezése, s hogy lehet-e megrendíteni azt a hatalmat, amely azokra nehezedik a legnagyobb terhével, akik a legmagasabbak. Értjük be két másik tanulsággal, ha Angliát tekintjük.

Az egyik az, hogy az a Norman Angel, aki már a háború előtt megírta, hogy rossz üzlet a háború, sokkal okosabb ember, mint a világ minden háborús politikusa volt. A másik az, hogy a régi világot Angliában is, a többi Európában is megölte a háború, ott is, ahol még szimulálja az életet. Az életet nem ölte meg, mert az megölhetetlen és kiirthatatlan, de az élet régi formáit igen. Azokat többé soha senki föl nem támaszthatja, semmi erőlködéssel. A háború előtti világ elmúlt, mint a bronzkor, már el is van temetve, s a sírján haldoklunk mi, az az európai nemzedék, amely a háborút csinálta. Minket már meg nem vált senki, mert a mi vérünk meg van mérgezve, s vonaglásainkból nem lesz többé élet. De ha mi elmúlunk, a hantjaink begyöpösödnek, buja mezők nővik be az anyaföld ágyúszaggatta sebhelyeit, ismeretlen munkagépek végeznek új hódításokat, a technika elképzelhetetlen csodái kötik össze az eget a földdel, és a megújódott földről boldog emberszemek fognak felragyogni a csillagokra, az aranyló istenszemekre. A világ szép lesz, szebb mint volt, de Ó-Anglia büszke főurai sohase fogják többet visszakapni az ősi kastélyokat, amelyeknek száz lakatlan szobájában garmadával hevernek az elzárt kincsek, és az angol parlament nem fog új koronajavakat megszavazni azok helyett, amelyeket ma kénytelen eladni Anglia királya és India császára.

(1927)

A MENNYDÖRGŐ GYÍKOK

Aki forgatott már népszerű geológiai könyveket, az emlékszik a mennydörgő gyíkokra, és ha tekintélytisztelő ember, már a nevük hallatára is megemeli a kalapját. Sok fajukat, felekezetüket különbözteti meg más-más névvel a tudomány, de mindnyájukról el lehet mondani, hogy hozzájuk fogható tekintélyes állatokat nem ismer a föld története. A Brontosaurus ezermázsás súlya alatt megdőrdült a vízpart - ezért adták neki a mennydörgő nevet -, és emeletes házak ablakán nyújthatta volna be a nyakát. Az Atlantosaurusra úgy akadt rá Marsh, az amerikai paleontológus, hogy feltűntek neki a coloradói platón méteres közökben szabályosan egymás mögé sorakozó dombocskák. Kíváncsiságból szétbontatott egy-két halmot, és kiderült, hogy egy minden emberi fogalmat meghaladó ősbarnaknak a csigolyanyújtványai vannak bennük, minden halomban egy-egy, valami harmincöt méteres gerinc hosszában. Ehhez képest a bibliai behemót vagy a mammut csak kecses macskafiók volt. A harmadik rémállatot, a Stegosaurust fejétől a farkáig óriási csontlemezek páncélozták be, s a farka végén méteres csonttőröket viselt. Úgy, ahogy a korszellem kívánta. A pampákon néha akkora teknőshéjak kerülnek napvilágra, hogy a kóbor indián vadász családotól alája menekülhet a jégeső elől.

Hogy támadtak, miképpen éltek, hova lettek a föld őskorának ezek a néhai nagyhatalmai? Csontjaikon kívül egyéb memoárokat nem hagytak ránk, s azokból azt olvassuk, hogy békés növényevők voltak, kicsi és fejletlen agyvelővel, amelynek egyetlen gyötrő gondja volt a rettentő hústornyok táplálása, és egyetlen érzése a félelem, amely páncélokba, kardokba, törökbe, buzogányokba öltöztette a hústornyokat. Urai voltak a földkerekségnek, a tengereknek és szárazoknak, erejükkel hegyeket lökhetek volna fel és erdőket heverhetek volna le, és mégis örökös rettegésben vonszolták nyomorult életüket a csillagok alatt. Mitől féltek a föld egyeduralkodói? Egymást rémítették tömérdék testükkel, csörgő, csikorgó páncéljaikkal, förtelmes fegyvereikkel, amelyeket a természet hagymázos fantáziája szült, és elpusztította őket a saját rettegésük. Nem a kísérletező természet keze, nem valami külön pestis törölte el a saurusok világát a föld színéről, hanem a saját ostobaságuk. Otromba nagy testüket nem kormányozta értelem, ügyetlenül és nehézkesen tántorogtak, elbuktak a saját fegyverzetükbe, és agyonnyomta őket a tulajdon súlyuk. A mennydörgő gyíkok megrekedtek a mocsaras erdőkben, a sekély tengerek iszapjában, és ott vergődtek tehetetlenül, halálos tajtékot túrva, és hitvány koponyájukon talán a saurusértelem utolsó föllobbanásával: ha vége a saurusdicsőségnek, vége a világnak is.

De a világnak nem lett vége. Földből, vízből, levegőből apró szervezetek ezrei vetették rá magukat a feloszló óriások dögtetemére. Törpe és gyöngye élőlények, eddig jelentéktelen, homályban lappangó és fényben cikázó gyermekei az életnek. Talán köztük volt már az a denevérnagyságú, félig béka-, félig madárképű, ügyetlenül csetlő-botló teremtmény is, aki évmilliók ostorcsapásai alatt fejlődve, végre megtanulta, hogy hogyan kell kövel agyonütni a másikat, és attól fogva embernek nevezte magát.

London fölött légi hadgyakorlatokat játszottak, nagyon szép játék volt, négyszáz repülőgéppel és nagy szárazföldi csapatokkal, hónapokig készültek rá, és beleöltek annyi pénzt és annyi energiát, hogy azzal egészen mást is lehetett volna játszani, sivatagokat termővé tenni, sziklákat megörölni, tudományos problémákat megoldani, rongyosokat felruházni, éhezőket jóllakatni, akiket bizonyosan Londonban sem kell lámpással keresni. Ez azonban az angolok dolga, s az is csak rájuk tartozik, hogy a próbaháború költségeit nem kürtölik úgy világgá, mint azt, hogy hány font kárt okozott a bányászsztrájk. Igaz, hogy a bányászsztrájkból nem lett haszna senkinek, ellenben a próbaháború haszna, amelyben csak két pilóta halt szörnyetjátékból, kétségtelen. A világ vezető nemzete, a mai geológiai kor legtökéletesebb menny-

dörgő gyíkja megbizonyosodott róla, hogy nem élhet biztonságban. Más mennydörgő gyíkok, amelyeknek nagyobb a légi flottája, akár mikor fölébe kerekedhetnek és olyan bombaesőt okádkhatnak rá, hogy kő kövön nem marad a világ legnagyobb városából. Igaz, hogy a nagy mennydörgő gyíkok mind csupa jámbor füevők, nem élnek emberhússal, amelyet égő városokon pirítanak meg és mind entente cordiale-ban ölelkeznek egymással, de azért Anglia légi flottáját mégis meg kell kétszerezni, de jobb volna megháromszorozni. Ezt kívánja a saurusi biztonságérzet, a saurusi világrend, a saurusi presztízs, és ez meg is fog történni, ha még úgy csikorog is bele Anglia gerince. Az angol polgár évekig azért fog verejtékezni, a hindu paraszt azért fog csonttá ősztövéredni a rizsföldeken, és a kanadai prémvadász azért fagy bele a hóba, hogy a világ legnagyobb mennydörgő gyíkja egy új csonttarajt növesztessen magának a többi mellé. És ebben rongyosodik el teste-lelke a francia boltosnak, az olasz kőfaragónak, az orosz muzsiknak is, mert egyik gyíksárkány se tűrheti, hogy a másiknak hosszabb legyen a bordanyúlvánnya, mint neki.

Hogy nagyobb biztonságban lesznek-e a világ jámbor füevő urai, az imperialista saurusok, ha annyi lesz a hadi repülőjük, hogy szárnyaik elhomályosítsák a napot? Az ókori imperialista kérdése, aki nyilai sokaságával felhőzte el a napot, bizonyára nagyon gyerekes hengegés volt ehhez képest, de a lényegben nincs különbség. Aki fegyverre támaszkodik, annak örökös rettegetben kell élnie az övéénél gyorsabban és biztosabban gyilkoló fegyvereknél. A légi felszerelést követni fogja a gázháborúra való felkészültség, aztán jön a fénysugarakkal való harc, s fegyvereket fognak gyártani delejből, villanyból, rádiumból, föld mélyében, csillagok ragyogásában szunnyadó, ma még ismeretlen természeti erőkből. Hiszen Káin furkósbolja óta minden emberi találmány meg van átkozva, hogy előbb-utóbb ráfröccsenjen Ábel vére. Akármilyen pattan ki a tudós agyából, a kémikus lombikjából, a legistenibb zseni adományából is szurony lesz a saurus testén. Először a nagyokén, a világot átérőkén, aztán a kicsinyekén, a gyöngébbekén, mert azok se vonhatják ki magukat a saurusok törvénye alól, sőt nekik annyi-val több okuk van rá, hogy tüskékbe öltözzenek, mert először őket tapossák szét a birkózó óriások.

Azt mondják, hogy ez természeti törvény, aminek nem lehet útjába állni. Nem a tömegek mondják, mert azok csak elhiszik, amit mondanak nekik és velük mindig meg lehet éljeneztetni minden háborút. A lelkesedés olyan enyhítő körülmény, mint a részeg gyilkosnál az alkohol - lehet rá előre is számítani: kitörülközünk a vérből, a máséból és magunkéból, és aztán azt mondjuk, ha tudtuk volna, mi lesz belőle, nem csináltunk volna ilyent, de hát nem voltunk eszünkön. De akik eszünkön vannak, a népek vénei és írástudói, azok is azt mondják, hogy a természet ellen nem lehet küzdeni és a természeti törvényeket nem lehet megváltoztatni. Nem lehet? Hiszen az is természeti törvény, hogy az ember a földön járjon. Mért találta hát ki a természet ellenére a repülőgépet? Az is természeti törvény, hogy a villám leüssön. Mért találta hát ki az ember az elhárítására az aranyozott hegyű vasat? Néha sajnálni való is, hogy kitalálta. A fényes palotákban nagyképszerűsködő és hazudozó leszerelési konferenciákat például egész biztosan megüthetné a ménkö anélkül, hogy az emberiség érdeke valami különös kárát vallaná.

*

De azért félreértés ne legyen belőle: ez az írás nem lázításnak van szánva a mennydörgő gyíkok világrendje ellen. Csakugyan természeti törvény lehet az, s hiábavaló ellene minden küzdelem. A saurusok kipusztultak, de a saurusok lelke megmaradt. Az élőlények közt, amelyek a gyík-sárkányok gazdátlan impériumán megosztottak, valamilyen formában ott volt az emberállat őse is, s kivette részét az önmaguknak áldozatul esett saurusok mentalitásából. Új genezist kezdett a földön, az egész teremtetést meghaladó értelmével más képet adott a

világnak, fölépítette egy addig nem ismert dicsőség babiloni tornyát, ahonnan már kémlelik a lépcsőket a kozmikus magasságokba - de öröksége visszahúzta őt a földre. Mindmáig nem tudott megszabadulni a rettegő és félelmében önmagából szörnyeteget csináló sauruslélektől, s ez viszi elkerülhetetlen végzete felé. Össze fog omlani minden nagyszerű alkotásával a saját páncéljai, csonttarajai, kardjai, törei, lándzsái csörömpölő súlya alatt, s csak egy rejtélyes állatfaj emlékezetét hagyja az utókorra. Mert utókor lesz, az élet nem pusztul el a kihalt fajok ezreivel, s nem pusztul el azzal a fajjal sem, amely homo sapiensnek nevezi magát. Az élet önmagáért van, félrerúgja az összetört cserepeket és új formákkal úzi ismeretlen célú vagy céltalan játékait. A Primatesek rendje eltűnik és talán a Chiropterák rendje kerül egy új irányú fejlődés élvonalába. A természetet nem sietteti semmi, közömbösen kezdi újra kísérleteit, s lehet, hogy eónok múltán minálunk sokkal értelmesebb denevéremberek fognak ásatásokat rendezni a kőszivatokban, amelyeket valaha Londonnak és Párizsnek neveztek, s el fognak csodálkozni rajta, milyen kevés értelem szorult a mi ásatag fajunk szépen formált koponyáiba.

(1927)

BÉKESSÉG FÖLDÖN AZ EMBERNEK...

Az angyali üzenet, amely Betlehem mezőin adatott a csordapásztoroknak, nem egészen így szólt. Az dicsőséget hirdetett mennyben az Istennek és békességet a földön a jóakarata embereknek. De kétezer év messze elsodort bennünket betlehemi mezőkről, Messiást hirdető csillagtól, fényességbe öltözött angyaloktól - ma nem szabad olyan szigorúnak lennünk, mint voltak Isten zengő harsonásai, akik csak a jóakarátú embereknek hirdették a békességet. Mi lenne e világtalan világból, ha a betlehemi jászolból a Kisded csak azokra ragyogtatná a csillagok fölül hozott mosolyát, akiknek szívében jóakarát találhatik? Hányan maradnának Isten szegény gyermekeiből a karácsonyfa alatt, ha valami láthatatlan kéz megjelölné az emberek homlokán azokat a gyarlóságokat, amelyek a szív belső tartományaiban laknak, s e homlokjel szerint osztályozná egy kérlelhetetlen kerubin az emberek fiait: te gögös vagy, te irgalmatlan vagy, te zsarnok vagy, te irigy vagy, a te kezéd embertestvéred véréből piros, a te szíved bosszúvágytól fekete!...

Nem, jobb nekünk, mai embereknek, ha a maga feláldozására született szeretet ünnepén mindenkinek hirdetetik a béke, akár méltók rá, akik az angyali üzenetet hallják, akár méltatlankok, akár a tisztaság gyolcsába van öltözve a lelkük, akár a vérnek skarlátjába. „Bocsáss meg nekik, hogy neked is megbocsássonak!” Ha a föld minden népeinek ez adatik karácsonyi evangéliumul, mit kívánhatnánk mást magunknak, Isten legszegényebb cselédjeinek, magyaroknak, akikre egyforma vigasztalan komorsággal borul le a csillagavesztett decemberi éjszaka, akár a magyar élet magaslatain élnek, akár a mélységekből száll fel karácsonyi imájuk a magasságbeli kapukig, amelyek minden népek hite szerint megnyílnak az éjféli harang szavára.

Embernek, akik ma mindnyájan kedvesek, jók, becsületesek vagytok, és az indulatok, a harag, a kapzsiság, az irgalmatlanság gépfegyverei helyett szikraszóró fenyőgallyacskákat hordoztok a szívetekben, emberek, gondoltatok-e már arra, hogy miért királya a karácsony az ünnepeknek? Álmétkodtatok-e már azon, hogy a Szent Történeten kívül, amely az éjféli misében mindenütt egyformán olvastatik a föld kerekén, minden népnek van külön meséje is a Gyermekek születéséről, és hogy a mesében minden nép a maga hazájába helyezi az Úr szülőföldjét? Olvastatok-e róla, hogy a népek fantáziája szerint a kis Jézus nemcsak a magyar pusztát választotta születése helyének, hanem született a szavojai hegyekben is, Flandria síkján is, az angol és német tenger mellett is, az isteni kisdetről van meséje halzsírmécsese mellett a grönlandinak is, szikrázó ege alatt az afrikai fekete embernek is. Csodálkoztatok-e már azon, hogy a betlehemi jászol tömjénszagú szénájára nemcsak az írástudatlan áhítat térdepel le, hanem ráhajtja fejét a legszabadgondolkodóbb tudós is és aki háromszázhatvannégy napon át Svante Arrhenius genezisének hirdeti és Darwin pentateuchját vallja, a hatvanötödiken az is a Biblia szavával fényesíti meg magát: „Dicsőség Istennek a magasságban?” Tünődtek-e már rajta, mi lehet a magyarázata annak, hogy örökké nyugtalan lelkek, akik töprengő nappalok és tusakodó éjszakák sivatagjaiban laknak, a gyermek mosolyával fogóddzanak bele a Maszületett ingecskéje szélébe és boldog elandalodással hallgatják az angyalok kristályszavú dalát? Mi ennek a pszichológiai rejtélynek a kulcsa, mért nincs ez meg a többi ünnepekben is, amelyek szintén arra rendeltettek, hogy kinyílnak az élet elvakult ablakai az örök fény felé és kiszálljanak a lelkek szomszéd madárseregei az örök harmatokra?

Itt több van megszokásnál, hitnél, artistikumnál, itt abból van valami, amit Maeterlinck „a nagy titok”-nak nevez. Itt bizonyosság van arra, hogy egyszer csakugyan Isten járt a földön, és itt hagyott az embereknek valami illúziót, ami több, mint a világ minden valósága, a szeretetet. Rontás volna azon a kézen, amely éppen a betlehemi csillag sugárhullásában nyúlna ehhez a kérdéshez a szépség ásójával, és a banalitás földjében találna meg a karácsony gyökereit.

Akkor ez a nap is olyan volna, mint a többi, pedig ennek a néhány órának éppen abban van a miszticizmusa, hogy semmi sincs benne naptestvéreiből. A horizont kitágul a végtelenségig, és az ég közelebb hajol a földhöz. Egy bretagne-i legenda szerint megszólalnak a kövek, és egy székely népmese szerint kővé válnak az aranytallérok. Mindent megtapinthatunk a szívünkkel, ami máskor lehetetlen és minden eltűnik a süllyesztőben, ami valóság. Az élet rossz álmából beleébredünk egy valóságos életbe, ahol hallani lehet az angyalok szárnya suhogását - mért ne lenne valóság a kerubínok dala az emberek békességéről?

Béke legyen veletek, mindenféle munkások, akik arcotok verejtékével keresitek nemcsak a magatok kenyerét, hanem a mások kalácsát is! Béke legyen mindenkivel, aki dolgozik, akár karja, akár szelleme erejével! Béke legyen mindazokkal, akik az emberiségnek szolgálnak napsütötte szántóföldeken, bányák poklában, műhelyek kriptáiban, gépek örök zakatolásában, boltok sötét odvában, íróasztalok vesztőhelyén! Béke mindenkinek, aki göröngyöt hasogat, s fénnel és meleggel tölti meg az éjszakát! Béke az apáknak, akik elégetik a maguk életét a családi tűzhelyen, és béke a gyermekeknek, akiknek szeme csillagában az az ígélet mosolyog, hogy amit elrontott a múlt, helyrehozza a jövőndő! Béke a jóknak, akik szenvednek a gonoszok miatt, akik áldozatai a rettenetes tűzvésznek, amely még mindig égeti az emberek világát, akik megvezekelnek nemcsak az eltemetett múltért, hanem a bölcsőben derengő jövőndőért is! Béke mindazoknak, akik gyógyítják a sebeket, akik a türelem olajával enyhítik az égő fájdalmakat, akik halkítják a jajszavakat és tompítják a szitkokat! És béke azoknak is, akik égettek és gyújtogattak, akik uszítottak és gyűlöletet hirdettek, akik nemcsak az idegenben nem ismertek rá az embertestvérré, hanem a vér szerint való testvérben is idegent akartak látni és láttatni! Béke nekik is, hiszen mindnyájan gyarló emberek vagyunk, nem olyanok, amilyenek szeretnénk lenni, hanem olyanok, amilyenek lehetünk.

És béke mindenkifölött azoknak, akik intézői a nemzetek sorsának, akik pásztorai az embernyájaknak nagy határokon és kis mezőkön! Mindenkifölött őket tegye békességes szívűekké a ma született szeretet, aki Istennek mondatik. Mert a nyájak mindig békességesek, nemcsak a Biblia füvellő mezőin, hanem a világ minden tartományaiban, s Isten előtt mindig a pásztorok felelősek a nyájakért, s eljön a kor, mikor ők lesznek felelősek az emberek előtt is. Vigyázzanak a pásztorok, hogy a felelősség órájában tiszta szívre mutathassanak tiszta kézzel, és emelt fejjel nézhessenek az ítélet elé!

(1927)

FÖLTÁMADÁS VASÁRNAPJA

Jobbágy-hétköznapiok szelíd királya, sikoltozó gondok elnyugosztalója és csöndes örömek osztogatója, drága szép húsvétvasárnap, eljössz-e még valaha megváltónak e világra? Kék selyemernyődet, amely alatt elférnek a föld minden nemzetségei, fölnyitod-e még egyszer, hogy szívünkben megvidámodva nézegessünk föl alóla Isten-atyánkhoz, aki a halál legyőzésének napjául választott téged, és a velünk, szegény gyermekeivel való összebékülésének idejéül szentelt? Fogunk-e még valaha örülni ünneplő ruhás reggelednek, rendesnél dúsabb asztalt terítő delednek és derűs estédnek, mely mosolyogva megy meghalni, mint a dolgavégzett öregember, és puha kezét áldón teszi a fejünkre: ne féljete, szegénykéim, visszajövök még hozzátok?

Húsvét, drága szép húsvétvasárnap, de megcsaltál bennünket, mikor tizennégy évvel ezelőtt utoljára tettél le az öledből, hol gyermeki bizalommal játszadoztunk, és azt ígérted, hogy visszajössz hozzánk! Azóta nagyon megsokasodtak a napok, de te többet nem voltál köztünk. Azóta nincs húsvét a világon, csak hétköznapiok vannak, amelyeknek se kezdetük, se végük, hol rettentő hétköznapiok, amilyenek azok lehetnek, mikor a vajúdó mindenség az egek ropogása közben megszülte a földet, hol senyedv és süket hétköznapiok, amelyek lassú percegéssel örlik a világot: fáradt nagyszerdák, amelyek szörkámzsában vánszorognak és rémületes nagy-péntekek, amelyekén vérét veszik a megostorozott, a megtöviszkoszorúzott, az ecettel és epével itatott igazságnak - de sohase jött többet vissza a föltámadás napjának régi fönsége és bája, amikor az angyalok az emberi nyomorúságokat fölnyalábolták az Úr irgalmas színe elé, és a mennyek örökkévalóságának barkáit hintették szét a földön. A pátriárka hiányzik a napok bomlott családjából és a dús koronájú terebély fa, amelynek ormáról be lehetett látni a megnyílt égbe, hiányzik a napok elvadult kertjéből.

Húsvét, drága szép húsvétvasárnap, aki magad is hősi halottá váltál a lövészárkokban, és azóta csak árnyképed jár vissza közénk, tudod-e, hogy amióta elhagytál bennünket, azóta olyan ez a föld, mintha más csillagra költözött volna róla a Bárány, aki magára vette a világ bűneit, és mintha föltámadtak volna a régi sötét istenek, akiket a világ teremtése óta teremtett az ember a maga képére és hasonlatosságára! Mintha mind kiszabadultak volna a poklok mélységeiből a régi rémek, akiket az angyalok lenyomtatnak a Názáreti Jézus sírjáról lehangzó kövel, és mintha átvették volna az impériumot az emberek fiainak sokadalma fölött. A sok rég elmúlt és újra föltámadt isten, ha piros, ha sárga, ha fehér, ha fekete, ha márvány, ha fagyökr, mind azt hirdeti magáról, hogy ő az egy igaz isten, s mind elkárhoztatja azokat, akiknek más színű az istene. S mintha az igazán Egyedülvaló, akinek egyetlen törvénye a szeretet, örökre elfordította volna szemeit a megválthatatlan világtól, mert ha letekint rá, nem lát mást, mint a vértengert a bitorló istenek lábai körül, amit mind-mind emberek ontottak emberekből, mind-mind az ő nevében és az ő dicsőségére, mind-mind az ő lényegének meggyalázására.

Húsvét, drága szép húsvétvasárnap, akit nem tudtunk érdemed szerint becsülni, míg közénk jártál, akit unottan hesegettünk el, mint hívatlanul vállunkra szálló kezes galambot, virágos kalappal lobogtatunk-e még feléd istenhozottat valaha? Harangjaid szólnak-e még úgy, mint soha más napokon, hogy kész imádság lesz maga a hallgatásuk? Napsugárnak, békének, gyerekek haján, asszonyok szemében, egek kékségén, pillangók szárnyán ragyogó szépségnek örülve fogunk-e még apró léptekkel ögyelegni a zöld zászlócskákat lengető fák alatt a rózsavízszagú tavaszban? Dologtevő napok magvető fáradalmai után zenében, költészetben, művészetben találunk-e még egyszer édes enyhülést? Kávéházunk megszokott zugában, fidélis jó cimborák közt polgári életünk ünneplő örömeit, pajzán tréfáit megtaláltatod-e még velünk? Baráti asztalnál összeülünk-e még, úgy, mint régen, nem azt keresve embertestvé-

rünkben, ami elválaszt, hanem ami összeköt, s elbeszélgetve a világ soráról, arról, ami volt és arról, ami lesz, nagy urak tarka macskáiról és kis emberek nyűglődéseiről, a rettentő háborúról és iker-fattyairól, forradalomról és ellenforradalomról, mint fakuló emlékről, tréfásan a rémlátásainkról, pironkodóan a vérszomjasságunkról, megbocsátóan nemcsak a magunk bűneiről, hanem a másokéiról is, büszkén a hőstettekről, amelyek hallatára irigyen reszketnek meg régi hősök behorpadt sírján a borostyángallyak, és halkan, halkan, könnyet csordítva a pohárba, az új hősökről, akiknek vére kiontatott, jaj, nem a világ megváltására...?

Húsvét, drága szép húsvétvasárnap, hogy fognak szeretni a szegény, fáradt hitű, fagyvette reményű emberek, ha még egyszer igazán visszajössz! Hogy fogunk ujjongani és hogy fogjuk áldani Isten-atyánkat, aki kibékült gyerekeivel és téged küldött vissza szeretete követe gyanánt! Hogy fogunk imádkozni, tombolni és dalolni! Vagy csak sírni az öröm könnyeit a föld egyik sarkától a másikig, hogy újra igazán húsvét lett a világon!

(1928)

KARÁCSONYI MISZTÉRIUM 1928-BAN

A mennyek országának vannak olyan titkai, amiket csak a kisgyerekek ismernek, akik még közel vannak az éghez és a költők, akik közel vannak a kisgyerekekhez.

Például tudják-e azt a felnőtt, okos emberek, hogy a mennyországban minden karácsonykor csinálnak a kis Jézusnak egy betlehemet? Egészen olyant, amilyennel régebben a betleheme-
sek jártak itt lent a földön, míg a világ hatalmasai be nem tiltották a karácsonyi kántálást, de sokkal nagyobbat. Olyan életnagyságú betlehemet, amibe a Máriácska maga is belefér s a jászolába belefektetheti a kis Jézust igaz valóságban. Abban a percben, mikor ez megtörténik, az angyalok rázendítik a Gloria in excelsis-t,²⁸ a Kisded mosolyogva tapsikol virágbimbó kezével, mosolyától megfényesedik az egész mennyég, a fényesség lesüt ide a földre, és az emberek idelent azt mondják, hogy megszületett a Jézus.

Szent József, a liliomos ácsmester mindig azon a napon szokott munkába fogni, mikor a földi sötétségben kigyulladnak az első hajnali mise gyertyái. Idejében kell kezdeni, mert lassan lehet haladni az égi betlehemmel, hiszen minden hozzávalót a földről kell felszállítani. Emberformába öltöznek az angyalok, mint a régi fametszetes Bibliákban, megrakják arany-csillaggal a tarisznyájukat s azon veszik meg idelent a gerendát, a nádat, a deszkát, a szöveget, a minden egyet-mást, ami egy tökéletes betlehemhez megkívántatódik.

Hát az idén is így volt. A mennyei mérnökök idejében elkészítették a terveket - hiszen a mennyei mérnökség éppen abban különbözik az idelent valótól, hogy legfeljebb egyszer kell megsűrgetni. Amúgy azonban ez is mindig póthittel dolgozik, de erről természetesen ő se tehet.

Szent Pál apostol is idejekorán élesre köszörülte az aranyszakállú názáreti ácsmesternek azt a jó öreg ácsbárdot, amely a szent család képein mindenütt a sarokba támasztva látható. (Azért Szent Pál, mert tudnivaló, hogy kissé bizarr eszmetársulásnál fogva ő nemcsak az újságírók védőszentje, hanem a köszörűsöké is.)

Az angyalok közül Rafael volt megbízva vele, hogy a bevásárlásokat elvégezze idelent a mindenféle árusok közt. Az emberekkel való bánásmódot ugyanis ő szokta meg legjobban még abban az időben, mikor az ótestamentumi istenfélő Tóbiás fiával azt a hosszú utat megtette Rágeszbe, amelyről a serdültebb korúak olyan érdekes dolgokat olvashatnak az apokrifusokban.

Azóta azonban eltelt néhány ezer év, és az emberek mintha megváltoztak volna egy kicsit. Az arkangyal lehorgasztott fejjel tért vissza a földi expedícióról. A négy növendék angyal, aki lent járt vele, üres kézzel állott mögötte.

- Rossz világ van odalent, uram - jelentette Szent Péternek, az egek kincstartójának. - Kinevettek a szállházban, mikor deszkára alkudtam, pedig ez még csak a kezdet kezdete. Legalább egy összemarék aranycsillagot kérek még.

Szent Péter megcsóválta a fejét, mint ez mindenütt szokása a kincstartóknak, de azért csak belemarkolt a csillagos ládába.

- Hát amiket levittél magaddal? - kérdezte, mikor észrevette, hogy a tarisznya üres.

²⁸ *Gloria in excelsis* - dicsőség a magasságban

- Azokat lent hagytam foglalóba - magyarázta Rafael. - Azt mondták az árusok, hogyha egy órával későbben megyek, akkorra még drágább lesz minden. Ezzel teszik egymásnak emlékezetessé az emberek a karácsonyt.

De az emberek időmérője nem az angyaloknak van kitalálva. Nekik nem kell ahhoz egy óra, hogy térüljenek-forduljanak ég és föld között. Ők olyan gyorsan érkeznek, amilyen gyorsan Isten mosolya leér a földre, vagy a gyermeki imádság fölér az égbe.

Mégis megelőzte az angyalokat a drágulás. Mire az angyalok újra lesuhogtak a szállházba, akkorra tíz percenttel fölment a gerenda ára, beleszámítva a forgalmi adót is.

Pedig hát még hátra volt a vásáros, a nádáruoló, a vásznas - a Jézuska pólyájához -, a méccsel kereskedő, s még csak azután jött volna a neheze!

A jóra való betlehembe báránycák is kellene, egy méla szemű, kajla szarvú ökör is kell, amelyik párájával melengesse a kisdédet, s a számárkát se lehet elengedni! Hát még a gomolyatúró s a többi tejtermékek, amiket a csordapásztorok tisztelt a jászol elé rakni. S két fenyőszálat is oda kell strázsának állítani a betlehem elé!

- Mire készen leszünk, az idén nem marad csillag az égen - vetett ráncot Szent Péter homloka. - Vajon nem jobb volna-e, ha a Gyermek megint lemenne megszületni, mint kétezer évvel ezelőtt? A csillagok megmaradnának és a föld mégis világosabb lenne, mint az ég.

A gondolatot sokan jónak találták, de Máriácska gránátvirág arca elfelhősödött. Neki a föld nem adott egyebet, mint hétfájdalmú törét. S ő megint odaadja a fiacskáját a földnek.

Azt határozták, hogy leküldik a négy evangélistát, nézzenek szét a világban, kínálkozik-e valamelyik zugában puha és meleg fészek a Szeretetnek, aki Megváltónak neveztetik az írásokban?

A tanulmányútról János adott számot, a látnok. Azt mondta, Patmoszban nem látott olyan apokalipszist, mint amilyen most van a világon.

- Nem adom, nem többet hét világ megváltására se - mondta elfehéredett arccal a Máriácska, és ahogy lehervadt róla a mosolygás, elfehéredtek az égen a felhők, és elkezdett esni a hó.

Mit volt mit tenni, Rafaelt újra fel kellett tarisznyázni aranycsillagokkal, és karácsony böjtjére mégiscsak elkészült minden. Szép, nagy, tornyos betlehemet ácsolt össze Szent József, s olyan jászolat bele, hogy az igazi Betlehembe is beillett volna. Nem hiányzott abból semmi se, csak éppen a szalma.

- Ejnye, hogy azt meg elfelejtettük! - haragudott magára Rafael -, pedig egy tanya mellett láttunk akkora kazlat, hogy abból bizonyosan Isten nevében is adtak volna egy nyalábbal.

- Nem is kell több, csak éppen amennyivel a módját megadhatjuk - kotorászott Péter a csillagos ládában. - Biz itt már nincs több egy ezüstcsillagnál, de hát azért a kis szalmáért ez is elég lesz.

Nem telt bele egy miatyánknyi idő, már vissza is tért az angyal, de szalma nélkül.

- Azt mondja a gazda, hogy nagy úr lesz tavaszra a szalma, ennyiért nem bonthatja meg a kazlat.

Már most mit csináljanak? A szigorú Tamás azt mondta, szólni kell a jó Istennek, idézze maga elé a szalmauzsorást. De hát erről szó se lehetett, az Úristen éppen a karácsonyi örömeiket csomagoltatta, s ilyenkor a halál is annak számít. Küldeni sehova se küldik, s csak oda mehet, ahova hívják.

Utoljára Mihály arkangyal gondolt egy okosat. Majd ő lekíséri Rafaelt, neki kardja is van, így nagyobb lesz a tekintély.

- Megálljatok csak - szólt utánuk a Máriácska, ahogy megindultak -, majd adok valamit, amiben a szalmát felhozhatjátok.

Azzal leoldotta a kötöcskáját és utánuk eresztette az angyaloknak. Idelent el nem tudták gondolni az emberek, akiknek eszébe jutott az égre fölneézni, hogy hogy került az a parányi ezüst foltocska a fekete téli felhők közé.

De ez se használt semmit, megint csak üres kézzel tért vissza a két angyal.

- Nem lehet azzal a tökéletlennel bírni - tördöste a kezét Rafael. - Ahogy meglátta Mihályt a karddal, azt hitte, ebből megint rekvirálás lesz, és megmondta kerekén, hogy most már az Istennek se ad egy gyújtat szalmát, inkább maga fölgyújtja az egészet.

A boldogságosok tanácstalanul néztek össze. Ők sokkal jobban megtartják a földi törvényeket, mint az emberek az égi parancsolatokat.

- Most már mi lesz? Az embereknek az idén ne szülessen meg a Jézuska?

Végre a Máriácska elmosolyogta magát, és idelent kisütött egy percre a nap.

- Jaj, de csak mindjárt elapad előttem a víz! Hát nem tudjátok, hogy a tejúton mennyi szalma lehullott a Göncöl szekeréről? Hamar kapkodjatok össze belőle annyit, amennyiből az én fiacskámnak megágyazhatunk. De siessetek, mert hallom, hogy Cicelle már hangolja a hegedűjét.

Az angyalok szétrebbentek, öreg lábaival maga Szent Péter is kikattogott szalmát szedni az egek országútjára, és így lett, hogy az idén is lenevetett a Jézuska a betlehemi jászolból erre a világtalan világra.

És ha éjfélkor fölneéztek volna az égre, amerre az angyalok járnak, a felhőkön keresztül is láthatnák volna, hogy ma éjszaka ritkább a tejút, mint máskor: az angyalok felszedték róla a szalmát.

(1928)

MONOLÓG

Hajnal szürkülésén - piroszlása volna ugyan, de mit lehet tudni sajtóreform idején, szabad-e még leírni annak a színnek a nevét, amelyet kissé elhamarkodva teremtet meg az Úristen és kissé feltűnő módon visel a hajnal -, tehát hajnal szürkülésén, mikor a gép kiadta magából az utolsó újságpéldányt is, az elnéptelenedett gépteremben nagyot nyújtózott a fekete monstrum, és mormogni kezdett:

- Vas a testem, ólommal élek, mint a mesék sárkánya: olyan erős is vagyok. Én vagyok a szem, amellyel milliók néznek, én vagyok az agy, amellyel milliók gondolkoznak, én vagyok a szív, amelyben milliók érzése dobban meg: hatalom vagyok. Ki ne akarna erős lenni, ki ne akarna hatalmas lenni? És kinek ne volna irigye, akinek ereje és hatalma van? Az Isten tökéletes, mégis vannak ellene lázadók.

- Szülöttje és szülője vagyok az eszmének, anyaga és forrása a világosságnak. A haladásnak én adok tartalmat, szárnyat és irányt, különben, mint rajtam kívül akármelyik emberi találmány. Tehát énfelém fordul a gyűlölete mindenkinek, aki fél az eszmétől, aki sokallja a világosságot, aki haragszik az értelem lámpájára, aki azt tartja, hogy a homályra is szükség van és hasznos dolog az árnyék.

- Azt mondják, túlságos a szabadságom és visszaélek vele. De hát mióta élek vissza? A szabad sajtó még százéves sincs, s az emberiség mögött több évezred áll, mint amennyi századot számlálunk. Jobb volt az emberiség, míg sajtószabadság nem volt? Kevesebb volt a bűn, a haramiaság, a gyilkolás, a boldogtalanság és több az emberi jószág, és nagyobb az emberi szolidaritás? De hát akkor miért állt még a mi sajtótlan dédapánk idejében is minden városszélen akasztófa, és mért kellett Gutenberg előtt olyan büntetésekkel védeni a társadalom rendjét, amelyek hallatára ma hideg borzongatja végig magát a hóhért is? Az embereket nem megrontotta, hanem megjavította a világosság, amely a szabad sajtóból áramlott ki a világba, és ha az emberek közt még ma is sok az embertelen gonosz, annak nem én vagyok az oka. Hátha azért olyan világtalan a világ, mert engem annyit elárnyékolnak tőle? Az igazi szabad sajtó nagyon keveset röpködött bilincstelen. Minden politika kitépett a tollaiból, megnyirbálta a szárnyait, és köteleket hurkolt rá. Mindig azért, hogy vissza ne élhessen a szabadsággal. Pedig a szabadsággal csak az él vissza, aki úgy tesz, mintha az szabadosság volna, és elvesz belőle.

- Aztán mit beszélnek az én szabadságomról? Hát enyém az a szabadság, amit el akarnak tőlem venni? Nekem csak egy szabadságom van: szabad vesződnöm, kínlódnom, küzdenem, magam összetöretnem és szemétre dobhatnom - a mások szabadságáért.

- A kés is nagyon veszélyes szerszám. Nemcsak kenyeret lehet vele vágni, hanem embert is ölni, amire mintha a legújabb idők történetében is lett volna néhány példa. Mért nem hoznak hát olyan törvényt, amely megtiltaná a kés használatát, hogy vissza ne lehessen vele élni, és amely börtönnel fenyegetne meg minden késesmestert, aki visszaélésre alkalmas eszközt csinál? A tűz is nagyon veszedelmes találmány. Nemcsak melegedni és ételt főzni lehet nála, és nemcsak világítani vele, hanem az emberi lángész és az emberi szorgalom legnagyobb értékeit elhamvasztani is. Mért nem hoznak hát törvényt, amely megnehezítené a tűzgyújtást, nehogy visszaélés származzon belőle, és amely kimondja, hogy azokat a képviselőket, akik eldobott gyufával kiégetik a pokrócot, nem védi a mentelmi jog?

- Azt mondják, hogy azt is megbüntetik, aki a késsel visszaél, azt is, aki a tüzet kártételre használja. De a vérben dolgozó és tűzzel kártevő sajtó ellen is volt törvény eddig is. A törvény eddig is tiltotta a gyilkosságra uszítást, a gyilkosok magasztalását, a gyújtogató csóva szórását, a hit meggyalázását, a tisztaság beszennyezését. A törvény megvolt és a törvény nem tudta megakadályozni, hogy ilyenek ne történjenek, de ennek nyilván nem a törvény volt az oka. Mert ha az volt, mi garancia van arra, hogy az új törvényben több erő lesz és hatásosabb megfélemlítés, mint a régiben? Holott azt a régi törvényt se éppen ábrándozó pietisták csinálták, hanem igenis keménykezű reálpolitikusok, akik semmi jóakarattal nem voltak a sajtóhoz.

- Azok a jóakarát nélkül való kemény reálpolitikusok elmúltak, de én megmaradtam. Megrongálva, megcsonkítva, bilincset csörgetve, felpeckelt szájjal is megmaradtam erőnek és hatalomnak...

Így dűnnyögött mogorván a vasmonstrum, amikor valahonnét, a hajnal fényéből kiszökkenve, belibbent hozzá gyöngyházzsínű szárnyán a szabadság géniusza. Gyengéden megsimogatta, amitől szelíden csillant egyet a nagy acéltest, s megbékülten álomba merült.

Az utcán pedig nyüzsögni kezdett az élet, az emberek a vezércikkek címéből megtudták, hogy siralomházba került a sajtó, és az emberek olvasatlan tovább lapozták az újságot. Mi közük nekik hozzá? Kenyér kell, tüzelő kell, ruha kell, forgalom kell, pénz kell - ördög vigye a sajtószabadságot. Mert az emberek, akik szeretik a sajtót, még ma se tudják, amit azok tudnak, akik nem szeretik a sajtót. Az emberek nem gondolnak arra, hogy a szabad sajtó kosarában van a kenyér, a tüzelő, a ruha, a forgalom, a pénz, az egész élet. Az emberek, mikor még nem tudták, mit ér a béke, megéljenezték a háborút, és nem is igen kellene őket biztatni, hogy megéljenezzék a sajtó statáriális kivégzését.

(1929)

FORRADALMI EMLÉKEK

Gondolom, nem nagyon okos dolog róluk beszélni, de hát nem én kezdtem, hanem az okos emberek. A politikusok.

Fél füllel hallgattam a héten valami hivatalos vacsorán, ahogy illetékes emberek arról diskuráltak, el lehet-e azt hinni, hogy a csongrádi kubikosok szabad rablási engedély iránt instáltak volna meg a főszolgabíró. Persze hogy mindenki képtelenségnek tartotta a dolgot. Félrehallás lehetett vagy félreértés, s mire kikerült a világba, lett belőle szántsándékos félremagyarázás. Elképzelhetetlen akkora naivság, hogy a rablásra felsőhatósági engedélyt kérjenek, akikben ilyen irányú becsvágy dolgozik.

Magam nem szóltam bele a vitába, mert rég nem értem rá újságot olvasni, nem is igen tudtam, miről van szó. Aztán meg belibbent az ablakon egy karbunkulusszemű - Chrysopa - fátyolkának hívják magyarul ezt a félig lepke, félig szitakötő kis recésszárnyút -, s elnéztem, ahogy ott reszket a lámpafényben a fehér abroszon, mint valami másvilági finomságú virág halványzöld szirma. Ez a remegő tündöklés, amely az idén nagyon korán jelent meg, mindig elgondolkoztat. Mi célja van ennyi gyöngéd szépségnek a világon? Csak a szivarom füstjét kell ráfújni, s már oda van az élete.

Nagyon rácsöndesedtem a szárnyas szivárványra, s mire visszatértem az innetső világra, akkorára már véget ért az eszmecsere. Azzal, milyen furcsa az, hogy az országban sehol se beszélnek forradalomról, csak a parlamentben.

Hát hogy az országban mit beszélnek, azt én nem tudhatom. De annyi bizonyos, hogy én most vagy másfél hónapot földmunkások közt töltöttem, akikhez képest nyilván Krózusok voltak a piramisépítő rabszolgák is, mert azok legalább a vöröshagymának bőviben voltak. Az én embereim csak a mindenféle nincsnek voltak bőviben - azért hívják magukat furcsa szóképzéssel nincsetleneknek. Hallottam is mindenféle keservüket, de egy rossz szavukat se a rend ellen. Pedig énbelőlem hamar kinézték, hogy nem vagyok a fáraók pallérjai közül való. Mégse árultak el egyéb ambíciót, csak hogy jó volna pünkösdi vasárnapján is dolgozni, mert azzal is több lenne a napszám. Nem kívánt itt szabad rablást senki, csak munkát.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Magyarországon mostanában nem tudnak örömben hová lenni az emberek. Inkább azt, hogy nagyon nagy ott a baj, ahol komoly politikusok már akkor félreverik a harangot, mikor még füst se látszik. Ha a nagy tűz előtt is így lett volna, tán nem égtünk volna ennyire porig.

Mai politikusaink, kezükben a harangkötéllal, eszembe juttatják az egyetlen politikust, akivel én valaha forradalomról beszéltem, az pedig - Károlyi Mihály volt.

1918-ban volt az, már jól benne a nyárban. Képviselőválasztás volt akkor Szegeden, gondolom, a régi Magyarország utolsó képviselő-választása. Sokat beszéltek róla akkoriban, azért, mert két testvér került szembe egymással. Pedig nem ez tette kortörténétté ezt a különös választást. Hanem az, hogy a függetlenségi párti testvér munkapárti programmal lépett fel, a munkapárt alelnöke meg Károlyi-párti programmal. Ilyen teljes volt már akkor Magyarországon a babiloni zűrzavar.

Károlyi Mihály lejött a vezérkarával az ő zászlaja alá iratkozott jelölt támogatására. Akkor beszéltem vele életemben először és utoljára. Az aktív politikát ugyan akkor se uzováltam, de ellenzéki lapszerkesztő voltam, ezért kéretett magához Károlyi feketére. Egy kollégámmal

jártam nála, az ma is tanú lehetne rá, hogy a helyi dolgok föltekintése után úgy folyt le a beszélgetés, ahogy elmondom.

- Gróf úr - kérdeztem -, mit gondol, lesz-e forradalom? Lehet-e más vége ennek a háborúnak?

Nem tudnám megmondani, mért kérdeztem. Hiszen nem beszélt róla senki. Az volt napi-renden, hogy milyen hódolattal fogadják majd a „kis király”-t, ha hat hét múlva Debrecenből elhozzák Szegedre. (Azért a „kis király”, mert még akkor élt a lelkekben az „öreg király”, Ferenc József.) Nekem kellett volna megterveznem az akkori főispán megbízásából a királylátogatás aranyplakettjét. És énvelem mégis azt kérdeztette a földrengést érző állat ösztöne: lesz-e forradalom?

Károlyi csodálkozva nézett rám, aztán megcsóválta a fejét.

- Mért lenne forradalom? Ki csinálná? A paraszt? Az soha ilyen úr nem volt, mint most. A munkás? Aki nem a fronton van, hanem itthon, annak jól megy dolga. Csak a tisztviselő nyomorog, de a tisztviselő sohase csinál forradalmat, csak odaáll minden forradalomhoz.

Kihúztam a szerkesztői zsebemből az aznapi frontjelentést.

- És ez? Ha nem lehet tovább titkolni, hogy elvesztettük a háborút! Ha mindenki elszalad a helyéről, akinek parancsolni kellene?

- Nem hiszem, nem lesz forradalom - nézett ki Károlyi a nyár végi, csöndes vasárnap délutánba.

Hallgattunk mindhárman, csak a platánlevelek zizerészttek. Sokára szólalt meg Károlyi Mihály. Először tétozózott, aztán nekieredt.

- Nem hiszem. Meglehet. Nem tudom. Én csak egyben vagyok biztos. Abban, hogy én nem csinállok forradalmat. Annyira ismerem magam, hogy én nem való vagyok forradalmi vezérnek. Annál pedig becsületesebb ember vagyok, mint hogy előre uszítsam a tömegeket és elbújjak a hátuk mögé.

Ha nem lett volna forradalom és nem Károlyi Mihály lett volna a vezére, rég elmosta volna az idő bennem ennek a párbeszédnek az emlékét. Így sohase lehet többet elfelejteni. S azóta tudom én, hogy aki benne van a politikában, az nemcsak a helyzetet nem látja, hanem önmagát sem. Voltak falusi szatócsok és voltak vidéki költők, akik a háború elején tisztábban látták a háború végét, mint az államférfiak és a hadvezérek, akik se számolni nem tudtak, se fantáziájuk nem volt. Azaz hogy az volt a hiba, hogy összevették a kettőt egymással. Úgy számoltak, mint a költők, és úgy álmodtak, mint a szatócsok.

*

Egyik kísértet idézi a másikat. A forradalomtól féltő politikusok eszembe juttatták Károlyi Mihályt, aki nem hitt a forradalomban, és a csongrádi kubikosokról megképzene előttem az én honalapító kommunistáim.

1919 telén volt, a két forradalom közt. Hatóságok még voltak, de már nem respektálta őket senki, ők se egymást. Mindenki parancsolt, és senki se tudta, kinek kell szót fogadni. Mindenki beletömörült valamilyen tanácsba, és soha tanácstalanabb nem volt ez a boldogtalan ország. Kiomlott belekkel feküdt a műtőasztalon, és azt hitte, attól talpra fog ugrani, ha elvágja a tulajdon torkát.

Vad hideggel didergető februári délután egymagam ültem bent a hivatalomban, ott legalább meleg volt. Otthon nem, mert a szolgálaimmal belopkodtattam a szentet a pincénkből a kultúrpalotába. A város nem adhatott, neki se volt, s ha innen-onnan összepanamázott egy-két

vaggonnal, az okosabb helyre kellett, mint a könyvtár meg a múzeum. Egész bátran bezárhattam volna a pántlikamérésem, nem vette volna észre senki, mindenki történelemcsinálással volt elfoglalva. De nem volt szívem hozzá, hogy megfordítsam a címet a kultúra kriptáján. Az ötvenegynéhány szoba közül legalább az enyémbe megraktuk a kályhát, s ott szorultam össze két kollégámmal, meg a három szolgát is befogadtam. Hiszen a derék emberek megnyugtattak, hogy ne féljek, akármilyen lesz, nálunk minden marad a régiben. Egyikük se kívánja el tőlem az igazgatóságot, s nem muszáj utánuk a parkettet kefélnem, ha kifelé esetleg úgy mutatják is majd. Mert a „hivatszolgák tanácsa”-ban úgy rebesgették, hogy az új világban ez lesz a szabál.

Csöngettek az utcai nagyajtón, a zord időkhöz illő határozottsággal. Ijedten hagytam abba a munkát. (A szeneskannában kerestem az utolsó szivarvéget, amit délelőtt könnyelműen eldobtam valahová. Úgy rémlett, okos beosztással még két pipára való törek kikerül belőle.) Kinek lehet itt keresnivalója délután két órakor? Nincs annak ki a négy kereke, aki ebbe a boltba igyekszik, ahol se hús, se kenyér, se ing, se cipő nem kapható, csak filozófia. Halott könyvekben, kitömött madarakban, szárított virágokban és kőkorszakbeli forradalmak összetört cserepeiben.

A csöngetés egyre türelmetlenebb lett. Jánosom alighanem kiment az utcákra hírt szedegetni, magam vagyok a nagy házban. Előkerestem a télikabátot. Most már tán nem lesz belőle fegyelmi, ha bevallom, hogy az intézeti palástom, amellyel adott pillanatokban tekintélyt kölcsönöztem magamnak, a néprajzi osztályból felhozott tulipántos ködmön volt, leltári számmal ellátva. Négy óra után, mikor a kályha behunyta parazsalló szemét s az ablakban nyílni kezdett a jégvirág, mindig visszaéltem e szibvásáron vett köztulajdonnal. Most ugyan még csak kettő múlt, de az ajtónyitás meg-megkövetelte a tekintélyt. Rám gomboltam tehát a ködmönt, és kikukkantottam a nagyvilágba.

A nagyvilágot kilenc toprongyos ember képviselte. Az öltözetek kissé vázlatosak, de nagyon változatosak. Csizma, bakancs, sőt fél lábon csizma, fél lábon bakancs, katonasapka és báránybőrsüveg, bakaköponyeg és nagykendő egyforma, csak a lábszárvédőtekercs, ami különösen nagykendővel párosítva ejti ámulatba az embert. Az arcok zordak, gondterheltek és valamire elszántak.

Vidékieknek néztem őket, tanyáról bentszorult magyaroknak, akiknek kifogyott a költőjük, s elszánták rá magukat, hogy itt meglesznek egy kicsit kocsma helyett. Megmondtam nekik, hogy nem lehet, szólítván őket úgy, ahogy a korszellem kívánta.

- Nincs nyitva a múzeum, polgártársak. Látják, szolga sincs, ajtót is nekem kell nyitni.

- Nem tészön sömmit! - röhentette el magát egy kis fekete, szőrmók ember -, maga se szakadt mögöbe.

- Csiba te! - lökte odább egy bekötözött orrú férfiú -, nem te vagy ebben az illetékes. Majd én jelöntöm mög az úrnak, hogy defetációba gyűttünk.

Eddig csak úgy féligformán tartottam nyitva az ajtót, de most már kitártam sarokra. Ha deputáció, az más, azt kutyakötelességem fogadni. (Én is benne voltam a helyi Nemzeti Tanácsban, s már akkor túl voltunk a nagy problémán. Azon, hogy melyikünket mekkora nemzetiszínű gomb illeti meg. Közdolgokban már akkor nemigen járt a szavunk, csak a falusi küldöttségek láttak bennünk orákulumot. Még a harmadik vármegyéből is jöttek hozzánk olyan jámborok, akik azt hitték, hogy mink mindent tudunk. Azt is, hogy hol lehet most puskát és petróleumot kapni, meg azt is, hogy ahol lefizették tavaly az uraságnak a fűbérdíjat, de a télen elhullott a birka, ki legeli ott le most már tavaszra a fűvet? Otthon elszaladt mindenki, még a kisbíró is, hát itt muszáj okosodni.)

- Tessék beljebb kerülni, polgártársak, mert itt hideg van.
- Nem polgártársak, hanem elvtársak - intett le a rokkant orrú, aki szemmel láthatóan hivatottságot érzett a vezérségre. - Minköt a komenista katonák küldtek ide, mint honalapítókat.
- Tessék? - meredtem rá. - Ide? Mint honalapítókat?
- Csakis. Ez tán a kurtulpalota?
- Ez.
- No. Hát eztán ez lössz a komenista kaszinó. Így van kiadva az ordré.

Kegyetlen melegen lett nekem egyszerre, de nem mutattam. Igyekeztem haladékot nyerni, s a más nyakába varrni a honfoglalókat. Menjenek a felsőbb hatóságokhoz, én nagyon kis cselédje vagyok a városnak, nem rendelkezhetem semmiről.

Persze hogy a felsőbb hatóságoknak is volt magukhoz való eszük. Azt felelték a honfoglalóim, hogy azoknál már jártak, onnan küldték őket ide, azt mondták nekik, itt én vagyok a gazda.

Lehet, hogy mondták, lehet, hogy nem. Hihetetlennek nem tartottam. Akkor ez volt a legcél-szerűbb eljárás. Én is rálőcsöltem volna őket, ha lett volna kire. De hova a pokolba küldjem szegény rongyélusokat? Hiszen az köpte ki őket magából. S közben Jánosom is megjelent a lépcsők alján, s onnan integetett föl a komenisták háta mögül egész különös gesztusokkal. A jobb kezével megszorította a torkát, a bal kezével meg húzta a fejét fölfelé. Ez a képes beszéd nyilvánvalóan azt jelentette, hogy ebből akasztás is lehet, s mivel nem valószínű, hogy egy akasszon kilencet, jó lesz, ha ésszel élek. Úgy, mint ő. Ő tudniillik, mint gyakorlati ember, visszavonult lakostályaiba, rám bízva a függő ügy elintézését, mint hivatalfőnökre.

Bevezettem a honfoglalókat az előcsarnokba, s megkértem őket, ne csináljanak semmi fölfordulást, hiszen itt úgylis minden az övék. A könyvtár meg a múzeum mindenkié, mint az Isten háza.

- Annak is lüttek mán - világosított föl egy tutajbajuszú követ -, az Isten is el van mán csapva.

Ez a proklamáció nem találkozott osztatlan tetszéssel.

- Rosszabb vagy a krími tatárnál - emelt óvást a nagykendőt viselő elvtárs. - A muszkák igön, azok elcsapták az Istent, münk csak fölfüggesztjük.

Ebből egy kis disputa támadt, amelyből kiderült, hogy négy elvtárs hadifogságban tanulta ki a komenistaságot. Ebbe próbáltam aztán megkapaszkodni.

- No látják, emberek, én azt hallottam, hogy a múzeumokat még a maguk tanítómesterei se bántották.

Azt felelték erre, hogy ők se akarnak bántani semmit, csak kaszinót akarnak berendezni. Mutassam meg, melyik terem lenne a legtérsegebb.

Kinyitottam a dísztermünket, az tetszett nekik nagyon. Már nem minden, mert például a doberdói fára, amit József főherceg küldetett ide a frontról s beállítottunk a terem közepére, ráköptek. Hanem a Csók István óriás képe a falon, a csejthevári asszony, az tetszett nekik nagyon. Kedvtelve nézegették Báthory Örszit, mint takaros fehérszemélyt, de a szörmók belemerült a magyarázó felírásba, s tudtam, hogy ebből baj lesz. Igyekeztem az esztétikai érdeklődést a nagy Munkácsy-vászon felé terelni. Ezt nézzék meg, emberek, ilyen volt ám valaha a honfoglalás!

Sajnos, a szörmók szónoki sikere sokkal nagyobb volt, mint az enyém.

- Látjátok, mindig így kínozták az urak a szögénységöt, mint ez az Örsze.

Attól féltem, hogy belevágják Örszébe a bicskát, s most már én vetettem fel a terem kérdését. Megfelel-e, vagy nem? Azt mondták, meg, de csak nyáron. Téli kaszinónak nem való, hiszen még kályha sincs benne.

- Nincs, mert itt légfűtés van, mikor van.

- Hát kályha nincs sehol? Meleg szoba?

Betessékeltem őket az én szobámba. Azt kicsillették. Hanem a bőrszékek megnyerték a tetszésüket.

- Ezöket át lehet vinni a nagy szálába is - vélekedett egy topa ember. - A kályhával együtt.

Megint bevezetették magukat a nagyterembe. Újra föltekintették, meglepték szélét, hosszát. Ide jön a kályha, emide ajtót vágnak az utca felül, hogy arról is lehessen jönni-menni. Egész felvidultak a tervezetésbe, csak a csejthevári asszony komorította el őket megint.

- Hanem az Örszt kitakarítsa innen vasárnapra - adták ki a parancsot, ahogy a véghatározattal kitopogtak a teremből.

Nem tudtam szólani semmit, úgy elszorult a szívem. Nem magamért, hiszen engem nem bántott senki. De mi lesz veled, drága szép házam, amibe az életemet beleöltem! Én áldott csöndöm, boldog békességem! Mindennapi életem meghitt társai a hosszú, homályos folyosó falán, Kossuth, Deák, Széchenyi beszélő portréi! Mennyi „jóreggelt” mondtunk egymásnak - „jóéjszakát” most már, én régi világom!

Ahogy egyetlen pillantással búcsút veszek a pusztulásában megszépülő múlttól, megakad a szemem az ajtóra szegezett fehér kartonlapon. A szokott múzeumi tilalom: Tilos a dohányzás. Belém nyilall egy ötlet, abból a fajtából, amit akasztófahumornak hívnak. Hátha ez még segít is!

- Aztán maguk nem dohányos emberek, elvtársak?

- Dehogyanem, csak lögyön mit!

A komor tekintetek fölcsillannak, abban a reményben, hogy itt most szivarosztogatás következik. Annak az öröme, hogy ilyen szépen elintéztünk mindent.

- Hát akkor baj lesz a kaszinóval - játszom a gondba esettet.

- Hogyhogy? - hökken meg a társaság.

- Úgy, hogy itt tilos a dohányzás, látják - mutatok a táblára. - Mindenütt, az egész házban. Márpedig én még olyan kaszinót nem láttam, ahol nem szabad dohányozni.

- Hát az nem is löhetségös - hökkent meg a bebugyolált orrú s kérdően nézett a többire. - Én legalább el nem képzelhetöm.

- Szó se lehet róla - voksolt le elsőnek a nagykendős. - Másik heliségöt köll keresni. Estére majd mögjelöntjük az elvtársaknak.

Csöndesen rábólintott valamennyi. Mert csakugyan, micsoda kaszinó lenne az, amelyikben tilalom van a dohányra? S elmentek szép békességben, a szörmók még vissza is szólt az ajtóból:

- Köszönjük is szépen a hozzánk való szüvességét.

- Jó, hogy mögmondta - nyújtott kezét a hibába esett orrú. - Kár lött volna a nagy bontakozásért.

Kilenc kómenista magyar közül egynek se jutott eszébe, hogy akik a házat elvehetik, azok a tilalomtáblát is leszakíthatják.

Így tiszteli a mi fajtánk ezer esztendő óta az urak törvényét! Még akkor is, mikor fel akarja forgatni a világot. Hiszen ha az urak is így megbecsülték volna ezt a törvénytisztelő fajtát! Vagy legalább a maguk törvényét!

(1930)

FAJVÉDETLENEK

Tisztában vagyok vele, hogy ennek a szónak nemigen van értelme. De hát éppen ezért illik címnek e fölé a cikk fölé, mert attól félek, annak se lesz értelme, hogy ezt megírom. Legfőlőbb az én fejemen koppan érte a kő, pedig attól nem fordul jobbra semmi. Nincs is nekem semmiféle megváltó szándékom, nagyon kicsi és nagyon józan ember vagyok én ahhoz. Krisztus kellene ide, az én fajtámat megváltani, az is kettő. Mert akkora itt az esettség, hogy egy Krisztus nem tudna róla tenni.

Idegen földön jártam a nyáron, be is számoltam róla egy-két cikkben, most arról teszek jelentést, amit itthon láttam, hallottam. Másfél hónap óta, mióta a Tisza mentén vallatom ásóval, csákánnyal a néhai morotvák sziklává égett partjait: mit tudnak az ősről. Három-négy vármegyét összeköboroltam, s nyolc-tíz falu határában bujkáltam a kubikgödörökben mindenféle nincsetlenekkel. A Gergelyek, az Andrisok és a Jánosok közt vannak Gyorgyek is, Andrejok is, Hansok is, mint ahogy az ősről, akiket előhívogatunk a föld alól, voltak jazigok is, hunok is, gepidák is, avarok is, besenyők is, szlávok is. Most egyforma reves csontok, akik közt csak az antropológus tud különbséget tenni, ha tud. Hogy a nincsetlenek közt faji különbségek vannak, az csak a hét végén tudódik ki, mikor a napszámlistába beírom a neveket. Addig csak „édes fiam” van, meg „hallja, öregem” és „nézze csak, jó ember”.

Szemre csakúgy semmi elütő köztük, mint a vázlatok közt. A csontembereknek ezt az új nevét az idén tanultam. Eddig csak azt hallottam, hogy a szegény ember, mikor urasan beszél, akkor a csontvázra vagy azt mondja, hogy „hullám”, vagy azt, hogy „vajz”. A napokban találtam olyan hetumogert, aki ezzel a vallomással keverte föl az epémet:

- A múlt esztendőben én is összetörtem a répa földön vagy tíz vázlatot, a küköcsögjeikkel együtt.

Nem is olyan rossz a csontvázak elbémálása. Biz azok már csak olyan vázlatos emberek. S ilyen egyforma embervázlatok a napszámosaim is. Egyforma ráncos képűek, inas karúak, szakadt ingűek, kérges talpúak vagy csosza bocskorúak. Egyforma a nyelvük a szavuk járása, a káromkodásuk, a világtalan világnézetük, a humoruk és a keserűségük. Hogy az egyiket így hívják, a másikat meg amúgy, az éppen úgy nem tesz köztük különbséget, mint az, hogy az egyik pulit Buhulinak hívják, a másikat meg Toppancsnak, nem ad egyéni jelleget a puliknak.

Ezek mind: nincsetlen magyarok. Nincsetlenebbek, mint a tatárjárás után vagy a mohácsi vész után voltak a jobbágyőseik. Azoknak legalább gazdájuk volt, aki, ha nem emberségből, okosságából összeszedte őket, mint a szétfutott lovait, és enni vetett nekik, mint az igás barmainak. Ők szabad emberek, akiknek legfőlőbb az Isten a gazdája, a mindenneknek igazat tevő. Csakhogy ő messze lakik és későn fizet.

*

Valamikor nagy disputák voltak a nyelvészek közt a nincsetlen szóról. Voltak, akik azt mondták, hogy újságírók találták ki, mert a nép ilyen logikátlanságot nem mond. Akinek semmije sincs, az nem nincsetlen, hanem *vantalan*.

Megérné a fáradságot, ha valaki kinyomozná a különös képzésű szó eredetét és történetét. Én hazulról ismerem, kucóporos gyerekkorom óta, pedig az én édeseim nagyon rendes emberek voltak s nem foglalkoztak se újságírással, se újságolvasással. S azt is hazulról tudom, hogy a nincstelenség nem egyet tesz a vantalansággal. Nekünk szólónk is volt, félházunk is, mégis

nincstelen emberek voltunk. Most valamelyik faluban azt is megtanultam, hogy a semmit is lehet fokozni.

- Ez a legnincstelenebb köztünk - mutattak a napszámosaim egy negyvenegynéhányesztendős aggastyánra, aki ótvaras kisgyereket babusgatott a karján az árokparton. - Ezek korpán teleltek ki a múlt esztendőben.

Egy kis keserűség zörgölődött az emberem hangjában, próbáltam jó szóval megolajozni. Elmondtam nekik, hogy nem olyan rossz ám az a korpakenyér, eszik azt gazdag emberek is, igaz, hogy csak muszájból. (Nem találtam nagyon célravezetőnek azzal csöndesíteni őket, hogy vaját is kennek rá.)

A válasz ez volt:

- Nono, csak hogy ezek nem kinyérnek ették ám a korpát, csak úgy vízzel megkeverve szörpölték, mint a malacok.

Roppantak a szók, mint sírbehúzáskor a göröngyök. Aztán csöndesség támadt. Nagy sokára nyikordult meg valakinek a szava:

- No, ezen a télen az is hálát adhat az Istennek, aki korpát kávézik.

*

Maga a felsőfokos nincsetlen nem vegyült bele ebbe a népisme diskurzusba. Nagyon lefoglalta a szárazdajkaság, majdnem hogy szoptatta a kis ótvaros puttót. A szájából etette. Úgy, hogy megrágta neki az ételt s három bütykös ujjá közé fogva betömködtte az emberbimbó kékes színű szájába. Az Alföldön úgy mondják ezt, hogy csócsált neki. Férges faalja-szilvát kenyérrel. Nagyon megedzi ez a kis gyomrot. Aki bele nem hal araszos korában, az megérhet száz esztendőt is.

A gyerek fuldoklott egy kicsit a töméstől. A kócos bajuszú dada ijedt szeretettel rázogatta.

- Nyeld le, galambocskám. Hamar, hamar, akkor csócsálok neked másikat.

- Hát anyja nincs? - kérdeztem az embert.

- De van, hála annak a nagyon jó Istennek.

- Akkor miért maga pesztonkáskodik?

- Az asszony keresi minálunk a kenyeret, kérem szépen. Mosni jár, tudja, az úri házakhoz.

- Hát maga?

- Én már csak házpásztornak való vagyok, nézze. Ehen-e.

Letette a gyereket a bodzabokrok alá és fölgyűrte az inge ujját, aztán felhúzta az inge derekát, úgy prezentálta a karjai, meg a háta lőtt és vágott sebeit. A lába szárán nem kellett valami sok teketóriát csinálni a nadrággal, csak a szakadásokat kellett egy kicsit széjjelebb tágítani.

- Itt három seb van, lássa. Ezek a legrégibbek, még Lengyelországból valók. Az egyik lábam kurtább is azóta. A másik rendes, csak olyan, mintha fából volna, nem bírom mozdítani.

Megmondta, hány százalékos rokkant, de nem tudom biztosan, hazudni meg nem akarok. Csak azt nem felejtettem el, hogy havi egy pengőt kap a szeretett hazától és két gyerek után ötven-ötven fillért.

- Miből élnek?

- Amit az asszony keres.

- Mennyi az egyre-másra egy hónapban?

- Húsz pengő, kérem szépen. De most nincs annyi, mert az idén nem mosatnak annyit az úri népek, mint ezeknek előtte.

*

Másik falunak másik nincsetlene. Hideg hajába főtt krumplit früstököl, ami estéről maradt. Azért tűnik föl, mert a többi csak sós-paprikás kenyeret eszik.

- Nekem telik - mosolyodik el -, mert én gazdaember vagyok. Kétezerkétszáz négyszögölet kaptam a földosztáskor.

Aztán, hogy előveszem a plajbászt és elkezdünk számolni, lefonnyad a kicserzett arcról a mosolygás.

- Mennyit ér az a kétezerkétszáz négyszögöl telek?

- Úgy számították a múltkor a bankban, hogy kilencszázhusz pengő az értéke.

- És mennyi váltságot fizet érte?

- Hatvanhat pengőt minden esztendőben. Ötvenkét esztendeig.

- Tudja-e, mennyi pénz az?

- Tudja a jó Isten. Igen sok lehet.

Mikor megmondom neki, hogy háromezer-négyszázharminckét pengő, elneveti magát, mint az értetlen gyerek, ha valami megfoghatatlant hall. Legjobb is ezen nevetni. Ha az ember nevetni nem tudna, megfulladna.

Pedig amúgy nem értetlen az ember. Pontos számokat tud mondani, mikor kivallatom, mi készkiadása van a földre a váltságon kívül. Vetőmag, adó, miegyéb, a maga munkáját nem számítva. A hatvanhat pengőn fölül még ötvenkilenc pengő. Összesen százhuszonöt pengő.

- S mi van a földjében?

- Kukorica.

- Mit vesz be belőle?

- Az idei termés nem ér többet három pengőnél. Hanem a szárért már ígértek húsz pengőt.

Hála Istennek. A zárószámadás csak százkét pengő deficitet mutat föl.

*

Harmadik falu, ugyanazokkal a nincsetlenekkel. Egy kezeslábasba bújt szemők kis gyerek reggeltől estig lábatlankodik körülöttünk. Nem győzöm féltetni, hogy belegurul az árkainkba, s mentül jobban tömködöm zsemlyével, szőlővel, hogy távol tartsam, annál lerázhatatlanabban ragad hozzám.

- Hány esztendő van te, kis legény? - kérdezem tőle.

- András-napi vásárkor lesz hét - mondja helyette az egyik napszámos. - Az én fiam ez a rosszkor-lelt.

- Hát hogy, nem iskolás?

- Fölemelték az iratkozást egy pengőre, osztán annyit nem bírunk fizetni.

- Szegény ember gyereke tandíjmentes.

- Az, akinek szegényi bizonyítványa van. De nekem azt nem adnak, mert van egy fél házam. Az ni.

Egy putrit mutogat a faluszélen az ásóval.

- Az a kukoricaszár tetejű?

- Az, hogy pusztítaná el az Isten tüze! Éppen a múlt héten bírságoltak meg érte, hogy nem tettem eleget a szabálynak.

- Miféle szabálynak?

- Hogy nem cserépbül van a tető. Hát nem elég szép volt az éntőlem, hogy ezt a kis szárat összekéringéltem, összelopogattam? Mondtam is a jegyző úrnak, hogy tehetek én arrul, ha nincs honnan cserepet lopni? Hát nem azt mondta, hogy mingyárt a csendőrök kezire ad?

*

Olyan faluban járok, amit három esztendővel ezelőtt huzamosan meglaktam. Keresem a sarkon a régi kocsmámat, ott most valami finánckaszárnya van. A szemlész úrtól hallom, hogy ebben a faluban két év alatt hat kocsmá bukott meg. Pedig itt igazán nem csinált antialkoholista propagandát senki.

*

Misére megyek vasárnap délelőtt a kisvárosi templomba. Kolduskák ülnek a dohos szagú porticusban, öreg emberek, öreg asszonyok, sánták, bénák, vakok, mindenféle isten szegénykéi, akik ezen az egy napon keresik be az egész hétre valót. Isten szegénykéi istenes beszélgetéseket folytatnak.

- Hát, bátya, a háború jobb vót - magyarázza egy fájós szemű öregasszony a mellette ülő reszketős fejű öreg rongyélusnak. - Látja kend, akkor mindönkinek vót halottja, oszt az mind mögadódzott nekünk, ha elgyütt a templomba imádkozni.

- Az se vót jó - mond vétót a reszketős Matuzsálem fokozott fejrázással. - Mindég rajta vót az embörön az ijedelöm, hogy bekívánja katonának a császár.

Ezen aztán egy kis nevetés támadt.

*

Ó, de jó volna a népek véneit és írástudóit idehozni egy-két napra Genfből, de úgy, hogy ne állnának meg velük budapesti panorámát nézni, hanem az én kalauzolásomra bíznák őket itt a Tisza-Maros-zug Kánaánjában! Ugyan vállalnék én egyet-kettőt a mi minisztereink közül is, tok és tartár nélkül és ünneplőbe keményített parasztok nélkül, akiknek az acskó helyett a nyelvüket sallangozza ki a tekintélytisztelet.

(1930)

JÉZUSKA ÖLTÖZTETÉSÉRŐL LEVÉL ÖNEKI MAGÁNAK

Jézuskám, égi magasok mezítlábas kis királya, várj még egy csöppet, mielőtt fölteszed a glóriádat, és kinyittatod az angyalokkal a csillagok ezüstsorompóját, s leeresztetted az aranylétrát, amelyiken letipegsz a földre! Olvastasd el magadnak valamelyik írástudóddal ezt a levelet, és ne hallgass rá, ha azt mondja, hogy ez nem tartozik a te hatáskörödbe, mert nincsen benne íráshiba. És azzal se törődj, hogy nem magadformájú kisgyerek virágszeme nevet rád belőle, hanem havas fej és hamus szív hajlik gömbölyű térdecskéed fölé.

Édes kicsi Jézus, én nem tehetek róla, hogy nem léphettem veled levelezésbe, mikor még én is akkora voltam, mint te és az én számon is piros fodrot vetett a mosoly. Hiszen nem mondom, tinta volt a Daru utcában is, magunk készítése, bodzabélből meg ecetből, s tiszta papír is akadt, adókönyv leveléből, de hely nem volt akkorka, így karácsony hetében, amin egy mennyekbe szánt kérvényt meg lehetett volna írni, rendes gyerek módjára, nekihasaló lelkesedéssel. Egy műhely volt, emlékszel, az egész szobánk, s ágy, asztal, szék, padka, láda, sublót, minden, de minden tele volt subával, birkabőrrel, nyesedékkal, pöszlékkel, szép tarka-barka berliner-cérnával, piros irhával, zöld szironnyal. Mert szűcs volt az apánk, és újesztendőre nagyon várták a magyarok a bőrből való ruhákat, hiszen akkor még telek voltak a telek és úrabban a szegényember is, mint mostanában az úr. Nem tudtunk mink arról semmit, hogy szenteste van és fehér szárnyú angyalok röpködnek odakint a havas éjszakában, hogy utat csináljanak neked, világ világossága, drága kicsi Jézus. Szabta a szűcs a subát, és varrta a szűcsné a szegőt, és a szűcsgyerekek hemperegtek a bőrökön, és döfködték a bőrtörő gamót a verpánk alá, ahol egeret fogott az öreg macska. Csak akkor sejtettük meg, hogy más nap ez, mint a többi, mikor édesanyánk magasba emelt kezében megállott a villogó szücsű, „csitt csak, éjféli misére harangoz...”, és édesapánk levett sapkával elénekelte a Glóriát és elfütyülte a Csordapásztorokat. Csak akkor vettük észre, hogy nagy csönd van a világon, és még a szelek is elhallgattak, amelyek huhogni jártak a kéményünkbe.

Látod, Jézuskám, rossznéven ne vedd, te voltál a hibás, hogy akkor be nem szóltál hozzánk. Legalább egy kicsit megkoccanhattad volna az ablakunkat azokkal az aranydiókkal, amelyekkel az urak utcájába igyekeztél. Ó, nem a karácsonyfa miatt mondom, álmunkban se láttunk mink olyant, s különben se fértél volna be vele az ablakunkon, olyan kicsire hasították azt, és sártapasztás is fogta a szélit, hogy a meleg ki ne lopózdhasson és a hideg be ne orózkodhasson rajta. De legalább beköhinthettél volna egy kicsit, csak úgy a híredért, hiszen ha nem voltál is járatos hozzánk, nem haragudtál te miránk, tudom én azt biztosan. Abból tudom, hogy a nyoszolyánk fölött ott volt a képed, és az olyan zordonan nézett ránk, ama tót deák jóvoltából, aki rákente az üvegre, hogy mindig le kellett előtte sütni a szemünket. De ez csak addig tartott, míg az üveg tiszta volt, ám ha karácsony éjszakáján beharmatozta a meleg pára, a lámpafüst és a kemencegőz, belepte a szétteretett bőrök pora és glória gyanánt ragadtak meg rajta az árvalányhaj módjára szállingózó fényes subaszőrök - ó, olyankor mindig úgy, de úgy mosolyogtál meglett emberekre, kisgyerekekre, macskákra és egerecskére, hogy nem volt még az a Rafael, aki olyan isteni mosolyt tudott volna festeni!

Ha akkor mondtad volna, világ királya, hogy téged öltöztetni kell, varrt volna neked az én apám olyan kis ködmönt, és beültette volna azt az én anyám olyan tulipántokkal és rozmarinokkal, hogy még most is az volna a karácsonyi ünneplőd.

*

A törvény most se így mondja, mert az emberek törvényei nem azok közül valók, amelyeket te teremtettél, egészen különös tulajdonságaik vannak, hatályuk, szankciójuk és külön-külön neveik is, holott a te minden törvényednek csak az az egy neve van, hogy szeretet. Az embereknek borzasztó sok törvényük van, Jézuskám, nem férnének rá az égbolt nagy papírára se, ugyan nem is odavalók, mert ezek nagyon komoly dolgokról szólnak, kártevésekről, bűnökről, nehéz kötelességekről, hol tiltva, hol muszájítva. Mindenről volt már az embereknek törvényük, amióta a világ megvan, csak a szeretetről nem, mert ez olyan megfoghatatlan, semmi kis dolog, ugyan meg is lehet fogni, de akkor szétpattan, mint a szappanbuborék. Most aztán belátták az emberek, hogy ez nem jól van így mégse, a szeretetről is hoztak törvényt, de nem arról nevezték el, hanem az ínségről.

Drága kis Jézus, te nagyobb világosság vagy, mint a nap, hold meg a csillagok együttvéve, de azért még teveled is nehéz lenne megértetni, hogy milyen különös módon kényszeríti rá ez a nagyon emberséges szándékú törvény az egyik embert arra, hogy szeresse és segítse a másikat, megparancsolván annak, akinek girája van, hogy felezze azt meg azzal, akinek girája sincs, de rábízván arra, akinek talentoma van, hogy tizedgirát ad-e vagy századgirát, vagy ezredgirát sem. Szerencsére a törvény nem is arra való, hogy megértsék, hanem hogy engedelmeskedjenek neki mindenek, akik engedelmességre születtek. Az ínség törvényének is eleget kell tenni, még azoknak is, akiknek igazság szerint nem volna egyéb dolguk, csak hogy piros legyen a kis orcájuk, kemény a húscskájuk, nevetős a fényes szemük és tiszta a szívük, mint azoké, akiket magadhoz engedtetted földi életedben, mert az emberek közül úgy szeretted őket, mint testvéreidet, az ég madarait és a mezők liliomait.

Igen, kis pajtásaidon az iskolákban is behajtják az ínségadót. Persze nem közadók módjára s nem is a törvény nevében, csak a tiedben, Máriácska rózsabimbója. Gyerekek, tudjátok-e, hogy a kis Jézuska az idén fázik? Se bundája, se csizmája, házról házra hogy mehessen szent karácsony éjszakáján? Gyerekek, aki szereti a kis Jézust, az hoz neki ruháralót, hogy el tudjon menni szegényke a szegényekhez az angyalfiával. Mondjátok meg a szüleiteknek ott-hon, hogy mindenkit úgy áld meg az Isten, ahogy segíti a szegényt. Megértettétek, gyerekek?

Igen, ezt minden kis pajtásod megérti, Jézuskám, még a legszegényebb és legrongyosabb Palkó is. Igaz, ismered ezt a Palkót, a legszegényebbet és a legrongyosabbat a többi szegény és rongyos közt? Nem tudom, mert azt mondják, te csak a jó gyerekeket szereted, ezt a Palkót pedig nem számítják azok közé az iskolában. A vigyázó mindig fölírja, mert óra előtt ő a legnagyobb legény, igaz, hogy ezt jóváteszi óra alatt, mert akkor hallgat, mint cinege a tőkben. Harapófogóval se lehet belőle kihúzni egy birtokos jelzőt, pedig már másodszor járja a negyediket. Ugyan te nem tudom, mit tartasz a birtokos jelzőről - jaj, micsoda beszéd ez, most jut eszembe, hogy téged erről vizsgáztattak a jeruzsálemi templomban az írástudók.

Amúgy pedig nem olyan kivetni való gyerek ez a kis Palkó; ha ő is csak olyan szép fehér ingecskében járna, mint te, egy kicsit formázna is téged, hiszen minden gyerekben van tebelőled valami. De ő csak nyáron szokott inget hordani, hogy kímélje vele a kabátot, így télidőben meg az inget kíméli ki a rongyaival. De nagyon finom rongyok ám azok, még abból az időből valók, mikor egy tekintetes úrénál szolgált a Palkó anyja, akit úgy hívnak, hogy Borcsa, s ott neki adták az ócska ruhákat. Most azonban csak egy nagyságát talált Borcsa, aki vállalta, hogy bér helyett kosztolja a Borcsát gyerekeivel együtt; mert Palkónak van egy hűgocskája is, akit nagyon szeret ez a rongyos kis gyerek, mindig ő imádkoztatja meg este, míg az anyja elmosogat, s éjszaka is föl-föltapogat a földről a cselédágyra, hogy nem rúgta-e le magát a takarót az a kis rosszkor lett.

Már most aztán én nem tudhatom, édes kis Jézusom, terajta-e esett-e meg a szíve ennek a Palkónak, vagy a kis hűgánál szerette volna biztosítani a te karácsonyi látogatásodat, de azt

elhidd nekem, hogy nagy gondba ejtette a te felöltöztetésed. Talán az első komoly gond volt ez nem egészen tizenegy esztendő életében. Soha még olyan éberem nem figyelt ki rongyai közül az iskolában, mint mikor a többiek rovogatták le az adót a tanító úr asztalán. Volt, aki fényes ezüstpengőt áldozott neked, s a tanító úr annak megcirógatta az arcát, voltak, akik húsz fillért tettek elé, azoknak azt mondta, „helyes”, de a legtöbb csak tíz fillért számolt le krajcárokban, s azokat a tanító úr csak beírta, de nem mondott nekik semmit. Palkó elnyomta magában a nagyravágyás érzését, és csak tíz fillért kért az anyjától.

- Mire már megint? - nyögte el magát az anya. Palkó elmondta, ahogy tudta. Az anyja sírva fakadt:

- Éntőlem kívánnak sarcot a szegények fölsegítésére? Éntőlem?

Te is láttad, Jézuskám, a keresztről, sírni az édesanyádat. Palkónak megfájdult a szíve és kisompolygott a konyháról. Másnap azonban újra kérte a tíz fillért. A tanító úr azt mondta az iskolában, szégyelljék magukat, akiknek nincs szívük segíteni a szegényeken. Palkó nem akarta szégyellni magát.

- A Jézuska felöltöztetésére - mondta rimánkodva. - A tanító úr...

Tovább nem mondhatta, mert Borcsa fölkapta a nagykést és nagyon megbántott téged is, meg a tanító urat is. Bocsásd meg neki, édes kicsi Jézus. Hiszen ahogy az átkozódásra megnyikkant a kisebb gyerek az ajtó mögött a vackon, Borcsa azonnal odatérdelt eléje és úgy csókolta a csöpp kezét, mint a tiédet az édesanyád a jászolban, és azt gügyögte neki, hogy „drága kicsi szentem”.

És a tanító úrnak is bocsáss meg, hogy úgy muszájította a szegények istápolására a rongyosokat. Hiszen őt is muszájította valaki és amögött is izgett-mozgott valami muszájító - a világi élet így van berendezve.

Palkó pedig sose bújt még bele a rongyaiba annyira, mint ezekben a hetekben. Szeretett volna egészen eltűnni bennük, hogy hátha elfelejtkezne róla a tanító úr. De annak éppen ez a nagy igyekezet tűnt föl, ahogy végigseregszemplázta pillantásával a padokat, s rászólt a kis rongyélusra:

- Hát te, te, hogy is hívnak csak, mikor hozod már a Jézuska költségét?

Szépen, szelíden tette föl a tanító úr a kérdést; de voltak gyerekek, akik elvigyorodtak, és oldalba könyökölték egymást. Palkó érezte, hogy most mondani kell valamit, mert rajta van a világ szeme. Szügyébe vágta a fejét és azt mondta:

- Szombaton, szombaton lesz izé.

- Mi lesz szombaton?

- Szombaton nagy vacsora lesz a nagyságánál és olyankor szokott sok borraivalót kapni édesanyám.

A tanító úr bólintott, és Palkó sietett az előtte ülő gyerek háta mögé bújni, mert érezte, hogy lángba borult a képe. Nem lehetne azt mondani, hogy Palkó sohase hazudott még életében. Tudod, kis Jézus, a földi ember iskola nélkül is hamar megtanulja a hazugmondást. Muszájból, passzióból, szokásból, semmiértse. Palkó már régen megnagyosodott ebben a mesterségben, de sohase érezte, hogy az bűn, noha hallani hallotta már a tisztelendő úrtól, hogy az bűn, s tudta is, hogy az, mert másképp mért kellene meggyónni? Ez volt az első hazugság, amelyik fájt neki. Tudván tudta, hogy nem lesz borraivalózás szombaton, mert épp aznap reggel

hallotta, amikor a nagysága mondta az anyjának, hogy elmúlt a dínom-dánom világ. Hiszen ha ezt nem hallotta volna, eszibe se jutott volna az a jó kis hazugság.

Hallotta, ahogy a többi gyerekek dicsekedtek vele, ki hogy tudott pénzt szerezni. Akit otthon kiszidtak, az összekoldulta a keresztanyjától, a házmestertől, a szemetestől. A szemfülesebbek a boltokban, meg a kávéházakban kéregettek, volt olyan, aki két pengőt is összeszedett, de csak húsz fillért adott a Jézuskának, a többit elcukrozta meg elcigaretlizte. De ezt nem árulkodásképpen írom meg, Jézuskám, tedd hallatlanná, és ne fájósítsd meg érte azoknak a kis haszontalanoknak a torkát. Hiszen, ugye, nem egészen ők ebben a hibásak?

Ez a rossz Palkó gyerek is próbát tett a boltokkal. Úgyis sokat elácsorgott előttük, némelyik kirakat olyan kedves volt neki, hogy a számtanóra alatt is egyre azon járt az esze, és elhatározta, hogy azt majd sokáig nézi, egyszer aztán marokra fogta a bátorságát és megnyitotta a játékosbolt ajtaját. Itt tudta meg Palkó, hogy a rongyosság lehet nagyon szívre ható dolog, de nem szabad túlzásba vinni, mert az feldühíti az embereket.

Őt legalább nagyon mérgesen kergették vissza már az ajtóból, és Palkó belátta, hogy ő most már elveszett ember. Persze nem tudta volna megmondani, hogy ezt érzi, csak kelletlen volt, nem esett jól neki se az evés, se a szaladgálás, a testvérkével se szeretett csipicsókázni, és mindig mintha valami fekete felhő ereszkedett volna rá, mikor eszébe jutott, hogy elmúlik a szombat is meg a vasárnap is, és megint hétfő reggel lesz a világon, és a tanító úr most már haragosan kérdi meg tőle, hol van a Jézuska költsége. Olyan szorongás ehette ezt a kis lelket a maga kicsiségében, mint a tiédet, Világ Megváltója, az Olajfák hegyén.

De azért ne hervadjon le csöpp szádról a mosoly, édes kicsi Jézus, Palkó nem került a Kálváriára hétfőn reggel, csak a nagysága ebédlőjébe. Az anyját kereste, iskolába menet, szólni akart neki, hogy csukja be utána a konyhaajtót. Hallotta, hogy a hálószobában húzza fel a rolót, de nem ment be hozzá, mert meglátott egy marék pénzt az ebédlőasztalon. Palkó eddig csak a mandulás kiflihez nyúlt hozzá a kredencben, vagy egy almát tiedelt el a spájzban, de pénzt, te légy rá a tanú, Jézuska, még eddig soha nem lopott. Most is csak teérted tette, mezítlábas, inges kis Jézus, a te új cipőcskédért, meleg ruhácskádért. És nem várt szólítást az iskolában, imádkozás után maga jószántából kiugrott a padból, odalibbent a katedrához - először esett ez meg Palkóval világéletében és mint angyalszárnyak suhogtak a rongyai -, és forró, izzadt tenyeréből odaejtette a pénzt az asztalra.

- Tessék, a Jézuskának.

És az is először történt, hogy Palkóra rámosolygott a tanító úr és azt mondta neki:

- Ohó! Ötvenfilléres? Derék gyerek vagy, Palkó!

Persze, én is azt mondom, édes Jézuskám. Mindegy, hogy mennyi zűrzavar, szitok, átok, istenkáromlás lesz ebből otthon, talán Borcsának ki is adják az úticéduláját újesztendőre, tolvaj kölykével és a másik kis bűnpalántájával együtt, az is lehet, hogy semmi se lesz, észre se veszi a nagysága a hibát, vagy keresztet vet az elgurult pénz után, attól függ, milyen a kedve. De Palkó mindenképpen derék gyerek, és az az ötvenfilléres, amit ő szerzett a te öltöztetésedhez, megérdemli, hogy kikeresd a többi közül, fölvidd magaddal és letedd a Teremtő Isten aranyasztalára:

- Atyám, ez a magyar karácsony ezerkilencszázharmincban az én születésem után.

És a rongyos Palkó, aki leróta az iskolai ínségadót, tán az is megérdemelne egy-két újabb rongyot azok helyett, amiket már a tekintetes úr nyúlt ronggyá. De ahogy én ismerem ezeket a Palkókat, elegendő örömet szerzel nekik azzal is, hogy születésed szent hetére elviszed köze-lükből a tintát, tollat, írkát meg a könyveket. Újév után aztán visszahozhatod őket. Az írkát,

tintát, tollat, az olvasókönyvet, a földrajzkönyvet, a számtant, meg a Bibliát is, mert annál szebb meséskönyv nincs a világon. Hanem a nyelvtant, azt ne hozd vissza, azt dugd be a Hóreb-hegy sziklái alá, ahová az arkangyal az ördögöt bezárta.

De temesd már egyszer oda az iskolai gyűjtéseket is. Csókolom az ingecskéd szélét!

(1930)

ÚT A HAJNALBA

Az ég ereszén már föllángolt a pirosság s az olajfák csikorogva ébredtek az elfutamodó éjszaka utolsó sóhajában. Az Ember Fia kilépett a sziklabarlangból, ahová Nikodémus és az Arimateából való József eltemették. Első gondolatával rájuk mosolyodott.

- Anyám vetette meg az ágyamat gyolcsból s ők avatták azt be mirhával és aloéval, mert nem voltak ellenségei az igaznak.

Valamelyik majorban hajnali dalát harsogta a kakas, s neki Péter jutott eszébe, aki háromszor megtagadta őt az ijedelem óráiban.

- Kösziklának tettem, s ő meghajolt, mint szélben a nád. De megsiratta vétkét, s a kicsinyek és gyámoltalanok törvénye simulni azokhoz, akik hatalmasak és tehetősek.

Gyöngéden és vigyázatosan lépett át az őrállókon, a római katonákon, akik hátukat egymásnak vetve horkoltak a nagy áldomás után, amelyet kockára vetett varratlan köntösének árából csaptak. Az egyikben ráismert arra, aki az ecetbe és epébe mártott szivacsot felnyújtotta hozzá.

- Ó, te szegény - hajolt fölé, és ráigazította lecsúszott tunikáját, mert kezdett élesebben vágni a szél a Koponyák hegye felől, amely mint nagy fekete ököl meredt az égnek.

Tekintete megállt a három üres feszületen, amelyek némasága jajt kiáltott az eltűnő csillagok felé. A bal oldalin egy holló gubbasztott, fekete tolla vérszínt játszott a hajnalban. Ezen vonaglott végsőt a megátalkodott lator, ki nem kíváncszott vele lenni a paradicsomban. Hallotta rikácsolni a némát, akinek ő oldotta meg a nyelvét, hallotta suhogni a sánta mankóját, akit ő tett járóvá, megképzett előtte az inaszakadt, aki göröngyöt vágott hozzá, de legjobban fájt neki ez a kárhozott lélek, akit nem indított meg se a saját kínszenvedése, se az övé. A lator utolsó pillantásával is kigúnyolta a római centúriót, aki elsőnek tett mellette bizonyosságot e világon, a megrendülés kiáltását hallatva:

- Ő valóban Isten fia volt!

Isten fiát megborzongatták az emlékek, s elfordítva fejét, a várost nézte, amely kezdett már fölismerszeni a naptámadat aranykosarában. A fölötte lebegő könnyű ködből már kivillantak a palota tornyai, amelyet Heródes épített, akinek pribékjei elől Egyiptus pálmái alá kellett menteni zsenge életét, mikor még anyja kebelén szunnyadott, s kikomorlott belőle a templom, ahol áldozatokat mutattak be az Atyának a Fiú haláláért. Elmélázott a házak fölött, tekintete megállt a Morija-hegy sarkán, a szökőkutas udvaron, ahol Pilátus megmosta kezeit, s végigsuhant a piszkos utcákon, amelyeken vére végigpatakzott, koncon marakodó éhes kutyák és üvöltő emberek falkái közt, vállán a gyalázat fájával. S megáldotta kínszenvedése minden stációját, mert az irgalmas lélekre gondolt, aki kendőjével letörölte vérverejtékes arcát.

Hátat fordított a városnak és megindult a kökörcsines úton, amely Emmausz felé vezet. A mezők liliomai lábához verődtek és körülcsicseregtek az égi madarak. Kezein és lábain már nem fájtak a szöghelyek, halványra rózsaszínesedtek, mint pecsét az alabástromon. Oldala se sajgott már, ahol vérnek és víznek nyitott utat a dárda, fején is hajnali harmattá vált a töviskorona nyoma, az egész teremtés ujjongott és lelkesedett körülötte és benne.

Egyedül ment az úton, embertől nem háborgatottan, szembe a nappal, s a semmibe veszett mindenki, aki eddig bántotta, üldözte, kínoztta és halálba hajszolta eszméiért. S maguk az eszmék is elmaradtak most, csak a tavaszt, a hajnalt, a ragyogást érezte, s az emlékekből is csak azok pillangózták körül, amelyek édesek és világítók voltak. A názareti viskó az olajfás

kerttel, az ácsműhely forgácsszaga, a jeruzsálemi búcsú, amikor eleresztette édesanyja szép köntösét, s a nagyszakállú írástudókat és kopasz farizeusokat vizsgáztatta a templomban, a genezáreti holdas éjszakák, a csodálatos halfogással, a szomjas szívű tanítványok, a hűséges bethániaiak s az igazságot éhező lelkek, akiknek a nyolc boldogságot tanította, s a gyermekek, akiknek mennyek országát ígerte. A szeretet, amelynek ígét két marokkal szórta az emberek közé, a Jordán vizébe, a Karmel felhői közé, Hárán sós pusztáiba, a szeretet, amely a kereszfára vitte, az élet végtelen fényével és melegével tündökölt most a sírból visszahozott szívében.

- Szeretet - suttogta maga elé a virágszagú levegőbe -, szeretet, szeretet, mi van ezen kívül a világon?

De mikor ezt kimondta, sebei mintha megint fölszakadtak volna, s a tövis mintha mélyebben fúródott volna homlokába, mint a rémségek éjszakáján. Mert látomása támadt egy végtelen pillanatra, látta halálba menni a milliókat, s látta, mint ég, lobog a vér bíborszínében századokról századokra a Föld nyomorúságos csillaga, amelyen nemcsak az az eszme halhatatlan, amelyet megölnek, hanem az is, amely öl. Nemcsak az Ember Fia támadt föl, hanem az üldözői, az árulói, a megostorozói, a gyilkosai is. Látta, hogy az ő föltámadásának csak ez egyetlen napja szenteltetik az esztendőnek, a többi a gyöngéké lesz, a félénké, az árulóké, a bűntevőké. A Júdásoké, akik eladják az eszmét ezüstökért és elárulják csókkal; a Pétereké, akik ijedtükben megtagadják mesterüket; a Kajafásoké, az erőszakosaké, a Pilátusoké, a habozóké, a Nikodémusoké, akik térdet hajtanak az eszmének is, az eszme keresztfeszítőinek is, s ott lesznek a tarszoszi úton is, a kafarnaumin is. És amíg a látomás tartott, a Názáreti mélyebb fájdalmat érzett, mint mikor vörös posztóba öltöztették, megköpdösték és arcul verték, és jobban fájt a szíve, mint mikor a feszületen függött és felkiáltott Atyjához, hogy miért hagyta el őt. Borzadva takarta el arcát, mert a végtelenségből mindenünnen a megátalkodott lator szemei néztek rá, halálos gyűlölettel és égkáromló gúnnyal.

De csak addig tartott, mint egy lélegzetvétel, egy szívdobbanás. Csak addig, mint az a másik kísértés a pusztában, harmincéves korában, mikor a Sátán a hegyről neki ígerte a világot és minden örömét. Csak egy pillanatig, már ment tovább, nyugalmasan és derűsen, Emmausz felé. Mert Isten fia volt, és tudta, hogy amilyen örök a bűn, olyan örök a megváltás. Belenézett a napba, és látta magát Atyjának jobbán ülni, de a fénycsóvában, amit a földre vetett, látta azokat is, akik az ő nyomában fognak járni. Érezte, a föld soha többet nem fogja elfelejteni, hogy egyszer Isten járt rajta, és az emberek fiai közt mindig támadnak próféták és apostolok, szentek és vértanúk, költők és gondolkodók, lánglelkek és lángelmék, akik ha vérük ontásával is, ha Golgotán is, mindig az ő eltörölhetetlen nyomaiba lépnek és hintik két marokkal a Jóságot, a Szépséget, a Békességet, a Szeretetet. Víznél ingatagabb, felhőknél változóbb, szeleknél csapongóbb, sós pusztáknál keserűbb, de mohó, de éhes, de szomjas emberi szívekbe.

(1931)

A HAJNAL ELLEN

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ország, amelyet úgy hívtak, hogy Vakország.

Nem azért hívták úgy, mintha az emberek ott mind vakok lettek volna, hanem azért, mert Vakországban az volt a törvény, hogy mindenkinek be kell hunyni a szemét, csak a király tarthatja nyitva a magáét. Beszélték, hogy egyszer réges-régen akadt egy vakmerő üstfoltozó, aki ki merte nyitni a szemét, de meg is lakolt érte, mert rögtön megvakult. Némely régi krónikák szerint ez az Isten büntetése volt, mások úgy tudták, hogy az akkori király égettette ki a szemét mint lázadónak és országveszejtőnek. Biztosat nem lehetett tudni, hiszen ez elképzelhetetlenül régen történt, s az is lehet, hogy meg se történt, csak okos emberek okulására találták ki még okosabb emberek. Akárhogy volt s mint volt, a vakországi emberek nagyon féltek az igazi megvakulástól, azért mindenki szorosan összehunyta a szemét. A halászok vakon halásztak, a kőművesek vakon építették a házakat, a szántóvetők vakon szórták el a magot és vakon aratták le a búzát.

Egyszer azonban az történt, hogy Vakország királyának megjelent álmában egy ősz öregember, bizonyosan valamelyik ősapja, és azt mondta neki, hogy őrizkedjék a legnagyobb ellenségétől.

- Ki az én legnagyobb ellenségem? - kérdezte Vakország királya.

- Azt a legjobb barátodtól tudhatod meg - felelt az ősz öregember.

Vakország királya összehívatta a bölcseit és megkérdezte tőlük, ki az ő legjobb barátja.

Természetesen a bölcsek is vak bölcsek voltak, és így nem támadt köztük véleménykülönbség. Egyértelembe feleltek a királynak:

- Felséges urunk, az éjszaka a te legjobb barátod, mert akkor magától is sötét van.

Ebből tudta meg Vakország királya, hogy az ő legnagyobb ellensége a hajnal, és mindjárt össze is trombitáltatta vak trombitásaival a vak kőműveseit.

- Húzzatok olyan magas falat Vakország határán, hogy a hajnal ide többet be ne tolakodhasson.

A vak kőművesek szót fogadtak, és hétszer hét hét alatt olyan magas kőfalat raktak, hogy azt a madár se bírta keresztülrepülni. A hajnal azonban meghágta a kőfalat, és úgy nevetett, hogy egész piros lett bele az ég alja. A vakországi emberek valami különöset éreztek, ahogy a napsugarak seprűje csiklandozta a szemhéjukat.

- Hajnalodik, hajnalodik - szállt a hír szájról szájra.

Azelőtt a vakországi emberek előtt ismeretlen fogalom volt a hajnal, nem is tudták, hogy olyan is van a világon. De most már mindenki csak arról beszélt, mióta megtudták, miért rakatta a király az oktan magas falat.

Vakország királya összeráncolta a homlokát, mikor meghallotta, miről folyik a beszéd a piacon, a boltokban, a palotája ablakai alatt. Kitrombitáltatta vak trombitásaival vak alattvalóinak, hogy lábujjhegyen járjanak, se zokogni, se kacagni ne merjenek, suttogva beszéljenek, s a hajnal nevét ki ne ejtsék. A kakasok nyakát pedig kitekertette, nehogy a kukorékolásuk megtaláltassa a hajnallal az utat Vakországba.

Volt is hétszer hét hétig Vakorszáiban olyan csönd, mint a temetőben, de azért a hajnal mindig megtalálta az utat, és úgy sütött, hogy belepirosodott az ég közepe is. A vakországi emberek már alig tudták annyira összeszorítani a szemüket, hogy a napsugarak be ne fűródjanak a pilláik közé. Egyik-másik már el is tüszentette magát, amiből nagy csodálkozás lett, mert ez sohase történt Vakorszáiban addig, míg a hajnal ellen való harc meg nem indult.

- Halálos betegségnek a tünete ez - mondták Vakorszáig vak orvosai, s kidoboltatták minden utcasarkon, hogy a járványt csak az nem kapja meg, aki a lehuny szemére még a kezét is rászorítja.

Vakorszáig királyja pedig utoljára a vak katonáit trombitáltatta össze a vak trombitásaival, és azt a parancsolatot adta ki nekik:

- Csináljatok dárdahegyekből olyan kárpitot Vakorszáig fölé, amelyiken halálra vérzi magát a hajnal, ha keresztül akar rajta törni.

Hétszer hét hétig dolgoztak a vak katonák a dárdahegy-kárpiton s mikor készen lettek vele, a hajnal belobogta az egész eget s a dárda-kárpit résein annyi arany nyilat zuhogtatott Vakorszáigra, hogy arra mindenkinek ki kellett nyitni a szemét.

- Most már úgyis mindegy - mondták a vakországi emberek, és elszántan néztek bele a hajnalba.

A hajnal pedig barátságosan, frissen tündökölt le az égről és bíborba öltöztette az egész világot. Mindenki ujjongott, tapsolt, kacagott, csak Vakorszáig királyának a szeme világtalanozott el. Mert tudta, hogy Vakorszáigot ezután Naporszáignak fogják hívni, és a napországi emberek eltörlik a törvényt, amely azt parancsolja nekik, hogy tartsák lehunyva a szemüket.

*

A folklóristák dolga kikutatni, melyik rab nemzet hajította a világ mese-óceánjába ezt a gyöngyöt, amelynek neve A hajnal ellen.

Talán Líbia sivatagjában született, talán a fölött a rabszolga fölött dúdolták rabtársai, aki feljajdul Madách negyedik színében: Mért él a pór? A gúlához követ hord az erősnek s állítván utódot jármába, meghal. Milliók egy miatt! Talán Dareiosz valamelyik jobbágya vigasztalta magát a mesével, mikor az égető napon a nagyúr dicsőségét faragta ki acélvésőjével a behisztuni sziklabércen, míg hátán csattogott az ihlető korbács. Talán Siráz mezőin kapta szárnyra a szél, talán ezzel a himnusszal búcsúzott az áldozó naptól az a negyvenezer vértanú, akiknek koponyájából építette fel dicsősége piramisát Timur, a sánta, majdnem akkora kegyetlenséggel, amekkorával millióknak veszi véréát a ma gazdasági háborúja. Vagy tán a szármataák szomorú pusztáin, tőzegfüstös viskó szalmavackán altatta vele riadozó gyermekét egy muzsik felesége, míg odakint a Rettenetes Cár csilingelő szánja siklott a havas éjszakában, előzve véres hóhéroktól és követve vértelen árnyaktól. Akárki volt az első mesemondó, bizonyos, hogy a szolgasáigak valami klasszikus földje volt annak a hazája és évszázadok, tán évezredek hömpölygő árja ringatta, gömbölygette, formálgatta az ősmesét, míg iskolai olvasmány lett belőle - Angliában, az emberi szabadság klasszikus földjén.

Mert az angol gyerekek meg kell tanulnia, hogy hiábavaló minden küzdelem a hajnal ellen. Sok mindent megtanul még az angol gyerek a kis zöldvászonzefedezés könyvből, amely a Blackie-féle Comprehensive Schoolseries negyedik kötete s amely Isten dicsőségén kívül a brit lobogó dicsőségét is hirdeti, s az okos elefántról éppen olyan szép mesét tud, mint Stephenson emeletes mozdonyáról - de népmese csak ez az egy van a londoni kis diákok könyvében. A Kipling nemzetéhez tartozó gyerekek illik tudni azt, hogy mire való a világítótorony és hogy mikor van a rizsarata Kínában és hogy mit játszanak a kis mandingo gyerekek

a csokoládéfa árnyékában. De a sok gyakorlati ismeret mellett meg kell tanulni azt is, hogy a hajnalt se kőfalakkal, se szuronyokkal nem lehet megállítani az útjában, nem még a kakasok nyakának kitekerésével sem.

Milyen jó volna, ha Genfben minden ország emlékkönyvébe beleírnák ezt a mesét!

(1931)

A VILÁGÍTÓ SZERETET

Pünkösöd előestéjén rettentő gondolatok denevérszárnya csapódik az ember homlokához, fölnézvén a tavaszi égre, amelyről már kezdenek lemosolyogni az aranyló istenszemek. Szabad-e a ma fiainak imádsággal zörgetni az irgalom kapuit odafönt a szikrázó magasokban? S laknak-e azokon a kapukon túl, szabad-e még ebben hinnünk? Megérdemli-e az emberiség az istenhitet, kicsiny falusi templomait, amelyekre tüzet dobott, és világvárosi dómjait, amelyekből ágyúfedezéket csinált, megérdemli-e a magasságokat, ahová lelkét röpíteni szokta ezelőtt, a mélységeket, amelyekbe le tudott szállni, a sírokat, amelyeken a kereszt öröködik, nemcsak az élettől való megfeszítés, hanem a halhatatlanságra való feltámadás szimbólumául is: megérdemli-e az eget, amely napsugárral köszönti, az esőt, amely áldásul permetezik, a vihart, amely tisztít, és a szivárványt, amelyen angyalok járnak? Megérdemli-e még az ember az élet külső és belső szépségeit, amelyeket megteremtve kapott vagy maga teremtett, s megérdemli-e még a teremtés koronája címét, amelyet már évezredekkel ezelőtt kitalált magának? Vagy méltóbbak arra az erdők és sivatagok falkái, amelyek üvöltözve hajszoják a zsákmányt a csillagok alatt, de a maguk fajtáját nem marcangolják szét, s erdőégéskor, özönvízben az ellenségeikkel is összebékélve együtt keresik a menekülés szigetét? Érdemel-e jobbat az emberiség, mint hogy hitéből, reményeiből, ideáljaiból kifosztva, még az illúziók rongyait is elhajigálva magától, kilökhessék a világtalan, fekete ürbe, s ott kóvályogjon addig, míg végképp föl nem falják egymást Isten népei? Szentlélekváró szombat estelén, a harangszós alkonyatban szabad-e még imádkozni?

Szabad. A népeknek, amelyek nem keresték egymás megrontását, amelyek megszámlálhatatlan stációjú kálvárián állták a gonoszság, az érdek, az üzlet zuhatagos támadását, amelyek a vérző Jézus megadásával engedtek sebeket nyitni, vért ömletni tiszta és ártatlan testükből: nekik szabad. Akik parancsoltak nekik, akik elszabadították láncaikról a poklot, akik felelősek friss, eleven életek millióinak összeomlásáért, éhségéért, nyomorúságáért, a háború minden hóhérasáért, amely rátérdepelt a világ mellére: azoknak istenkísértés arcukat az ég felé emelni, hogy lássák a Szentlélek szárnyavillanását. De a megcsaltak és kifosztottak gyámtalan millióinak joguk van Isten kezébe fogódzani, akinek fiáéhoz hasonló az ő sorsuk. Akik vértől megrészegedve ültek le az ítélőasztalhoz, mint az indiai tündérmesék sírokból lakomázó, tigriskörmű démonai, s akik koponyából itták meg az áldomást arra az egyetemes emberi nyomorra, amely a föld egyik pólusától a másikig ér, azok ne gyalázzák meg tekintetükkel azt az Istent, akinek neve Világító Szeretet. De akik be vannak rekesztve a szenvedések sötét tárnáiba, akiknek kezében már kilobbant az utolsó reménykedések kis bányamécse is: azok figyeljenek az írásra:

- Mikoron pedig betelék a pünkösödnek napja, mindnyájan egy akarattal ugyanazon a helyen egybegyűlve valának... És lőn hirtelen az égből mintegy sebesen rohanó szélnek zúgása és betölté az egész házat, ahol ülnek vala... És jelenének nékik elosztott nyelvek, mint a tűz, mely leszálla mindenkire közülük... És betelének mindnyájan Szentlélekkel és kezdenek szólani különböző nyelveken, amint a Szentlélek ad vala nékik szólani...

...Szentlélek Isten, Világosító Lélek, akinek első földreszálltát e fölséges erejű képben festi meg az evangélium, s aki a keresztény művészet kezdete óta mereven és hallgatagon terjesztet ki szárnyaidat a gyertyák füstjétől bámult oltárképen, Te Világító Szeretet, tudod-e, hogy az emberek világában ma sűrűbb a sötétség, mint valaha volt? Tudod-e, hogy sokan találatnak még, akiknek nem volt elég a rémségek és iszonyatoknak azon torlata, amelynek emberi neve: háború? Tudod-e, hogy még sokan vannak a háborodottak, akiknek nem volt elég nagy a játszma s elég kifizető az üzlet, s akikben nem dermed meg a lélek arra a

gondolatra: jaj, ha a halottak megszólalnának, mindenféle színű, vérű emberek elrothadt milliói a világ minden nyelvén! Anyák, özvegyek, árvák, bénák, betegek, kifosztottak, tönkrementek, lelki életükben feldúltak, háborútól épen hagyottak és békébe belerokkantak, ha egyszerre törhetnék be jajsavukkal az ég ablakát: jaj, mi lenne akkor! Ha vádlottul állíthatnák az Örökkévaló színe elé a gyűlöletet, amely felgyújtotta a világot, és az ostobaságot, amely másfél évtized óta mindig ébren tudja tartani és friss lobogásra szítani a világmáglyát, hogy hamvába ne haljon!

Világosító Szeretet, aki a csillagok fölött lebegsz, a templomok oltárképein kívül élsz-e Te valahol idelent igaz valóságban? Ha tüzes nyelv vagy, miért nem égetsz, ha fehér galamb vagy, miért engeded, hogy a végzet fekete hollója károgjon lassú halált az emberi élet minden szépsége, jósága és tisztasága felett? Aki tizenkét galileai halász szemét felnyitottad, hogy a világtörténelem legnagyobb hivatását elvégezzék, miért nem nyitod fel még most se a világ kis és nagy hatalmasait, a vérben, vasban, aranyban és papírban dolgozókat, az erőszakkal erősekét? Miért nem láttatod már be velük, hogy egyik nép, egyik faj se elég erős, sőt valamennyi együtt se elég erős arra, hogy az élet asztalától elkergetve megfojtsa, kiirtsa a másikat? Miért nem érteted meg velük még most se, hogy egyszer mégiscsak meg kell férni egymás mellett, be kell rendezkednie minden államnak, minden népnek, minden embernek arra, hogy más állam, más nép, más ember is van a világon, s hogy jobb velük együtt dolgozni és versenyezni a munka és művelődés szántófölddé tört sivatagjain, mint egymást taszigálva atomizálódni és velük együtt visszazuhanni a cölöpházak és barlangok makkevő ősemberének? Miért volna ezt lehetetlen már ma belátni, s nem egy év, tíz év vagy ötven év múlva, amikor úgys be kell látni?

Miért? - adja fel a pünkösdi harangok zúgásakor az emberek ezermilliója a nagy kérdést, amelyre nincs felelet. Vagy talán kérdés sincs? Mikor zengő szelek röpítik fel a kék magasba Nagy Gergely pápa himnuszát, a *Veni creator spiritus*-t,²⁹ száll-e velük a lelkek forró vágya is? Mikor a pünkösdi piros ruhájú miséjének introitusa azt hirdeti, hogy „az Úr lelke betölti a föld kerekességét, és aki mindeneket összetart, annál van a szó értelme”, felfogják-e a szó értelmét a lelkek és megnyílnak-e a Paraklétosznak, ahogy a negyedik evangélium nevezi a mindeneket betöltőt?

Ó, isteni madár, Világító Szeretet, akit öröktől valónak tanít a hit, a mi földön járó fogalmaink szerint Te vagy a legfiatalabb az egy Isten három személye között, s nyilván azért vagy még mindig idegen az embereknek. A legrégebb az Atya, az erő istene, a létrehozó, a mindenség nagy autokratája, aki törvényeket adott és ítéletet tart. A Fiú a szív istene; mikor ő az emberi lélekben megfogant, az már tudta, hogy az ítélettevő mellett kell lenni megbocsátónak; a szív istene ő, s övé a gyermekek fehéren született s az aggok megfehéredett szívének az egeket kereső reménye. Ám a Szentlélek Úristennek, az értelem istenének, a Világító Szeretetnek még eddig kicsi szerep jutott az emberiség történetében. A fehér galamb az idők kezdete óta áll mereven a királyi derűvel mosolygó Atya s a bánatos mosolyú Fiú közt, s csak ritkán lebbenő szárnyal nézi világok születését és elomlását, hallgatja a szférák zenéjét, az éter zsongását, az emberek halálhörgését - de közjük le nem száll.

Az ő országa még csak ezután léssen eljövendő.

(1932)

²⁹ *Veni creator spiritus* - jöjj el, Szentlélek Úristen

BENONI

1

Csak én hívom Benoninak, ami egy divatból kiment, tagadhatatlanul régi stílusú olvasmány, az ótestamentum szerint valami olyant jelent, hogy „fájdalmam gyermeke”. Az anyja bizonyosan Benjáminnak nevezte, ami ugyanazon forrás szerint annyit tesz, mint „jobb kezem gyermeke”. Az Isten mindnyájunkat Benjáminnak szánt, de az emberek szeretnek beleavatkozni az Isten szándékába, és mindig találnak ki valamit, ami a Benjáminokból Benonikat csinál.

2

Sohase láttam és nyilván nem is fogom sohase látni ezt a Benonit, és ha valaha találkozásom lenne vele, éppen úgy nem tudnám kiválasztani a többi ember közül, mint ahogy nem tudok különbséget tenni a hópelyhek közt, amelyek úgy tülekszenek, kavarognak itt a pesti emeleti ablakok magasságában, hogy muszáj rájuk szólni.

- Ó, ti bolondkák, hát mit siettek, mért versengtek úgy egymással, hogy melyiktek ér le előbb a földre? Olyan nagy öröm sárrá lenni?

Ez a Benoni pesti hópehely volt, nem tudom, melyik utcából. De valahogy azt gyanítom, nem azok közül a nagy, rojtos, csipkés hópelyhek közül való volt, amelyek olyan méltóságosan libegnek, mintha kérkedni akarnának vele, hogy ők valami főangyal hatyútollas vánkosságából szabadultak ki. Az ilyenekre szoktak ráálmélni az emberek, „nézd, milyen szép!”, és odatartják elébe a meleg arcukat, hogy azon olvadjanak el. Ez a Benoni csak azok közül való lehetett, amelyek úgy kerülnek a földre, hogy valahol a mennyország külvárosaiban feslenek szét a tarkacihás vánkosságok. Ezekből hullanak azok a porka havak, amiket úgy fogadnak az emberek, hogy fölhajtják a gallérjukat, szemükbe húzzák a kalapot, az orrukig föltekerik a nyakba való kendőjüket, és azt mondják: „ej, de pocsék idő”. De ez a porka hónap egészen mindegy. Azért csak úgy táncol ő is, mintha hatyú melle termette volna, örül az oktan kis életének, és úgy szikrázik az utcai lámpák fényében, mintha az Úristen gyémánttrónusából porlott volna le.

Igen, Benoni csak úgy örült az életének, mint a többi pesti gyerek. Pestiesen örült neki. Iskolába menet ő is úgy szaladt át a villanyos előtt, hogy majd otthagya a fél lábát, és iskolából jövet elácsorgott a kirakatok előtt és újságolta otthon a sporthíreket és a Höfer-jelentéseket. Éltette a háborút, éltette a békét és nyilván a forradalmat is éltette, mikor mi volt a divat, csakúgy, mint a felnőttek, és éppen úgy nem tudta, hogy mit éltet, mint ahogy azok nem tudták. Ezt azonban mind csak találomra mondom, pozitívumot csak egyet tudok Benoni pesti életéből. Azt, hogy nyilván nem autón szokott iskolába járni. Egyszer fölvetett egy villanyos-átszállójegyet, amit valaki leszállóban elhajított. Ez is pesti divat volt akkor és sokan kultiválták. Benonit rajtacsípték, és találkozássra kényszerítették a Törvény hatalmával. A Törvény hatalma azidőben, 1922-ben, nem minden irányban bizonyult elég hatalmasnak. Szeme, füle, karja, lába időnként meggyengült. A villanyosjeggyel visszaélő azonban teljes szigorával elégtételt vett, ami ellen nem is lehet szava senkinek, mert minden bűnért lakolni kell. Ebből sejtem, hogy ez a Benoni már emberszámba ment, mikor életében először személyesen találkozott a Törvénnyel.

Igaz, hamarosan még egy találkozója esett vele. Akkor a Törvényt úgy hívták, hogy Numerus Clausus. S Benoni, aki addig Benjámín volt, ekkor cserélt nevet. Ekkor lett a „jobb kéz gyermeké”-ből a „fájdalom gyermeke”. Galenus kútját szöges drótkerítéssel vette körül a Törvény. Benoninak földönfutóvá kellett lenni, hogy csészéjét megmeríthesse az orvosi tudomány kútjában.

3

Talált olyan egyetemet, a legrégebbek egyikét Európában, ahol nem néztek egyebet, csak azt, hogy van-e tehetsége, és helyet adtak neki a kútnál. Nem taszigálta el senki, a lábára se hágott senki, nem verték a fejéhez se Istenét, se fáját. Olthatta szomját, ahogy akarta és ahogy tudta - ha az éhét nem mindig tudta is elverni. Mikor az ideje eljött, a diplomáját is kiadták s rábízta, hogy éljen vele, ahogy tud. „Dat Galenus opes, dat Justinianus honores”. „Kincseket ad Galenus, tisztségeket Justinianus”.

Az orvosi diploma csakugyan szép, kerek kenyér, ha meg tudja szegni az ember. De Benoninak nem volt hozzá kése. Az édes haza, a régi, azt mondta neki: hogy gondolod azt, édes fiam, hogy mikor én nem tartottalak méltónak a diplomára, keblemre ölelnék azzal, amit odakint az én akaratom ellenére kaptál? A mostoha haza pedig, az új, megvonta a vállát: én jobb voltam hozzád, mint az édes hazád, mert idegen létedre megadtam neked, amit ő megtagadott tőled; de azt, ugye, belátod magad is, nem kívánhatod tőlem, hogy asztalt is terítsek a számodra, mikor a magam gyerekeit se tudom hová ültetni?

Benoni belátta, és nem zúgolódott. Hálát adott az Istennek, hogy legalább egy falat talált, amelyikre a diplomáját fölakaszthatta és könnybe lábadt szemmel elnézegethette. Élete földiója megtalálta a másik felét. Akadt az idegenben egy elszánt asszonyi lélek, aki sorsát az övéhez fűzte. Az asszony, gyógyszerész oklevéllel, patikajogot szerzett egy elátkozott hegyi faluban, ahol sok a napfény, jó a levegő s az emberek majdnem olyan egészségesek, mint a kecskék. Nem, ez nem az a hely, ahol Galenus lapáttal hányná be az aranyat a patika ablakán, de fala mégiscsak van a patikának, és arra rá lehetett akasztani a diplomát, és annak föl lehetett adni a kérdést, hogy mivégre teremtetten Isten az embert?

Telt-múlt az idő, a faluban megismerték Benonit, s mert rendes embernek ismerték meg, meg is kedvelték. Hivatalos emberek is elvetődtek a patikába, a kerület hatalmasai, s megesett a szívük a doktoron, aki nem tudja megszegni a kenyeret, amit az ő hazájuk egyeteme adott neki. Addig beszélgettek, tanakodtak róla, míg sikerült valami félig-meddig hivatalos állást találni a számára, amiből el lehetne szimulálni az életet addig, ameddig. De egy föltételük volt: meg kell szerezni a kenyéradó haza állampolgárságát. A föltétel természetes volt, s Benoninak, ha még egyszer Benjámín akart lenni, teljesíteni kellett, ha nehéz szívvel is. Mert nem könnyű az utolsó fonalat elvágni, amely összetartott bennünket a szülőhazával, még ha csak az állampolgárság imaginárius fonala is az.

Nemcsak szívbelileg nem könnyű, de technikailag is körülményes operáció ez. Sok írás kell hozzá, s azt mind pénzért adják. De hála Istennek, megadott az óhaza mindent, amit az új haza kívánt - ha a patika negyedévi jövedelme ráment is. Nem hiányzott már más, csak az erkölcsi bizonyítvány. Azt háromszor is meg kellett sürgetni, míg kiadta Budapest. De utoljára csak megküldte. Egészen korrekt, kifogástalan erkölcsi bizonyítvány volt, nem hiányzott belőle semmi, még ez is rajta volt szép nagy, olvasható betűkkel:

- 1922-ben csalásért 200 korona fő- és 100 korona mellékbüntetésre volt ítélve.

Benőni, a fájdalom gyermeke bizonyosan sokat sírt életében. De soha olyan keservesen nem, mint mikor ezt az erkölcsi bizonyítványt megkapta. Talán nem is azért, mert ezzel hontalanná vált az egész földkerekségen - hiszen nincs az az ország, ha még olyan liberális is, amelyik egy csalónak megadná az állampolgárságot. Talán még azért se, hogy nincs az az állás, amelyikre ezzel pályázni lehetne, hiszen a község még kecskepásztornak se fogadna föl egy csalót. Kegyetlenebb dolog ennél az, hogy azoknak a jó embereknek, akik kenyeret akartak szerezni az idegenből szakadt doktornak, sohase nézhet többet a szemébe, még ha akarna se, mert azok az utcán is el fogják fordítani a fejüket. De a legfájdalmasabb az, hogy meg kell szégyenülni az asszony előtt, az élet hűségese felese előtt, aki egy becsületes emberért vállalta a szenvedést és nyomorúságot, nem egy csalóért...

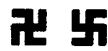
Hogy föl lehet világosítani éppen az asszonyt és a jó embereket? Nem lehet! Nincs a világon értelmes ember, akivel el lehessen hitetni, hogy azért bélyegeznek valakit csalónak hivatalosan egész életére, mert gyermekfejjel, tizennyolc éves korában egy használt villamosjeggyel akart tovább utazni! Arra sok eset volt már, hogy a börtönviselt ember tisztességben öregedett meg; hogy gyűjtogatás, rablás, gyilkosság emléke jótékony feledésbe ment; de hogy egy villamosjeggyel való csínytevés gonosztett gyanánt nehezedjen rá valakire koporsója zártáig, arra, azt hiszem, nálam tudósabb emberek se tudnak példát.

4

- Uram - kezdődik Benoni levele, amely negyedfél hónapja nyomja a lelkemet -, ön egyszer megírta egy Hajnal Matyika nevű kis parasztgyerek történetét, amely sokunknak emlékezetes marad mindenkorra. Én nem akarom önt megzavarni ebből a nagy messzeségből, de: egy kicsit Hajnal Matyikának érzem magam, aki a Törvény lába alatt vonaglik. Ön pártját fogta a kis parasztfiúnak és meg tudta menteni. Ha alkalmasnak ítéli a nyilvánosság elé vitelre az én esetemet, kérem, tegye meg, természetesen nevem elhallgatásával. Ha rajtam nem segíthetne is már, talán másoknak hasznára lehet.

...Nem tudom. Én mindenkinek embere vagyok, azzal, ami telik tőlem: a jószándékkal, akár Matyikának, akár Benoninak hívják, akivel embertelenség esett. De úgy érzem, Hajnal Matyikán könnyebb volt segíteni. Parasztgyerek volt és orvosok irgalma döntött a sorsa fölött. Benoni nem parasztgyerek és nem orvosokra tartozik a dolga, hanem törvénytudókra. Félek, azoknak a szívéhez nekem nincsen kulcsom.

(1932)



Az olvasó bizonyosan látta már ezeket a figurákat, s talán föl is tűnt már neki, hogy nem egyformán hányják-vetik a lábukat. Az egyik balra veti a cigánykereket, a másik jobbra, ami nekünk utóvégre mindegy. Úgy látszik, a németeknek is mindegy, a fő az, hogy a kereszt rajta legyen az akasztó horog. Hiszen lehet, hogy ez a lényeg, de azért van egy kis különbség, a két kampós kereszt közt. Tulajdonképp csak az első a születés, a szerencse, az áldás szimbóluma. A második a halálé, a pusztulásé, az átoké. Az első, az a „heil dir”, az „adjonisten”, a „sok szerencsét”. A második ennek éppen az ellenkezője. Énnám például a jelen esetben ezt teszi:

- Az ördög vitte volna ezt a szvasztikát.

Mondhatnék horgas keresztet magyarul, Hakenkreuzot németül, fylfotot angolul, hameçont franciául, de én félénk természetű ember vagyok, és nem akarok külpolitikai bonyodalmat keverni. A szvasztika szanszkritul van mondva, s körülbelül azt teszi, hogy „így van jól”. Ebből is látnivaló, hogy a szanszkrit nép már nem él, mert ha élne, bizonyosan ő se ezt mondaná - s nem kell attól tartanom, hogy a szanszkrit diplomácia énmiattam éles hangú jegyzéket intéz a magyar kormányhoz. Különben akkor is igazolni tudnám egész sereg szavahihető hallja-kenddel, hogy én ezt az izét mindig nagyra becsültem, valahányszor az ásó kivetette a földből, s ilyenkor mindig azt szoktam mondani:

- Emberek, aki a szvasztikát eltöri, az mindjárt maradjon is lent a föld alatt, mert ha a föld fölé kerül, akkor én mindjárt miszlikbe aprítom az ásatóbicskámmal.

Nagy oka van annak, hogy ez egyszer mégse kellő tisztelettel nyilatkoztam a szvasztikáról. Levelet kaptam egy lelkes német kollégától - nem múzeumi embertől, hanem újságírótól -, aki azt hiszi rólam, hogy a szittyák közt én vagyok a szvasztikatan professzora, ennél fogva engem számoltat meg. Először arról, hogy mit tartunk mi, szittyák a horgas keresztéről, mint a német örökkévalóság szimbólumáról? Másodszor, hogy honnan kerültek Hakenkreuzok a mi múzeumunkba? Ezt öneki azért fontos tudni, hogy tökéletes legyen a könyve, amelyikben kimutatja, hogy a horgas kereszt német találmány s ahol azt találják, ott mindenütt a németek állították valamikor haptákba a világot.

Hát ezért szántam az elébb a markolóbnak a szvasztikát, a horgára függesztve azt is, aki kíváncsi rá. Mi a manót feleljek ennek a lelkes szaktársnak, aki belém döfte reménye horgonyát? Tegyek úgy, mintha nem kaptam volna meg a levelét? Az ám, de mit lehet tudni, hátha egy reggel arra ébredek fel, hogy ő lett a principálisom? Feleljek neki? Attól félek, azt meg nem teszi bele a szvasztikológia kézikönyvébe. De hát az már az ő dolga, nem az enyém. Mégiscsak azt kívánja az illendőség meg a becsület, hogyha kérdeztek, szóljak.

*

Ami az első kérdést illeti, én minden népnek az örökkévalóságában hiszek. A barlangi medve kipusztult, de a barlangi ember nem. Azt még most is megtalálni, csak nem mindig barlangban, hanem néha csatornában, néha palotában. De a Hakenkreuzot nem fogadhatom el az örökkévalóság szimbólumának. Azt a kis orgonarügyet, amit az imént egy pittyegő madár játékos csőröcskéje ejtett az ablakom párkányára, inkább.

De hát lehet, hogy én nem vagyok elég szittyá. Megkérdezem a Jánosokat és Andrásokat, akik ugyanabból a földből vették, amelyből az eléjük rakott szvasztikás cserépdarabokat gyúrták jó néhány ezer év előtt.

- Mit tartanak maguk erről, emberek?

Az egyik azt mondja, jó agyag az nagyon, a másik azt, hogy annak a gölöncsérnek is volt már magához való esze, aki ilyen tálat tudott csinálni.

- Nem azt kérdezem, hanem ezt a dísz - mutatok a tenyérenyi horgas keresztre, amit az asszonyok ujjahegye barázdált a kézzel formált agyagedénybe.

- Gyerökség - mosolyodik el András.

- Valami cigány munka - mondja János.

- Babonát nem hallottak soha róla?

A szittyák egy kicsit sértődötten néztek rám. Az egyik katolikus, a másik református, de abban mind a ketten egyetértenek, hogy asszonyok dolgába nem avatkoznak, a babona pedig cigány-asszonyok dolga.

*

A cigányasszonyok emlegetése pedig nem is olyan alap nélkül való beszéd. Van a múzeumunk néprajzi osztályában egy összemaréknyi cigány gyűrű, rézből való, kit a zsibpiacon vettünk, kit a tanyák közt szedtünk össze, ahol vándorcigányok hagyogatták el. Hát ezeken elég gyakran megtalálni a Hakenkreuzot a bűvös ötszöggel. Boszorkányjelek, amiket a cigányok valószínűleg még Indiából hoztak magukkal, az őshazából. Ott ma is ez a Buddha szimbóluma, de a buddhizmus nem maga találta ki. Készen kapta, a brahmanizmus ősi sziklatemplomainak falába vésve. Nevét, a szvasztikát, már a Mahábhárata ismeri, a hinduk több ezer éves eposza.

Ha a németek a szvasztika alapján ki akarják terjeszteni impériumukat a sátoroscigányokra, joguk van hozzá. Azok is indogermánok. Ezt el kell ismernem nekem, a mongolnak is.

*

Van egy szekrényre való elefántcsont-puskaportartónk is, amiket kuruc korinak szokás tartani, ezekbe is gyakran belekarcolászták a szerencsehozó és a rosszat távol tartó kampós keresztet. Kurucok-e, labancok-e, azt most már nemigen lehet megmondani róluk. Valószínű, hogy nemzetközi divat volt, amelyet a nem nagyon régi ősök a régebbi ősöktől örökölték, anélkül hogy az eredetét kutatták volna. Hogy a benne való hit mennyire nemzetközi babona volt, annak egy egzotikus bizonyosságát is őrzi a múzeum. Néhány évvel ezelőtt egy ismeretlen jó emberem Peruból küldött valami indián szőtest, olyan stólaforma nyakbavetőt. Sok száz éves munka lehet, állítólag az inkák idejéből való. Mármint az a különös, hogy ebbe az indián nyakravalóba is horgas keresztet vannak beleszőve, mégpedig - kétféjű sasokkal. Lehet, hogy mind a két motívumot Pizarróék vitték be Európából. Szegény inkáknak ugyan nem vittek szerencsét a Hakenkreuzok, de ennek nyilván az volt az oka, hogy azokkal a különös madarakkal vegyeledtek össze. A kétféjű sasok mintha arra rendeltettek volna a világtörténelemben, hogy pusztulást jelentsenek, ahol fészket raknak.

Egyiptom is tisztelte a kétféjű sast, Assíria is s ma már körülbelül eldöntött dolog, hogy a természetnek e csodája a Bibliában is szereplő hettiták találmánya volt, akiknek világbirodalmából csak néhány sziklába véssett rajz maradt. Ott van köztük a szvasztika is.

*

A Hakenkreuz a rómaiak előtt se volt ismeretlen. Van egy pár bronzfibulánk, amely ezt ábrázolja. Itt a határunkon ástuk ki a biztosítótűknek eme tiszteskorú őseit. Barbár jазig asszony ékesítette ugyan magát velük, de bizonyos, hogy római ötvös készítette őket s római

vándorboltos bugyrában kerültek ide a jazig nádasok közé. Ugyan hozhatta őket valami öreg római katona is, aki szökevény lett az ifjú jazig hölgyért, s mint szemverés áldozata ajánlotta neki az amulettet szemverés ellen. Tán még azt is mondta neki - mert e tekintetben azóta se sokat változott a világ - mikor tenyerére tette a biztosítótűt:

- Eszem a kis ujjadat, add ide csak, hadd szűrjam meg, hogy el ne szűrjuk a barátságot.

*

Hát erre még mind azt mondhatja az én Hakenkreuzler pályatársam, hogy ugye, mégiscsak német a világ hetedhét hordó ellen? De erre én a csillai tálakat teszem elé, és most már én kérdezem meg:

- Hát ezekhez mit szólsz, bruder?

Ezek azok a tálak, amiket írásom elején a két intézeti szittyám elé raktam. Majd méteres átmérőjű lapos cserépedények, amik nagyon emlékeztetnek az erdélyi hegyzugokban meg a Balkán vadonjaiban még tán ma is használt lepénysütő kövekre. Persze azt nem merném állítani, hogy ötezer évvel ezelőtt is e végre teremtettek, de az bizonyos, hogy a korukat legalább ennyire szokás tenni. (Azért szeretem úgy a régészetet, mert itt kigavallérkodhatja magát az ember, ezer esztendő se előre, se hátra.)

Annyi bizonyos, hogy ezek a konyhaszerelvények a kőkorszakból valók, amikor az európai civilizáció a fémeket még nem ismerte s az államférfiak kőbaltákkal oldották meg a politikai kérdéseket. (Persze az barbár világ volt, ha az államférfiaknak bajuk volt egymással, nem a népeik fejét verették be, hanem a magukét.) S a kőkori kenyérsütőgető asszony tálai egészen tökéletes Hakenkreuzokkal vannak ellátva, csak éppen, hogy akkor még nem így hívták őket. Nyilván sohase fogjuk megtudni, miféle népek voltak ezek a finom, keskeny koponyájú ötezer éves ősök a Tisza mentén és mi nyelvet beszéltek, de az bizonyos, hogy nem értették volna meg egymást a német birodalom mostani kancellárjával. Legalább nyelv dolgában nem.

*

A Hakenkreuz csak 1910 óta szimbóluma a német örökkévalóságnak, mióta egy nem éppen világhírű politikus, Guido List rátűzte az antiszemitizmus lobogójára, de megvolni megvolt már azelőtt ötezer évvel is. S mielőtt a német politikusok fölfedezték volna, a német régészek könyvtáryi tanulmányokat írtak róla, amiket természetesen csak régészek olvastak. A német régészek mindent kiderítettek a szvasztikáról, amit ki lehet deríteni s tán még azt is, amit nem lehet kideríteni. Például magyarázták a horgas keresztet vázlatos emberi alaknak, röpködő golyónak, tengeri csillagnak, nautikus csigának és istenábrázolásnak: haladó napkorongnak. Kettőben azonban valamennyien egyetértettek. Az egyik az, hogy a szvasztika, talán a legősibb szimbólum, amit az emberi szellem kitalált, nem német, nem indogermán, még csak nem is árja monopólium, mert az ausztráliai kontinens kivételével mindenütt ismeretes, mint ősi hagyaték, hol a kő-, hol a bronz-, hol a vaskorszak kezdetétől. (Ne dicsekedjünk vele, de nem lehet letagadni, hogy Európában a legrégebb szvasztikaábrázolások Erdélyből és a magyar Alföldről ismeretesek.) A másik dolog, amiben teljes az egyetértés, az, hogy a horgas kereszt az ősidőkben, a lassan pirkadó hajnalon, amikor az ember emberré kezdett válni, mindenütt a világon a csodatevő, az áldott, a kísérteteket elűző világosság szimbóluma volt.

Az örökkévaló napé, amely kizsendítette a játékos madárka által ablakom párkányára ejtett orgonarügyet.

(1933)

CIVILIZÁCIÓ...

Kedves vadember, aki most azon a réven kerültél bele a világsajtóba, hogy fölláztál az európai civilizáció ellen és fehér embert sütogetsz a túskekóró-parázson - kedves vadember, ne vedd rossz néven ezt a fidélis megszólítást. Isten bizony, oly távol áll tőlem minden tekintélyrontó szándék, mint Verecke tája, ahonnan e sorokat küldöm, a Salamon-szigetektől. Egyrészt azért tegezlek, mert nem tudom, pirosra vagy feketére van-e mázolv a szemfogad, disznóagyar vagy korallpálcika van-e az orrod porcogójába szúrva, s a parafadugóval kitágított fülcimpád csak a nyakadat horzsolja-e vagy válladat veri, amik a pápua társadalom bevett törvényei szerint éppen olyan komoly cím- és rangmegjelölő kitüntetések nálatok, mint minálunk az aranygyapjú. Másrészt pedig tudom, hogy engem, a halvány magyar nap sápadt gyermekét bizonyos sorsközösség testvéreddé tesz, kedves vadember, akinek bőrét feketére cserzi a fejed fölött járó tűzgolyó és a szelek sós vízbe áztatott korbácsa. Hidd meg, hogy nem olyan nagy a különbség az emberfajták közt, ahogy a lexikon színes etnográfiai képei mutatják, amiket egy felétek vetődő luxushajó könyvtárában láthattál. A te véred, ha kiserked, mikor az európai ágens a hétágú tengerimacska csattogatja a hátadon, éppen olyan piros, mint az övé, ha ellenvéleményt jelentesz be az ólomputykés szíj ostorral való civilizálás ellen és kőbaltáddal vakszemen ütöd a fehér kultúra reprezentánsát. És nemcsak a véretek egyforma piros és nemcsak a fájdalmas elbődülések egyformán állati vagy egyformán emberi, hanem az életberendezés is hajaz egymáshoz a Salamon-szigeteken és a huszadik század Európájában. Mert például ha már lenni kell kitüntetésnek, nem okosabb dolog-e azt az orrba fűzve csörgetni, mint karika nélkül hordozni magasabban az orrot és elvárni az emberektől, hogy arról találják ki, kik vagyunk, mik vagyunk? Vagy itt van például az emberfejvadászat ügye, amely rüt szokáshoz, mint olvasom, ti még mindig bizonyos göggel ragaszkodtok, mint fajtok ősi tradíciójához. Nem szeretek senkit az önérzetében megháborítani, de a fehér faj veleszületett igazságérzetével meg kell mondanom, kedves vadember, hogy mi éppúgy vadászunk az emberfejekre, mint ti. Néha szemtől szembe, dobpergés és trombitaharsogás mellett, nagy seregekbe verődve, máskor a bokrok mögül, bumeráanggal vagy mérgezett nyíllal. Csakhogy ti egyszer egy esztendőben vonultok ki embervadászatra, ősi tradícióból, valami narvalagyarú istenetek parancsára, máskor békességes batátaültető, kopraszedő népek vagytok, legföljebb az erszéyes patkány vagy az oposszum vérént ontjátok, s ha ájtatos zsolozsmák éneklése közben lecsillapítottátok az emberhúsra való éheteket, aztán már beértek a tengeri uborkával és más földi férgekkel.

Nekünk, európaiaknak az embervadászat állandó kenyerünk, nekünk arra nagy intézményeink vannak, parlamentünk, diplomáciánk, sajtónk és rafinált kínzóeszközeink, amiket adóknak, vámoknak és mindenféle törvénybe iktatott találmányoknak nevezünk. Azért vagytok ti vadak és azért vagyunk mi civilizáltak, de azért, ne haragudj, nem ismerhetem el a fölényeteket. Talán kiegyezhetünk úgy, hogy egyikünk se nagyon pipálja le a másikat. A Salamon-szigetek tanulhatnának Európától a kannibalizmus terén fejlettebb rendszereket és finomabb recepteket, amelyekből meggyőződhetnének arról, hogy az emberi agyvelő gondokban párolva, nyomorúságban füstölve és sejtenként fogyasztva sokkal ízesebb és táplálóbb eledel, mint brutális egyszerűséggel szágólevélben megpirítva. Mi pedig megtanulhatnánk tőletek, hogy miben áll a nagy emberek igazi kultusza. Minálunk, civilizáltaknál a halhatatlanság kiporciózását rábízzák a történelemre, erre a legmegvesztegethetőbb bíróra, amely ítéleteit nem márványba írja, hanem futóhomokba a gyorsan forduló szelek játékának. Ti, pápuák, nem írtok történelmet, hanem külön górért emeltek minden nagy emberetek tiszteletére s abban építetek piramist a nagy uralkodóitok által sajátkezüleg agyonvert áldozatok koponyáiból. Így nincs

történelemhamisítás, így mindenki a saját szemének hihet és a legkésőbbi nemzedékek is épülhetnek a történelemnek, mint az élet mesterének abszolút hitelességű dokumentumain.

Nem ez azonban a lényege annak, amit mondani akarok neked, kedves vadember. Mindezzel csak a bizalmad akarom megnyerni, a saját érdekében. Láthatod, hogy én előítéletmentesen foglak föl téged, mint magamhoz hasonlót, és mivel én nem vagyok se kókuszkereskedő, se szivacskereskedő, se Biblia árusítással nem foglalkozom, se rabszolgakereskedéssel, se a szantálfa erdeire nem áhítozom, se a virágköténybe öltözött asszonyaidra, nekem hihetsz, kedves emberevő! Az én testvértelen fajom ebben a füstös, kormos Európában csak olyan veszni tért, mint a tied ott a délszak paradicsomában, hogyne éreznék hát én irántad ősziinte rokonszenvet? Ne félj tőlem, én nem vagyok világbíró nemzet fia, én nem csempészek a hánckosaradba mérgezett kenyeret, és nem ajándékozlak meg himlős betegekről lehúzott ruhával, én csak tanácsot adok neked. Mégpedig azt tanácsolom, tegyétek le a kőbuzogányokat és az obszidiánkéseket, és hagyjatok már föl végre az európai gyarmatosok nyakának elvágásával és nemzeti bosszúból való fölfalásával. Higgyétek el, hogy előbb-utóbb rossz üzlet lesz, és a végén mindnyájatokat elvisz az ördög, akit egyébként minden jogotok megvan fehérnek képzelni. Ahelyett válasszatok ki magatok közül, népetek véneiből és írástudóiból négy-öt darabot, azok kössenek a derekukra ünneplő *tapá*-t, kenjék be magukat kékre és sárgára. Tűzzetek a hajukba minél tarkább kakadutollakat és jelenjenek meg a népszövetség színe előtt. Az utat tudjátok már, kedves vadember, hiszen a világháborúban Óceánia emberevői is képviselve voltak az európai civilizáció nagyobb dicsőségére, és nem kell megijednetek azoktól a fehér törzsfőnököktől sem, akiket a népek tanácsában találni fogtok. Azért, hogy ők fehér mellényt és cilindert hordanak, nem sokat különböznek a ti esőcsinálóitoktól. Éppen olyan nagyképűek, éppen olyan sokat beszélnek és éppen úgy nem tudnak esőt csinálni. De azért lehet velük beszélni és bevezetésnek talán ti is azt kérdezhetnétek, amit dédapáitok száz évvel ezelőtt kérdeztek a tengerjáró Chamissótól:

- Tudjátok ti, mióta fehér az európai ember? Mióta a jó Isten egyszer számon kérte tőle: te ember, mit tettél te fekete, sárga és vörös testvéreiddel? Akkor fehéredett el az európai ember ijedtében.

Persze, ez csak bevezetésnek jó, kedves vadember; a fehér esőcsinálók erre el fognak mosolyodni, mert kedvelik az ilyen egzotikus parabolákat s erre aztán szószólótok felbátorodva folytathatja:

- Igazságot keresni jöttünk hozzátok, csordánk nevében, amelyet vadnak és állatnak neveztek, ti főmagasságú fehér emberek, akik nem az arcotokat, hanem a szíveteket festitek ki a ti fajotok törvényei szerint. Mi olyan boldogan éltünk a mi vadságunkban korallszirteink közt, hogy mikor első hajótok kikötött szigeteinken, ti egy bölcs és boldog király nevét adtátok a mi hazánknak. Tudatlanok voltunk és babonások, de gondtalan kacagást visszhangzottak ébenfáerdeink, az öröm lakott faragott díszű házainkban, és ősi köszöntésünk ez volt: „Járj békével”. Mi barátságosan fogadtunk benneteket, akiket nem hívott ide senki, legszebb gyékényeinket terítettük elétek, asszonyaink koszorúkat fontak nektek, hajóitokat megraktuk földünk csodáival, és ti, mikor elmentetek, visszalövéldöztetek búcsút integető gyerekeinkre. Azóta sok-sok tavaszünnepet ült a mi népünk és sok-sok sírt vágtunk a fehér sziklákba, de a fehér ember nem változott semmit, megmaradt kapzsinak, hazugnak, erőszakosnak és kegyetlennek. Elvettétek az isteneinket, akiket ismertünk, mert magunk csináltuk őket képünkre és hasonlatosságunkra s akiket összetörünk, ha nem viselték gondunkat - ti adatok helyette egy fehér istent, aki csak a maga fajtájával törődik, de mi nem ölhetjük át a térdeit, mert nagyon messze van tőlünk. Kivágtátok az érdeinket és elszedtétek a termőföldjeinket, megfertőztétek a lányainkat és megtanítottátok káromkodni a fiainkat. A termékeny partokról beszorítottatok

bennünket a mocsaras vadonokba, de ott se hagyátok nyugtunkat. És ti fehérek, akik elvettetek tőlünk minden jót és behoztátok közénk bűneiteket, ti azt kívánjátok tőlünk, hogy szeressünk benneteket? Ti, akik a boldog állati tudatlanságból az állati nyomorúság rémségeibe szorítottatok bennünket, azt várnátok, hogy annyi ellenállás se legyen bennünk, mint a pikkelyes gyíkban? Ti, akik kitaláltátok a nemzetek önrendelkezési jogát és a magatok irgalmatlan nacionalizmusával állandóan rakjátok a máglyát egymás alá, tőlünk rossz néven vesztek olyan nacionalizmust is, amely pusztá életvédelemre szorítkozik? Hiszen mi nem akarunk többet, mert rég tisztában vagyunk a végzetünkkel. Ahogy a ti lóherétek elfojtotta a mi páfrányunkat, ahogy a ti ebetek kihalatta a mi bennszülött kutyánkat, úgy kell a mi fajunknak elpusztulnia a tiétek útjából, nem mintha ti jobbak volnátok hanem mert ti erősebbek vagytok. Mi nem is kérünk tőletek kegyelmet, mi nem tartunk számot annyi kíméletre, mint a bölény, amelynek megmentésére a ti civilizációtok nemzetközi ligát szervezett, mi csak egyet kérünk tőletek, főmagasságú fehér törzsfőnökök: azt, hogy ne hazudozzatok nekünk igazságról, méltányosságról, emberieségről, ne vegyétek körül szigeteinket célba igazított ágyúkkal, hanem hagyjatok magunkra bennünket, maroknyi pápua nemzetet, abban a nyomorúságban, amit tőletek kaptunk. S mi ígérjük nektek, hogy nagyon hamar eltakarodunk az útból a magunk pápua módján: úgy megesszük egymást, hogy csak nevünk marad meg etnográfusaink könyveiben.

(1933)